

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG

Інклюзія
Адаптація
Інтеграція
Супровід
Асистент
Освітній простір
Працевлаштування
Дистанційне навчання
Неформальна освіта
Мультидисциплінарна команда

СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ: кращі практики

МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Київ – 2020

**ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «Україна»
Інститут соціальних технологій
Кафедра соціальної роботи та педагогіки**

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ:
КРАЩІ ПРАКТИКИ**

Методичний посібник

**Київ
Талком
2020**

УДК 378-056.2/.3(477)(072)

С69

Рецензенти:

С. Г. Адирхаєв — директор Інституту соціальних технологій, доктор педагогічних наук, професор;

Н. В. Барна — директор Інституту філології та масових комунікацій, доктор філософських наук, професор;

М. С. Чайковський — директор Хмельницького інституту соціальних технологій, доктор педагогічних наук, професор.

Авторський колектив: А. Базиленко, К. Бояршинова, А. Гребенюк, Г. Давиденко, І. Іванова, А. Коротеєва, О. Литовченко, С. Маркуця, І. Таланчук, Г. Туровець.

За загальною редакцією А. Базиленко.

Соціалізація молоді з особливими освітніми потребами: кращі практики: метод. посіб. / Базиленко А., Таланчук І., Давиденко Г. та ін.; за загальною редакцією А. Базиленко. — К.: Талком, 2020. — 128 с.
ISBN 978-617-7832-82-8

Посібник створений для поширення кращих практик соціалізації молоді з інвалідністю. З цією метою у книгу включені кращі доповіді друзів та партнерів Університету «Україна», відомих науковців та практиків в царині інклюзії. В основі — 22-річний досвід впровадження інклюзії у вищій освіті Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна». Ми намагалися умістити у дану книгу рекомендації із максимального включення студентів з інвалідністю у різні сфери життя: навчальну, позанавчальну (творчу, спортивну), працевлаштування тощо. А також відзначити роль у цьому процесі педагогічних працівників, батьків та інших супроводжуючих молоді з інвалідністю.

УДК 378-056.2/.3(477)(072)

Обговорення та апробація результатів Панелі «Підтримка молоді з інвалідністю: кращі практики» (у форматі круглого столу) відбулося за підтримки Представництва фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні.

*На основі підсумків роботи
XX Міжнародної науково-практичної конференції
«Інклюзивне освітнє середовище:
проблеми, перспективи, кращі практики».*

ISBN 978-617-7832-82-8

© А. Базиленко, І. Таланчук,
Г. Давиденко, та ін., 2020

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ:

Базиленко Анастасія, кандидат психологічних наук, завідуюча кафедрою соціальної роботи та педагогіки Університету «Україна».

Бояршинова Катерина, Президент Незалежної асоціації психологів, Керівниця психологічної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Гребенюк Анастасія, старший викладач кафедри соціальної роботи та педагогіки Університету «Україна».

Давиденко Ганна, доктор педагогічних наук, професор, директор Вінницького інституту та коледжу Університету «Україна», проректор з наукової та міжнародної діяльності Університету «Україна».

Іванова Ірина, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки Університету «Україна».

Коротєєва Антоніна, кандидат економічних наук, координатор програми співпраці Університету «Україна» з Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні «Поширення кращих практик вищої інклюзивної освіти», професор кафедри туризму, документних та міжкультурних комунікацій Університету «Україна».

Литовченко Олена, кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України

Маркуця Світлана, соціальна педагогія, психотерапевтка, експертка з підтриманого працевлаштування та соціальної адаптації людей з інвалідністю у проєкті «Підтримане працевлаштування ВБО Даун Синдром», випускниця спеціальності соціальна робота Університету «Україна».

Таланчук Ірина, Голова ВМГО студентів з інвалідністю «Гаудеамус», начальник Служби президента Університету «Україна», старший викладач кафедри цивільного, адміністративного, господарського права та правоохоронної діяльності.

Туровець Ганна, старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та фізичного виховання Інституту соціальних технологій Університету «Україна», магістр з фізичної терапії, ерготерапії, лікар, лікар з народної та нетрадиційної терапії, реабілітолог державного закладу школи I–III ступенів № 168 інклюзивного типу.

Дякуємо за активну участь у роботі Панельної дискусії:

Чайковському М. Є., директору Хмельницького інституту соціальних технологій, доктору педагогічних наук, професору;

Адирхаєву С. Г., директору Інституту соціальних технологій, доктору педагогічних наук, професору;

Барні Н. В., директору Інституту філології та масових комунікацій, доктору філософських наук, професору;

Кравчук Н. І., директору школи I–III ступенів №168 Оболонського району м. Києва;

Салькову В. В., Генеральному директору Директорату дошкільної, позашкільної та інклюзивної освіти Міністерства освіти;

Мельник А. Ю., науковому співробітнику лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України;

Мілютиній К. Л., доктору психологічних наук, професору кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка, практичному психологу, тренеру, М.А.NLP;

Новік Л. Ф., директору Центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями;

Остролуцькій Л. І., методисту відділу соціальної роботи Київського міського Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

Шамичу О. М., доктору психологічних наук, професору, Заслуженому працівнику фізичної культури і спорту України, Відміннику освіти України.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
Стан сучасних досліджень у сфері інклюзивної освіти	13
Проблеми практики запровадження інклюзивної освіти в Україні	17
Наскрізний інклюзивний освітній простір	22
Напрями супроводу навчання студентів з інвалідністю ...	31
Особливості роботи з батьками студентів з особливими освітніми потребами (ООП)	42
Персональний асистент студента з інвалідністю (експериментальне впровадження послуги)	44
Особливості дистанційного навчання студентів з особливими освітніми потребами та рекомендації	48
Особливості організації освітнього процесу для студентів з інвалідністю відповідно до нозологій	52
Особливості організації освітнього процесу студентів із високофункціональним аутизмом або аутистичним фенотипом	67
Формування соціальної та інклюзивної компетентності учасників інклюзивного освітнього простору	80
Неформальна освіта	84
Підтримане працевлаштування	88
Мультидисциплінарна команда центру інклюзивних технологій навчання	93
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	98
ДОДАТКИ	104

ПЕРЕДМОВА

18 листопада 2020 року розпочалась робота XX Міжнародної науково-практичної конференції «Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики» (далі — Конференція), що започаткував і успішно проводить вже 20-й рік посіпль Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Університет був створений як інклюзивний заклад вищої освіти, покликаний забезпечити реалізацію права на вищу освіту для кожного і свідомо взяв на себе місію навчати людей з особливими освітніми потребами, — у цьому його унікальність. Упродовж 22-х років свого існування Університет «Україна» реалізовує принципи інклюзії та найкращі світові практики доступного навчання та має 37 підрозділів по всій території України.

Як зазначив в своїй доповіді на відкритті Конференції Петро Таланчук, доктор технічних наук, професор, дійсний член Академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, Президент Університету «Україна»: *«Можна впевнено стверджувати, що народження та діяльність Університету «Україна» — важливе, оригінальне і цікаве явище в новітній історії України. Неможливо назвати багато прикладів, щоб інноваційна думка однієї людини сколихнула величезну громаду, яка долучилася до реалізації цієї ідеї. Університет «Україна» твориться десятками регіонів і сотнями людей з усієї України. Університет «Україна» — майже ровесник втретє відродженої української держави. Сьогодні слід визнати, що університет належить до потужних освітянських структур вищої освіти. За час свого буття заклад пройшов складний шлях від інтеграції до інклюзії. Саме ми були новаторами в упровадженні інклюзії у вищій школі України й досі — єдиний безбар'єрний інклюзивний заклад вищої освіти четвертого рівня акредитації».*

В Університеті «Україна» стало вже доброю традицією проводити Міжнародну науково-практичну конференцію «Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики» яка була започаткована 17–18 травня 2000 року в Університеті «Україна», а 18–19 листопада 2020 р. відбулась ювілейна — 20-та в режимі online у додатку ZOOM (що було обумовлено пандемією COVID-19).

Партнерами Конференції стали: Представництво фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні (Німеччина); Міністерство освіти і науки України; Міністерство соціальної політики України; Київська міська державна адміністрація; Фонд соціального захисту інвалідів; Шяуляйський університет / Šiaulių Universitetas (Литва); Клайпедський університет (Литва); SGP The GEF Small Grants Programme; Вища школа педагогічних наук у Варшаві (Польща); Національна вища школа у Варшаві (Польща); Вища школа американістики та міжнародних стосунків (Польща); Вища школа міжнародних відносин (Хельм, Польща); Всеукраїнське громадське об'єднання «Національна асамблея людей з інвалідністю України»; Всеукраїнська молодіжна громадська організація студентів з інвалідністю «Гаудеамус»; Благодійний фонд «Добробут XXI століття»; ГО «Соціальна перспектива»; ГО «INCLUSIVE PRACTICES» (Грузія); Директорат соціального захисту прав осіб з інвалідністю Міністерства соціальної політики України; Директорат дошкільної, позашкільної та інклюзивної освіти Міністерства освіти і науки України; Громадський фонд «Центр соціальних інклюзивних програм Алматы» (Казахстан); Школа I–III ступенів № 168 Оболонського району міста Києва; Центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями Дарницького району м. Києва; Інститут соціальної та політичної психології НАПН України; Психологічна служба Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Кафедра психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Незалежна асоціація психологів; Київський міський Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Варто зазначити, що п'ятий рік поспіль до підготовки і проведення Конференції дуже активно долучилось Представництво Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, на чолі з директором Марселем Рьотігом, який цього року у своєму виступі відмітив: *«Бути хорошим прикладом і нести відповідальність за інших, — ось що насправді визначає Університет «Україна» з-поміж інших. Бо в основі цього закладу вищої освіти лежить ідея солідарності, рівних можливостей, інклюзії та толерантності. Будь-яке суспільство може функціонувати лише за умови, що кожен може знайти в ньому місце і реалізувати, усвідомити*

себе. Тому так важливо сприяти цьому, вашому унікальному закладу, щоб те, що є для вас абсолютно нормальним і зрозумілим само собою, стало нормальним і зрозумілим у всій українській системі освіти та в суспільстві. Як найстаріший німецький політичний фонд, ми хотіли б зробити свій внесок у це. Ми поділяємо ті самі цінності: солідарність, рівність, свободу. І в цьому дусі я також сподіваюся, що сьогодні та завтра ми проведемо захоплюючий обмін. Дякую всій команді Університету «Україна», всім інститутам та партнерам».

За 22 роки Університет «Україна» накопичив унікальний досвід організації навчально-виховного процесу в інклюзивному освітньому середовищі і готовий ділитися своїми напрацюваннями з громадськістю так само, як і ініціювати низку змін в організації освітнього процесу у вищій школі загалом, та за наслідками пандемії COVID-19, почути напрацювання інших науковців.

Учасники Конференції мали можливість глибоко проаналізувати теоретико-методологічні та організаційні засади навчання та виховання людей з інвалідністю в інклюзивному просторі та вели пошук нових конструктивних підходів до практичного вирішення нагальних освітянських і життєвих проблем людей з інвалідністю.

Серед учасників Конференції — освітяни, народні депутати України, представники органів місцевого самоврядування, державної влади, бізнесу, українських громадських організацій, ЗМІ та закордонні колеги Університету з Литви, Польщі, Казахстану, Грузії.

За 20 років у Конференції взяло участь більше 5000 учасників. Але, саме у 2020 р., на свій ювілей, Конференція зібрала рекордну кількість учасників — 1000, і було зібрано більше 300 тез доповідей для публікації у збірнику Конференції. У зв'язку з тим, що на сторінці події у соціальній мережі Facebook 2 тисячі осіб відмітили інтерес до події. Пленарне і секційні засідання були розплановані у форматі online по-черзі, щоб кожен учасник мав змогу приєднатись до обговорень на всі йому цікаві теми. І вперше за 20 років одночасно відбувалась пряма трансляція проведення Конференції online і у Facebook, і на каналі YouTube, щоб кожна людина мала змогу слідувати за подіями у зручному для неї режимі. Також для

спілкування і оперативного реагування на питання та прохання учасників організаторами була створена спільнота у додатку Viber для всіх бажаючих.

У перший же день на Пленарному та у секційних засіданнях взяли участь 550 учасників, на другий день в секційних засіданнях — 200. Тобто всього за два дні — 750 учасників online у додатку zoom і, приблизно, до 100 людей під час проведення заходу дивилися трансляцію на Facebook і YouTube у реальному часі (без підключення до zoom). Також до заходу були долучені студенти Університету «Україна» по всій структурі в аудиторіях, зокрема і студенти-іноземці, загальною кількістю — 150 учасників.

Разом до роботи Конференції долучились щонайменше 1000 учасників.

Пленарне засідання складалось з трьох панельних дискусій. До першої панелі з вітальними словами долучились: Петро Таланчук, доктор технічних наук, професор, дійсний член Академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, Президент Університету «Україна»; Марсель Рьотіг, директор Представництва Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні; Вікторія Назаренко, Генеральний секретар Національної Асамблеї осіб з інвалідністю України; Світлана Руда, керівник експертної групи з питань інтеграції, інклюзії та доступності Директорату соціального захисту прав осіб з інвалідністю Міністерства соціальної політики України; Віктор Сальков, Генеральний директор Директорату дошкільної, позашкільної та інклюзивної освіти Міністерства освіти; Світлана Нігородова, Національний координатор ПМГ ПРООН-ГЕФ; Тетяна Луцинська, перший заступник директора Фонду соціального захисту інвалідів.

Друга панельна дискусія мала назву «ІНКЛЮЗІЯ ТА COVID-19: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ», у якій взяли участь спікери: Олександр Усатенко, директор Науково-дослідного Інституту нанотехнологічної індустрії Університету «Україна»; Анастасія Матвієвська, засновниця ГО «Inclusive Practices» (Грузія); Elżbieta Sawa-Czajka, Ректор, професор політології, dr., Вища школа міжнародних відносин (Хельм, Польща); Ingrida Baranauskiene, Professor of Social sciences, dr., Клайпедський університет (Литва); Krystyna Adaśko, Почесний професор освіти, заступник директора Інституту післядипломної освіти Вищої школи наук педагогічних у Варшаві, (Польща);

Liuda Radzevičienė, PhD.Hab, професор, Lina Miliūnienė, Mg.Social, лектор Інституту екології, Шяуляйський університет (Литва).

Модератором перших двох панелей була Ганна Давиденко, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової та міжнародної діяльності Університету «Україна».

У третій панелі «ПІДТРИМКА МОЛОДІ З ІНВАЛІДНІСТЮ: КРАЩІ ПРАКТИКИ», модератором якої стала Анастасія Базиленко, кандидат психологічних наук, завідувача кафедрою соціальної роботи та педагогіки Університету «Україна», виступили: Ганна Туровець, старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та фізичного виховання Інституту соціальних технологій Університету «Україна», магістр з фізичної терапії, ерготерапії, лікар, лікар з народної та нетрадиційної терапії, реабілітолог державного закладу школи I–III ступенів № 168 інклюзивного типу; Людмила Новік, Директор Центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями; Аліна Мельник, науковий співробітник лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України; Олександр Шамич, доктор психологічних наук, професор, Заслужений працівник фізичної культури і спорту України, Відмінник освіти України; Катерина Мілютіна, доктор психологічних наук, професор кафедри психології розвитку КНУ імені Тараса Шевченка, практичний психолог, тренер, M.A.NLP; Катерина Бояршинова, Президент Незалежної асоціації психологів, Керівниця психологічної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Лариса Остролуцька, методист відділу соціальної роботи Київського міського Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; Світлана Маркуця, соціальна педагогиня, психотерапевтка, експертка з підтриманого працевлаштування та соціальної адаптації людей з інвалідністю у проєкті «Підтримане працевлаштування ВБО Даун Синдром».

Після Пленарного засідання о 15.30 розпочалась робота двох секцій: «Актуальні проблеми працевлаштування людей з інвалідністю» та «Правові та організаційні засади формування та розвитку інклюзивного освітнього середовища», і о 17.00 стартувала робота наступного секційного засідання: «Інформаційно-комунікаційні технології інклюзивного навчання», в яких виступили з науковими доповідями професори, доценти, доктори,

кандидати юридичних, технічних, фізико-математичних наук і здобувачі вищої освіти.

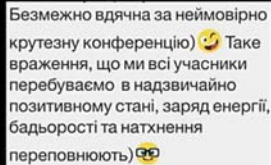
19 листопада відбулось об'єднане засідання секцій: «Освітня та соціальна інклюзія людей з інвалідністю: міждисциплінарний підхід», «Психолого-педагогічні основи професійного становлення та самореалізації молоді в інклюзивному освітньому середовищі», «Інклюзивне освітнє середовище Нової української школи», і окремо: «Медична, фізична та спортивна реабілітація людей з інвалідністю», на яких виступили професори, доценти, доктори, кандидати психологічних, педагогічних, соціальних наук, заслужені тренери, заслужені працівники фізичної культури і спорту України, лікарі, реабілітологи, здобувачі вищої освіти і загалом, фахівці різних профілів і представники організацій, які займаються розбудовою інклюзивного суспільства з майстер-класами у прямому ефірі. Транслявались і обговорювались напрями роботи з різними категоріями і нозологіями людей з інвалідністю, їх розвитком і соціалізацією, а також демонструвались у режимі реального часу методи і форми роботи у сфері фізичної терапії та ерготерапії, велика увага була приділена здоровому способу життя, виконанню фізичних вправ, постановці дихання тощо.

Паралельно у приміщенні Університету «Україна» за адресою: м. Київ, вул. Львівська, 23, відбувався Круглий стіл: «Психолого-педагогічні основи професійного становлення та самореалізації молоді в інклюзивному освітньому середовищі», під час якого учасники окреслили основні проблеми професійного становлення молоді з інвалідністю та обговорили ряд пропозицій щодо їх самореалізації в інклюзивному освітньому середовищі; а також засідання секції: «Теоретичні та практичні засади використання інженерних технологій для розвитку інклюзивного освітнього середовища», на якому виступали здобувачі вищої освіти і обговорювали питання охорони праці людей з інвалідністю. За адресою: м. Київ, вул. Хорива, 1г, відбулось секційне засідання: «Наукові напрями дизайну безбар'єрного архітектурного середовища», де було презентовано і обговорено ряд питань щодо універсального дизайну і безбар'єрного середовища сучасних міст.

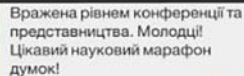
За результатами Конференції видано більше 600 Сертифікатів про підвищення кваліфікації на 16 годин (0,5 кредитів),

які були розроблені спеціально до ювілейної події. Для закріплення результатів роботи планується видання збірника тез доповідей з матеріалами учасників та методичних рекомендацій: «Кращі практики супроводу студентів з інвалідністю» для поширення серед наукових установ, організацій і фахівців, що працюють, або хочуть працювати у напрямку розвитку інклюзивного освітнього середовища.

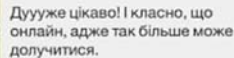
Загалом, захід отримав багато позитивних відгуків, набув широкого розголосу і привернув увагу не тільки громадян з України, а і представників з інших країн, тому що така стабільна тематика двох десятків Конференцій і все зростаючий склад солідних учасників може свідчити тільки про одне, — що ця тематика є дуже актуальною і надзвичайно важливою для всього людства на шляху розбудови високої світової цивілізації.

Безмежно вдячна за неймовірно крутезну конференцію 😊! Таке враження, що ми всі учасники перебуваємо в надзвичайно позитивному стані, заряд енергії, бадьорості та натхнення переповнюють 🙌

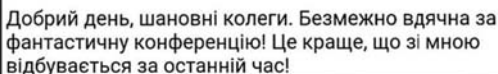
Вражена рівнем конференції та представництва. Молодці! Цікавий науковий марафон думок!

Дуууже цікаво! І класно, що онлайн, адже так більше може долучитися.

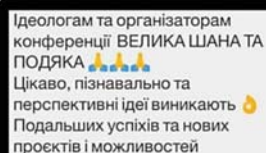

18 листопада 2020, 18:26:29

Добрий день, шановні колеги. Безмежно вдячна за фантастичну конференцію! Це краще, що зі мною відбувається за останній час!

Відгуки

Ідеологам та організаторам конференції ВЕЛИКА ШАНА ТА ПОДЯКА 🙌🙌🙌
Цікаво, пізнавально та перспективні ідеї виникають 🔥
Подальших успіхів та нових проєктів і можливостей

СТАН СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Сучасна освіта в Україні вимагає розширення своїх функцій, оскільки інклюзивний навчальний процес покликаний залучати людей з інвалідністю до загальноосвітніх навчальних закладів різних типів. Тому, окрім пізнавальної, дидактичної, професійно-орієнтованої, комунікативної функцій освіти, особливо актуальними стають її аксіологічна та психологічна функції, функції самореалізації та соціальної адаптації особистості.

На практиці кількість українських дітей та молоді, які навчаються в інклюзивних умовах досить мала. Сьогодні Україна має яскраві та унікальні приклади ефективного впровадження принципів інклюзивної освіти. Серед установ, які зробили це, є ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»». Вивчення досвіду Університету «Україна» в організації освітнього процесу для людей з інвалідністю у сфері вищої освіти допоможе сформувати можливі шляхи створення інклюзивного освітнього простору і в інших освітніх закладах України.

Інклюзивне освітнє середовище, інклюзивна освіта і навчання як предмет дослідження вивчається в рамках педагогіки, спеціальної педагогіки, соціальної педагогіки, психології, соціології, фізичної культури і реабілітації.

Аналіз змісту, форм, видів, умов, проблем інтеграції та інклюзії студентів з особливими освітніми потребами розвивається у таких напрямках: соціальний супровід студентів з різними нозологіями інвалідності у закладі вищої освіти, створення інклюзивного освітнього середовища (П. М. Таланчук, А. Г. Шевцов, К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна); фізична реабілітація, фізична культура і розвиток студентів з інвалідністю в умовах інклюзивного освітнього середовища (С. Г. Адирхаєв, П. М. Чайковський); особливості, стан і тенденції інклюзивної освіти за кордоном, порівняльний аналіз інклюзивної освіти в різних країнах світу (Н. Г. Сигал, Ю. В. Мельник, Н. О. Медова, Г. В. Давиденко).

Дослідження навчання дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх школах проводиться у таких напрямках: основні підходи до навчання дітей з інвалідністю у суспільстві (Н. Brown, Н. Smith, М. Winzer, І. Дено, М. Рейнольде, О. Ярська-Смирнова, Д. Зайцев), створення системи інтеграції

нечуючих, а також сліпоглухонімих дітей (В. Лубовський), інтеграція в систему освіти дітей з різними порушеннями психофізичного розвитку (М. Малофеев), система інтеграції дітей дошкільного віку з порушеннями у розвитку (Н. Шматко).

Філософсько-концептуальні основи організації інклюзивної освіти та особливості корекційно-навчальної, корекційно-виховної та корекційно-розвивальної роботи дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах інклюзивної та спеціальної освіти висвітлено у роботах українських учених (Г. Бойко, Ю. Бойчук, В. Бондар, Л. Даниленко, І. Демченко, І. Дмитрієва, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Конопляста, І. Мартиненко, С. Миронова, Н. Пахомова, О. Проскурняк, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, В. Тарасун, Н. Софій, Н. Слободянюк, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.).

Першочерговою і важливою умовою розвитку інклюзивного навчального простору на думку зарубіжних (М. Ainscow, Т. Booth, В. Cagran, А. DeBoer, J.-R. Kim, А. Minnaert, М. Schmidt, К. Scorgie і ін.) та українських дослідників (В. Бондар, О. Гноєвська, В. Засенко, А. Колупаєва, К. Косова, І. Кузава, Г. Кумаріна, О. Кучерук, В. Липа, О. Мартинчук, С. Миронова, Н. Савінова, Т. Сак, Є. Синьова, В. Синьов, М. Шеремет та ін.) є підготовка компетентних педагогів, здатних ефективно працювати з дітьми з особливими освітніми потребами.

Дослідження вчених (О. Глоба, О. Гноєвська, І. Дмитрієва, В. Засенко, К. Косова, І. Кузава, А. Колупаєва, С. Конопляста, Г. Кумаріна, О. Кучерук, В. Липа, С. Миронова, Н. Савінова, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, Н. Пахомова, В. Тарасун, Л. Фомічова, С. Федоренко, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.) висвітлюють зміст й методи навчання різних категорій дітей з особливостями психофізичного розвитку у системі інклюзивної освіти.

Сучасні дидактико-технологічні акцентуації процесу професійно практичної підготовки у закладах вищої освіти розкрито у працях А. Алексюка, В. Бондаря, О. Гноєвської, В. Засенка, А. Колупаєвої, І. Кузави, С. Миронової, Н. Пахомової, Н. Савінової, В. Синьова, С. Сисоєвої, Д. Супрун, В. Тарасун, М. Фіцули, Л. Фомічової, А. Шевцова, М. Шеремет та ін.

Вимоги до особистісних якостей педагогів спеціальних та інклюзивних закладів освіти зумовлені високим рівнем склад-

ності діагностичної та корекційної роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку (В. Бондар, О. Гноєвська, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Конопляста, І. Мартиненко, С. Миронова, Н. Пахомова, О. Проскурняк, Н. Савінова, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, В. Тарасун, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.). Проблема ступеневої педагогічної освіти презентована у працях багатьох українських вчених (В. Засенко, А. Колупаєва, М. Матвеева, С. Миронова, Н. Пахомова, Н. Савінова, В. Синьов, О. Чопік, Л. Фомічова, М. Шеремет, А. Шевцов та ін.). Сучасні науковці (Л. Будяк, Е. Данілавичюте, Т. Дегтяренко, В. Засенко, А. Колупаєва, С. Литовченко, О. Таранченко, С. Федоренко та ін.) наголошують, що підготовка дефектологічних кадрів до інклюзивного навчання дітей із особливими освітніми потребами повинна здійснюватися з орієнтацією на надання консультативних послуг в інклюзивних ресурсних центрах, які нині почали створюватися в Україні.

Стали предметом спеціального вивчення також проблеми підготовки педагогів в умовах інклюзивної освіти, проте вони розглядаються, в основному, стосовно до рівнів дошкільної, загальної середньої, в меншій мірі, вищої освіти. Так, досліджувалися проблеми формування інклюзивної готовності майбутніх педагогів дошкільної, загальної середньої, вищої освіти (Е. Самарцева, В. Хитрюк, С. Черкасова, Ю. Шуміловская), підготовки педагогів до інклюзивної освіти в системі безперервної освіти (підвищення кваліфікації та перепідготовки) (І. Возняк, О. Каринбаєва, О. Кузьміна, Д. Петров).

Проблеми підготовки майбутніх корекційних педагогів у закладах вищої освіти представлені в роботах українських вчених (В. Бондар, Л. Гренюк, С. Миронова, Н. Пахомова, Ю. Пінчук, Н. Савінова, Д. Супрун, В. Синьов, В. Тарасун, Л. Томіч, М. Шеремет та ін.).

Чималий досвід дослідження проблеми інклюзивної освіти і навчання студентів з особливими освітніми потребами у закладі вищої освіти накопичено кафедрою соціальної роботи та педагогіки Університету «Україна». Впродовж 22 років накопичено велику емпіричну базу щодо навчання, виховання і розвитку молоді з порушенням зору, слуху, опорно-рухового апарату, когнітивної сфери, які мають обмеження у комунікації,

орієнтації у просторі і часі, пересуванні, наукованості. Частина досліджень проводиться в рамках міжнародної освітньої магістерської програми «Соціальна робота» (Університет «Україна» — Шяуляйський університет «Литва»). Це студенти з особливими потребами в інклюзивних технологіях навчання, психолого-педагогічному і соціальному супроводі. Означені проблеми вивчаються і досліджуються викладачами кафедри і студентами спеціальності «Соціальна робота» та «Спеціальна освіта» в рамках наукової теми кафедри «Створення стійкого соціального середовища в умовах соціальної та освітньої інклюзії»: проблема соціального супроводу, активізація процесу навчання, позитивна соціалізація, адаптація та забезпечення рівних можливостей у сфері освіти, особистісно орієнтований підхід в системі освіти, соціально-педагогічні підходи до навчання, культура взаємовідносин в системі інклюзивного навчання, взаємодія поколінь в інклюзивному освітньому середовищі тощо (К. Кольченко, А. Базиленко, І. Іванова, В. Кириленко, О. Литовченко, Н. Довгань).

На основі впровадження технологічних, інженерних та організаційних інновацій в сфері інклюзивної освіти в Університеті «Україна» найбільш актуальним залишається аналіз дидактичних питань: підвищення якості освіти осіб з особливими освітніми потребами; підготовка змісту, форм та методів викладання відповідно до конкретних особливостей студентської молоді; пошук шляхів узгодження реалізації принципу «спадкоємності» організації інклюзивного освітнього процесу в школах та закладах вищої освіти України.

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИКИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Статистика свідчить, що сьогодні Україна стикається з проблемою формалізованого або просто задекларованого впровадження принципів інклюзивної освіти. Так, із 151125 дітей з інвалідністю лише 2700 (1,8%) отримують освіту в інклюзивних групах, 5200 (3,4%) — у спеціальних групах, майже 40000 (26,5%) — в школах-інтернатах, а 55000 (36,4%) навчаються індивідуально.

Віктор Сальков, Генеральний директор Директорату дошкільної, позашкільної та інклюзивної освіти Міністерства освіти у своїй доповіді зазначив: *«на досвіді бачимо, що впровадження інклюзії у загальноосвітніх школах не привело до зменшення кількості дітей у спеціальних школах і класах. Синхронізація спеціальної та інклюзивної освіти є наразі одним з основних завдань Міністерства. Часто бачимо випадки, коли батьки, забравши дітей із спеціальних закладів, повернувшись в інклюзію, починають повертатись. Основну причину даного процесу ми бачимо у тому, що батьки не отримують належних послуг за місцем проживання: соціальних послуг, супроводу, логістики, довозення і, відповідно, намагаються їх отримати у спеціальних закладах. Також варто відмітити, що спеціальні заклади мають дуже великий педагогічний потенціал та багато знань, фахівців, персонал та технології. У зв'язку з цим, а також на основі вивчення міжнародного досвіду, ми ймовірно будемо приймати непопулярні рішення, які суперечитимуть процесам деінституціоналізації. Плануємо залишити спеціальні заклади для деяких категорій дітей з інвалідністю — по зору, по слуху, з глибокими комплексними порушеннями. Спеціальні заклади, в яких знаходяться діти, які мають бути в інклюзії, мають чудову методичну базу і кваліфікований персонал. Тому вони мають стати методичним і тренінговим майданчиком для викладачів в інклюзії. Наразі ми бачимо нестачу знань у педагогів, які б мали допомагати у супроводі і навчанні дітей з інвалідністю. На наступний рік ми ставимо перед собою завдання: навчання працівників освіти не лише загальним правилам інклюзії, команди супроводу, а й правилам та особливостям індивідуального*

супроводу дитини залежно від її потреб. Ми розробляємо проекти постанов КМУ щодо індивідуальної підтримки в освітньому процесі тих чи інших категорій дітей з ООП щодо індивідуальної фінансової моделі підтримки в освітньому процесі. Ми не маємо морального права використовувати кошти неадресно, маємо орієнтуватись на потреби, спеціальні засоби для дитини. Це закріплено в Національній стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 рр. Даний документ є не декларативним, а чітко закріплює основи інклюзивної і спеціальної освіти. Оновлені положення про спеціальні заклади освіти і навчально-реабілітаційні центри, які звужують категорії дітей-клієнтів цих закладів, чітко визначають правила гри. Серед нагальних проблем сьогодення виділяємо: абсолютне нерозуміння об'єднаними територіальними громадами питань доступності для маломобільних груп населення, а також брак кадрів, які можуть якісно працювати в інклюзивному освітньому середовищі».

Причин такого стану речей багато. Ми проаналізували результати впровадження інклюзивної освіти в систему вищої освіти України за останні 5 років та окреслили такі основні проблеми:

1. Загальний нижчий рівень наукових досягнень випускників з інвалідністю порівняно з нормотиповими студентами.

Причини: особливості законодавства; відмінності в навчальних програмах та вимогах щодо знань та вмінь; недосконала система оцінювання; функціонування шкіл-інтернатів та спеціалізованих шкіл, які забезпечують освіту недостатнього рівня; низька самооцінка та проблеми, пов'язані з мотивацією у людей з інвалідністю; некомпетентність, необ'єктивність та упереджене ставлення педагогічного колективу до системи загальної середньої освіти.

Можливі рішення:

Короткотермінові рішення: організація курсів доуніверситетської підготовки з додатковими можливостями для людей з інвалідністю; постійний соціально-психологічний та педагогічний супровід таких здобувачів на початкових етапах навчання; організація навчальних семінарів та методичного навчання вчителів та іншого персоналу у системі загальної середньої освіти.

Довгострокові рішення: впровадження реформ загальної та спеціальної систем освіти; вдосконалення механізмів зовнішнього незалежного оцінювання з урахуванням індивідуальних відмінностей; усунення прогалин у законодавстві з питань освіти; інтеграція принципів доступності та універсального дизайну.

2. Невідповідність між технічними та освітніми аспектами навчальних закладів і потребами студентів з інвалідністю.

Причини: консервативність системи освіти та низький рівень готовності до змін; недостатнє фінансування галузі; погані навички роботи з інноваційними технологіями; низький рівень компетентності та, відповідно, можливостей участі у міжнародних проєктах та грантах; ігнорування наявності та вимог до універсального дизайну.

Можливі рішення:

Короткотермінові рішення: організація навчальних семінарів та методичних тренінгів для викладачів системи фахової передвищої і вищої освіти та для адміністрації навчальних закладів щодо забезпечення доступності та архітектурного дизайну; навчання науково-викладацького складу методології створення підручників та специфіці проведення лекцій та інших видів занять для осіб з різними нозологіями.

Довгострокові рішення: зміна чинного законодавства; робота із соціальними очікуваннями та стереотипами; пошук джерел додаткового фінансування для переобладнання внутрішньої архітектури та освітнього середовища закладу.

3. Погана психологічна та методична готовність науково-педагогічного персоналу до роботи зі студентами з тяжкими формами інвалідності.

Причини: психологічні бар'єри: низький рівень толерантності і готовності до роботи зі студентами як із клієнтами, низька культура спілкування зі студентами з інвалідністю; *методологічні бар'єри:* відсутність знань про особливості навчання студентів різних нозологічних груп, відсутність навичок організації академічної сесії інклюзивного характеру, низька мотивація фахівців до опанування навичок використання технічних пристроїв, інноваційних методів та прийомів навчання.

Можливі рішення:

Короткотермінові рішення: неефективні.

Довгострокові рішення: зміна ставлення науково-викладацького складу до людей з інвалідністю через систему навчання; обмін досвідом, обов'язкова участь у програмі стажувань у прогресивних навчальних закладах щодо роботи зі студентами з різними формами інвалідності; активне формування ефективної соціальної інклюзії; пристосування освітніх цілей загалом, конкретних технологій, методів, форм роботи до потреб людей з інвалідністю.

<p>За С. Місяк, основними проблемами, які гальмують процес інтеграції осіб з особливими освітніми потребами у ЗВО є:</p>	– недостатня кількість фахівців для роботи із студентами з особливими освітніми потребами;
	– відсутність підготовки фахівців: психологів, реабілітологів, соціальних працівників для роботи з такою категорією молоді в системі освіти;
	– терміни навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах середньої та вищої освіти за державним стандартом не дають змоги оволодіти необхідним рівнем знань;
	– відсутність системи перепідготовки та підвищення кваліфікації викладачів для ЗВО щодо навчання студентів з особливими освітніми потребами;
	– неврахування медичного стажу для медичних працівників, що працюють у ЗВО;
	– недостатнє матеріально-технічне забезпечення ЗВО;
	– обмежене фінансування медичного, соціального та психологічного супроводу навчального процесу осіб з інвалідністю;
	– відсутність нормативно-законодавчої бази освіти осіб з інвалідністю у ЗВО;
	– відсутність взаємодії міністерств освіти, охорони здоров'я, праці та соціальної політики, державного комітету у справах сім'ї та молоді в питаннях освіти й реабілітації осіб з інвалідністю, причиною чого є різні джерела фінансування.

НАСКРІЗНИЙ ІНКЛЮЗИВНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Досвід впровадження інклюзивної освіти в Університеті «Україна» свідчить про те, що організація освітнього процесу для осіб з інвалідністю різних нозологій вимагає вирішення двох загальних проблем: забезпечення середовища, орієнтованого на доступ, та, безпосередньо, організації навчального процесу. Наразі ці проблеми вирішуються такими способами:

1. Впровадження інноваційних технологій та ноу-хау, які не тільки полегшують розуміння матеріалу, але й розширюють світогляд, збільшують адаптацію до навколишнього середовища студентів з інвалідністю (допомога в отриманні слухових апаратів, електронних планшетів Брайля, луп для слабкозорих студентів тощо); оцифрування матеріалів, перетворення матеріалів в аудіоформат, закупівля книг шрифтом Брайля та з великим шрифтом, створення мультимедійних версій навчально-методичного контенту (цифрові та аудіокниги, фільми, презентації, інфографіка, схеми).

2. Створення професійних та волонтерських внутрішньоуніверситетських спілок, груп співпраці та груп, покликаних допомагати студентам з особливими освітніми потребами.

3. Створення міжвузівських груп, до складу яких входить 5–10 фахівців з різних питань інклюзивної освіти та соціалізації. Більшість із них — люди з інвалідністю, які досягли успіхів у певній сфері життя (у навчанні, науці, спорті, творчості, громадській діяльності тощо) та постійно обмінюються досвідом зі своїми колегами. Такі групи сприяють у: плануванні навчального процесу, вдосконаленні дидактичного та технічного матеріалу та обміні досвідом між закладами вищої освіти.

4. Створення доступного безбар'єрного фізичного середовища для студентів з інвалідністю, що включає будівництво та перебудування архітектурних, інженерних та комунікаційних об'єктів (пандуси, туалети, ліфти, звукові сигнали, позначки тощо), а також обладнання навчальних закладів, спеціальних навчальних кімнат, навчальних інструментів, мультимедійних технологій тощо.

5. Введення оплачуваних та безоплатних посад для асистентів, тьюторів, та іншого допоміжного персоналу, здебільшого

з числа нормотипових студентів, які працюють з конкретними студентами з інвалідністю та супроводжують їх в організаційних, освітніх та інших побутових питаннях.

6. Регулярне підвищення кваліфікації викладачів з питань інклюзивної освіти (включаючи грантові проекти та обмін досвідом з міжнародними колегами, систему методичних семінарів тощо) та постійний моніторинг з боку студентського самоврядування ефективності такої освіти.

7. Ведення особистої картки студента з інвалідністю. Під час вступу до Університету «Україна» кожен студент з інвалідністю заповнює спеціальний бланк, де вказує власні особливі потреби. Картка вивчається психологами та педагогами, збагачується та переглядається протягом усього навчання, і що важливо, враховується на всіх рівнях організації освітнього процесу.

8. Залучення студента з інвалідністю до інклюзивного освітнього та соціального середовища, реалізується різними способами із максимальним застосуванням можливостей сучасного інформаційного простору: а) шляхом постійного електронного обміну інформацією про адаптацію, можливе працевлаштування, заходи, гранти, конкурси та інші можливості для студентів з інвалідністю; б) шляхом запровадження спеціальних курсів, що розкривають вищезазначені проблеми; в) проведення зустрічей із вітчизняними та зарубіжними викладачами та спеціалістами з питань інклюзії, що дозволяє студенту з інвалідністю побачити цілий спектр можливостей та методів роботи з особами з особливими освітніми потребами, що існують в даний час у різних країнах світу.

9. Впровадження індивідуального та індивідуально-групового підходів відповідно до нозології студента з інвалідністю (по зору, по слуху, з порушеннями опорно-рухового апарату та ін.), модифікує впровадження методів та технічних засобів навчання без зниження загального рівня вимог.

Особливо гостро така індивідуалізація постає у період вимушеного дистанційного навчання через карантинні обмеження, в умовах ізоляції молоді з інвалідністю від суспільства та навчальних осередків.

Упровадження інклюзивної освіти в загальноосвітніх школах та закладах вищої освіти змінює сутність освітнього

середовища таких закладів, оскільки з'являються нові особливості мети, змісту та технологій діяльності його учасників.

З цієї точки зору постає необхідність у: розширенні рівня та обсягу освітніх послуг; постачанні спеціального обладнання та дидактичних матеріалів; наданні діагностичної та консультативної допомоги фахівцями різного профілю; здійсненні психологічної, адаптаційної, медико-реабілітаційної та соціальної підтримки; цілеспрямованій підготовці фахівців з педагогіки; залученні представників місцевої влади, НГО, профспілок, фондів та батьків дітей з інвалідністю до вирішення цих питань.

У цьому контексті, надзвичайно цікавими є результати дослідження доктора психологічних наук, професора кафедри психології розвитку КНУ імені Тараса Шевченка **Мілютіної Катерини Леонідівни** щодо психологічної готовності спеціаліста до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. *«Учасники освітнього процесу несвідомо перешкоджають адекватній реалізації принципів інклюзивної освіти не лише через нестачу коштів на обладнання безбар'єрного середовища, посібників та методик навчання, а й через сумніви у доцільності впровадження інклюзії. Ставлення до дорослих, які належать до інших соціальних меншин або мають особливі потреби також є неоднозначним і не завжди сприяє створенню нормального психологічного мікроклімату у трудових колективах та інших спільнотах. Тому дослідження толерантного та інтолерантного ставлення учасників освітнього процесу до інклюзивних спільнот набуває особливої актуальності.*

На базі Київського Національного Університету імені Тараса Шевченка та Українського Католицького Університету було проведено дослідження тривалістю 1 рік, у якому брало участь 75 осіб, які отримували другу вищу психологічну освіту (магістратура) та 60 студентів першого року навчання магістратури, які здобували першу освіту. Була використана модифікація методики Богардуса, за допомогою якої ми намагалися виявити рівень толерантності до своїх колег та клієнтів. Шляхом поглибленого інтерв'ювання було виявлено наступні «проблемні» групи населення: безробітні, національні меншини, представники ЛГБТ спільноти, малозабезпечені, особи з інвалідністю, особи з розладами особистості. Було виявлено достовірні розбіжності за критерієм Мана-Уїтні

у ставленні до безробітних, ЛГБТ спільноти, осіб з інвалідністю на рівні $p = 0,05$. Під час бесіди було виявлено, що слухачі другої вищої краще ставляться до тимчасово безробітних, бо вони мають досвід безробіття, не вбачають у цьому статусі нічого поганого. В той же час вони недостатньо толерантно ставляться до представників ЛГБТ спільноти, не хотіли б не лише бачити їх у якості колег, а й працювати з ними як з клієнтами. Слухачі пояснювали це достатньо різноманітним чином: для деяких — це пов'язано з неприязню до цієї групи населення, для інших — із страхом, що не має методів ефективного консультування. Цих обмежень немає в студентів, вони з деяким подивом поставились взагалі до виокремлення цих осіб у якусь окрему групу. В той же час студенти з страхом ставляться до осіб з інвалідністю, вважають, що психолог не може їх зрозуміти та допомогти. Майбутні психологи і соціальні працівники мінімально хотіли б бачити поруч осіб з ментальною інвалідністю, з порушеннями опорно-рухового апарату, слабозорих, слабочуючих. При проведенні більш глибокого дослідження серед студентів магістратури ми встановили, що в основі цього явища — страх («ми не знаємо що з ними робити», «Вони — не Ми», «це зовсім інша група населення», «ми не ідентифікуємось», «боїмось нашкочити», «боїмось спілкуватись»). У більшості не було особистого досвіду спілкування («бачили на вулиці і боялись», «бачили на практиці один раз і нам не дозволили»). Ці спеціалісти вийдуть у школи і в доросле інклюзивне середовище. Тут вже мова не про фізичну безбар'єрність а про бар'єри у психіці спеціаліста з дуже змішаними відчуттями, про відсутність адекватних навичок контакту з представниками цієї групи. Відповідно, ми вважаємо, що у процес підготовки психологів та соціальних працівників було б доцільно включати систему розвитку толерантності, та впровадження інклюзивної моделі професійної підготовки».

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ
ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ
У СЕРЕДОВИЩІ УНІВЕРСИТЕТУ ТА СУСПІЛЬСТВІ:

проведення адаптаційних, інформаційних та консультаційних заходів (наприклад, фахівці Центру інклюзивних технологій навчання обходять всі групи перших курсів та розповідають про особливості студентів);

розробка та впровадження для студентів всіх спеціальностей загальнообов'язкового курсу «Інклюзивне суспільство», який має на меті формування у студентському середовищі різко негативного ставлення до дискримінації за будь-якими ознаками, формування у студентів стійкого прагнення до створення інклюзивного суспільства;

пропагування професійних, наукових, творчих та спортивних досягнень людей з інвалідністю, зокрема студентів, випускників та співробітників університету (школа випускників, рубрика гордість університету у соціальних мережах та на сайті; зустрічі з відомими людьми з інвалідністю).

Основна перешкода, з якою стикаються абітурієнти з інвалідністю на етапі профорієнтації під час навчання у загальноосвітніх середніх школах, та після їх закінчення, при вступі до закладів фахової передвищої та вищої освіти, пов'язана з відсутністю тісних контактів та співпраці між педагогічними, психологічними та соціальними працівниками загальноосвітніх шкіл та ЗВО, відсутністю наскрізності інклюзивного освітнього простору. Ці обставини суттєво знижують кількість молоді з інвалідністю у загальній популяції студентів ЗВО, а у подальшому, часто й рівень отриманої ними освіти. Нагальна потреба у розвитку співпраці інклюзивних навчальних закладів різних рівнів освіти закладає основу для створення інклюзивного освітнього середовища, що спричинюється необхідністю збільшення доступності вищої освіти для молоді з інвалідністю, розвитку відповідної послідовності та безперервності освітніх та реабілітаційних процесів в навчальних закладах різного рівня.

Інклюзивне освітнє середовище — це співпраця між усіма учасниками системи інклюзивної освіти та добровільне делегування функцій навчальних закладів різного рівня своїм партнерам. Ефективне функціонування інклюзивного освітнього середовища вимагає створення: тимчасових соціальних контактів та конструктивної співпраці між учасниками освітнього процесу навчальних закладів різного рівня; системи, спрямованої на забезпечення якісної освіти та сприяння соціалізації молоді з особливими освітніми потребами.

Так, П. М. Таланчук, наголошуючи на необхідності впровадження наскрізного навчання та виховання, зазначає, що стратегічним завданням освіти є оцінювання інтелекту, здібностей та можливостей кожної дитини (людини) і створення таких умов навчання та виховання, які б допомагали максимально ефективно реалізуватися кожній особистості. Найповніше це завдання може бути виконано шляхом планування й здійснення неперервної освіти людини з раннього віку.

Для забезпечення наскрізності дотримання принципів інклюзії в ході неперервної освіти необхідно організувати систему наступності закладів дошкільної, середньої, фахової та вищої освіти саме у контексті інклюзії.

Для кожної людини неперервна освіта є процесом формування та задоволення її пізнавальних запитів і духовних потреб, розвитку задатків і здібностей у мережі навчальних закладів різних форм власності та за допомогою самоосвіти. Педагогічні напрацювання щодо ефективних способів задоволення особливих освітніх потреб конкретного учня повинні переходити до наступних освітніх ланок разом з ним. Особлива роль у цьому процесі надається вчителю та іншим спеціалістам, що працювали з дитиною у закладі.

У контексті взаємодії щодо організації наскрізності інклюзивного освітнього простору, наводимо приклад співпраці школи №168 (Оболонського району м. Києва) і Університету «Україна».

Дана школа вже біля 20 років впроваджує інклюзивний освітній простір, та має значні результати інтеграції молоді з інвалідністю в суспільство. Закон «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» 5 липня 2017 р. було підписано, саме на базі цієї школи.

Директор школи Кравчук Н.І. пропонує таку Модель цілісного гармонійного розвитку дитини в умовах інклюзивного навчання.

У тісній співпраці закладу середньої освіти із закладами фахової передвищої освіти та вищої освіти стає можливим отримання учнями з інвалідністю професійної та вищої освіти відповідно до потенційних можливостей кожної особистості та їх майбутнє працевлаштування відповідно до отриманої професії. Так, ще з 2011 року у школі було розпочато проєкт: «Організація тьюторського супроводу допрофесійної підготовки та профільного навчання в інклюзивному загальноосвітньому навчальному закладі».

У співпраці між закладами різних рівнів, можливо допомогти учням з ООП у таких напрямках:

- розвиток професійної мотивації;
- надання інформації про вимоги різних професій до людини;
- знання кон'юктури ринку праці щодо окремих професій і спеціальностей;
- визначення сфери власних інтересів;
- оцінка здібностей і можливостей особистості;
- інформація про університети, у яких фахово здійснюється професійна підготовка людей з інвалідністю;
- інформування про пільги при вступі на навчання, працевлаштування.

Для забезпечення наступності закладам вищої освіти доцільно використовувати такі форми роботи зі старшокласниками

з інвалідністю, які б сприяли їх кращій соціальній адаптації, зокрема використання лабораторій ЗВО для проведення практичних робіт, проведення днів відкритих дверей, організація оглядових лекцій силами викладачів навчального закладу, проведення викладачами факультативних занять зі старшокласниками.

Важливою складовою навчання у ЗВО є професійне становлення особистості, яке зумовлює виникнення професійної ідентифікації. Її несформованість, навіть за умов високого рівня теоретичних знань та відпрацьованих практичних умінь, не дає можливості впевнено почувати себе у процесі виконання професійної діяльності, перешкоджає ефективній професійній самореалізації. Значна роль у професійному становленні особистості належить сформованості мотиваційної структури особистості щодо її навчання у закладі вищої освіти. Дуже важливо, щоб студента спонукали до навчання саме позитивні мотиви, які прискорюють процес його адаптації до нових умов навчання. Наскрізний характер також має носити робота з батьками учнів, а в подальшому й студентів з ООП.

Невирішеною проблемою є завищені очікування батьків від спеціалістів. Часто батьки вважають, що фахівці реабілітаційного центру, соціальної служби, загальноосвітньої школи чи закладу вищої освіти, зроблять все для їхньої дитини і вирішать всі проблеми. Проте у самій сім'ї повинен створитись реабілітаційний простір, який сприятиме формуванню незалежності, самостійності та всебічному розвитку дитини максимально можливою мірою. Батьки і дитина повинні розуміти, що відбувається у процесі реабілітації та інклюзивного навчання. Особливо важливим стає розробка єдиної реабілітаційної цілі усіх фахівців, залучених до роботи з конкретною дитиною. До розробки даної цілі мають бути залучені усі сторони реабілітаційного процесу: в першу чергу — сама людина з інвалідністю (наразі дуже рідко відбувається), обов'язково — батьки і спеціалісти, які працюють у напрямках розвитку різних сфер життєдіяльності дитини. У процесі впровадження такого підходу основним бар'єром став великий супротив спеціалістів. Відповідно, необхідно проводити постійні семінари та обговорення для усвідомлення спеціалістами необхідності залучення клієнта до розробки цілей.

НАПРЯМИ СУПРОВОДУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Супровід розпочинається з моменту звернення людини з інвалідністю до університету і охоплює процеси: підготовки до вступу, вступу та безпосереднього навчання у ЗВО і передбачає підтримку зв'язків з випускниками. Усі блоки моделі системи супроводу вступають в дію поступово, тісно взаємопов'язані між собою і можуть надаватися одночасно, доповнюючи один одного.

Технічний супровід — забезпечення адаптивними засобами та спеціальними технологіями навчання, компенсація функціональних обмежень і забезпечення принципу доступності до якісної вищої освіти всім студентам, незалежно від нозології та ступеня тяжкості захворювання, індивідуальний супровід на всіх етапах, з метою допомоги людині з інвалідністю у вирішенні індивідуальних проблем завоювання навчальних дисциплін.

Медико-реабілітаційний супровід — комплекс заходів, спрямований на підтримку, збереження та відновлення фізичного здоров'я (невідкладна медична допомога, консультативно-профілактична та реабілітаційно-відновлювана підтримка). Наприклад, Університет «Україна» має науково-практичний медико-реабілітаційний центр, до складу якого входять кабінети функціональної діагностики, масажу, лікувальної фізичної культури та фізіотерапії, які укомплектовані

сучасним обладнанням, а послуги з профілактики та лікування захворювань надають фахівці з фізичної терапії та ерго-терапії. Тут проводиться консультування абітурієнтів щодо стану здоров'я на основі результатів обстеження та висновків медико-соціальної експертизи і оформлення висновку щодо вибору спеціальності та необхідності проходження медико-реабілітаційного супроводу. Центр створює базу даних студентів із інвалідністю та забезпечує їм медичне консультування та реабілітацію, надає рекомендації щодо занять у спортивних групах та проводить оцінювання фізичного стану студентів із інвалідністю під час занять у цих групах. У Центрі проходить стажування, практика, семінари-тренінги для викладачів та студентів університету.

Фахівці кафедри фізичної реабілітації розробляють індивідуальну реабілітаційну програму. Базою до реалізації реабілітаційних програм можуть бути також: зала лікувальної фізичної культури, механотерапії, масажний кабінет, кабінет ароматерапії та психологічного розвантаження.

Шамич О. М. зазначає також особливу значимість адаптивної фізкультури і спорту для адаптації, самореалізації, соціалізації людини з інвалідністю, розвитку її особистості. ЗВО може допомогти студенту з інвалідністю знайти шлях до занять спортом і це наповнить його життя, стане основою реабілітації та сформує суб'єктність особистості у різних сферах життя.

В дослідженнях, присвячених вивченню проблем навчання молоді з інвалідністю в закладах освіти зазначається, що використання різноманітних форм, засобів, методів фізичної культури для молоді з інвалідністю є надзвичайно ефективним чинником досягнення безпосереднього оздоровчого ефекту, підвищення інтелектуальної і фізичної працездатності, пізнання можливостей власного організму, боротьби зі шкідливими звичками, організації корисного і цікавого дозвілля, формування стійкої мотивації та потреби в систематичних, самостійних заняттях фізичними вправами різного спрямування, але головне, активно стимулює процес адаптації до умов навчання, нової соціальної ситуації, формує інтерес, мотивацію до здобуття професії та професійної самореалізації.

Серед студентської молоді з інвалідністю значну групу становлять студенти з порушеннями слуху. Фахівцями доведено,

що глухота не обмежує можливості фізичного розвитку, але потребує використання багатьох спеціальних фізичних вправ, що дозволяють отримувати такі ж самі результати, як і здорова людина. Під впливом спеціально підібраних вправ швидкість руху рук у глухих юнаків і дівчат не тільки досягає величин чуючих, а й перевищує їх. Постійним учасником сенсорної основи рухової діяльності є зоровий аналізатор.

В сучасних закладах вищої освіти на заняттях фізичного виховання не сфокусовано уваги викладачів на *постійному тренуванні рухової пам'яті* студентів з порушеннями слуху при вивченні нових фізичних вправ, системи фізичних вправ, спеціальних вправ з окремих видів спорту. Це призводить до: помилок при виконанні вправ, зниження інтересу до занять з фізичного виховання, бажання уникнути заняття та, як правило, шкодить вдосконаленню фізичної підготовленості студентів з порушеннями слуху в цілому. В організації фізичного виховання студентів з порушеннями слуху необхідно акцентувати увагу на технології навчання, що забезпечує психофізичну готовність до подальшої професійної діяльності.

Також окремо варто зосередити увагу на спортивній підготовці студентів з ДЦП. Фізична і розумова працездатність тісно пов'язані. Спортивна підготовка студентів з ДЦП засобами фізичної культури передбачає забезпечення цілеспрямованого впливу на стан здоров'я і має велике значення при вихованні особистісних якостей і професійно значущих знань, умінь, навичок і здібностей.

Комплексною системою супроводу у навчальній діяльності передбачено залучення студентів з ДЦП до систематичних занять фізичною культурою, відвідування факультативних занять і спортивних секцій з метою поліпшення стану здоров'я, розкриття потенційних можливостей, розширення сфери життєдіяльності молоді з інвалідністю, підвищення розумової та фізичної працездатності, корекції й компенсації відхилень у розвитку.

У переважної більшості студентів з ДЦП спостерігається упрежене і пасивне ставлення до пропозиції відвідувати реабілітаційно-спортивні заняття. Проведення спільних реабілітаційно-оздоровчих і фізкультурно-спортивних заходів забезпечує відновлення належного стану здоров'я студентів з ДЦП, корекцію та компенсацію вроджених і набутих порушень розвитку,

підвищення рівня спортивної майстерності, сприяє поступовій освітній адаптації й інтеграції в суспільство студентів із функціональними обмеженнями, корекції фізичної працездатності. Позитивний вплив м'язової діяльності на працездатність пояснюється тим, що руховий аналізатор займає значну частину кори головного мозку. Студенти з ДЦП відвідують заняття фізичної культури, на яких диференціюється навантаження, здійснюється індивідуальний підхід, організовуються додаткові заняття за спеціально розробленою програмою.

Застосування тренажерних пристроїв дозволяє істотно розширити варіативність засобів і методів фізичної культури, планувати топографію включення в роботу м'язових груп, точно дозувати інтенсивність і спрямованість навантаження, практично нівелювати необхідність у навчанні техніці виконання вправ і тим самим підвищити оздоровчу і лікувальну ефективність занять з фізичного виховання.

Педагогічний супровід — оптимізація викладання навчального матеріалу у максимально прийнятній для студентів з інвалідністю формі, впровадження сучасних педагогічних технологій навчання, забезпечення навчально-методичними матеріалами. Передбачає індивідуальний підхід до кожного студента з інвалідністю. Якщо студент з поважних причин пропустив якусь пару, то в нього є можливість вивчити цей матеріал в електронному вигляді, за індивідуальним графіком здати заліки та іспити. Для організації самостійної роботи студентів з інвалідністю в університеті їм забезпечено безбар'єрний доступ до фондів бібліотеки, у тому числі до електронної, кожен студент має доступ до електронних версій усіх виданих методичних вказівок, підручників, посібників. Реалізація плану індивідуальної роботи дає можливість відійти від групових форм виховання і сприяє більш ефективному проведенню соціально-педагогічної роботи, спираючись на партнерсько-персональні стосунки між викладачами і молоддю з особливими освітніми потребами.

Вирішальна роль в університеті інклюзивного типу відводиться особистості викладача. Проблемаю університету є те, що викладачі профільних дисциплін, як правило, не мають дефектологічної і психологічної підготовки, а технології викладання навчальних дисциплін суттєво відрізняються відповідно

до особливостей сприйняття студентами навчального матеріалу. Тому важливою запорукою успішної інклюзії студентів із інвалідністю є спеціальна підготовка викладачів до роботи в інтегрованих групах, яка передбачає ознайомлення з функціональними відмінностями, особливостями розвитку студентів різних нозологій та сприйняття ними навчального матеріалу, методиками викладання їм навчальних дисциплін та кращим світовим досвідом інклюзії таких студентів. Для забезпечення ефективної роботи викладачів в інклюзії необхідно організувати постійно діючий семінар для підвищення їх кваліфікації.

Дуже ефективною практикою є забезпечення супроводу студентів з інвалідністю за допомогою тьюторів (студентів старших курсів, закріплених за студентами з інвалідністю молодших курсів) та фахівців із соціальної роботи. Відповідно має бути створена школа тьюторів (координаторів, записувачів, супроводжувачів, перекладачів жестової мови), які надалі здійснюватимуть повсякденну підтримку студентів з інвалідністю. До організації такої школи доцільно залучати досвідчених викладачів кафедр соціальної роботи та педагогіки, психології, фахівців Центру ІТН, студентське самоврядування. Тьютор надає індивідуальні консультації студенту та його родині щодо проблемних ситуацій, які виникають в освітньому процесі. Робота тьюторів періодично обговорюється на засіданнях кафедр, науково-методичних семінарах.

Також дуже важливим є впровадження курсу нахшталт Основи навчання студентів (самоуправління навчанням), який спрямований на ознайомлення, зокрема й студентів з особливими освітніми потребами з особливостями навчання у ЗВО і покликаний навчити їх: конспектувати та сприймати лекції, самостійно працювати над спеціальною літературою, планувати поточну (індивідуальну) навчальну і наукову роботу, готуватись до практичних, лабораторних та семінарських занять, організувати самостійну роботу, розуміти сутність різних форм поточного та підсумкового контролю знань.

Психологічний супровід — з'ясування психологічних особливостей кожного студента, зміцнення та збереження його психологічного здоров'я, надання йому необхідної допомоги з адаптації в інтегроване освітнє середовище, сприяння особистісному розвитку. Виділяють такі сфери психологічного супроводу:

1. Психологічна допомога студентам — задоволення емоційних запитів, пов'язаних з набуттям особистісної ідентичності в процесах культурного, етнічного та етичного самовизначення.

2. Сприяння у виробленні стійких ціннісних та моральних норм.

3. Допомога у вирішенні екзистенційних проблем (адаптації, індивідуалізації, інтеграції та ін.), яка передбачає вирішення спектру проблем, пов'язаних з подоланням почуття неповноцінності, сексуальними проблемами, проблемою становлення особистісного та соціального статусу.

4. Проблематика психологічного здоров'я (превентивна та поточна допомога при душевних стражданнях, пов'язаних з розладами настрою, життєвими стресами, конфліктами, межовими станами).

5. Професійне консультування (від загального орієнтування у виборі тієї або іншої професії, до того як скласти «резюме», як і де отримати іншу професію, де знайти роботу за своїми можливостями).

До компонентів психологічного супроводу відносять:

– визначення психологічної готовності до навчання, профілактику дезадаптації;

– тематичні бесіди, навчальні заняття, тренінги, психологічну допомогу в кризових ситуаціях;

– допомогу психолога, соціального педагога в професійному самовизначенні старшокласників (групова діагностика професійних схильностей, здібностей; профорієнтаційні бесіди та ігри);

– індивідуальні психологічні консультації з проблем професійного вибору;

– групову психокорекційну роботу з формування навичок саморегуляції, психологічну просвіту з питань індивідуального підходу для запобігання конфліктам у колективах.

В Університету «Україна» проводяться комунікативні тренінги, які мають на меті розвиток навичок успішної взаємодії. У більшості навчально-виховних підрозділів забезпечено постійний психологічний супровід студентів з інвалідністю. Поширеною є практика залучення до цієї справи фахівців профільних кафедр.

Основою соціально-психологічного супроводу є проведення індивідуальних психологічних консультацій з питань вирішення внутрішньоособистісних конфліктів, проблем, які виникають у міжособистісній взаємодії під час засвоєння навчального матеріалу. За результатами діагностики проводяться відповідні тренінги, зокрема спрямовані на покращення міжособистісних взаємовідносин та розвиток комунікативних навичок, на групову взаємодію, на самопізнання, на зниження рівня тривожності, на розв'язання проблемних ситуацій з елементами психодрами, на розвиток лідерських якостей, на подолання агресії, на розвиток навичок асертивності, на підвищення самооцінки, релаксацію та подолання стресу, на формування позитивного світосприйняття, на підготовку до працевлаштування, на адаптацію першокурсників до навчального процесу у ЗВО та ін. Іноді створюються групи взаємопідтримки та допомоги.

Соціальний супровід — забезпечення соціалізації студентів, зокрема їх соціально-побутової, соціально-культурної та соціально-трудової адаптації, подолання соціальної ізоляції, сприяння збереженню і підвищенню їх соціального статусу, залучення до всіх сфер суспільного життя. Соціальний супровід студентів з інвалідністю розпочинається на етапі вступу до ЗВО. Тоді з'ясовується стан підготовленості до навчання, потреби і особливості майбутнього студента, складається програма соціального патронажу і визначаються її виконавці.

Специфіку соціального супроводу значною мірою визначає характер захворювання. Наприклад, студентам із сенсорними вадами може бути важко переміщатися університетом, знаходити потрібні аудиторії та службові приміщення, отримувати необхідну інформацію. Їм для ознайомлення з територією та приміщеннями університету потрібна допомога тьютора-консультанта з орієнтування. Такі тренування, особливо для незрячих студентів та тих, хто пересувається на візках, повинні відбутися до початку занять, оскільки пізніше це буде ускладнюватися через брак часу та велику кількість людей на території ЗВО. За потребою студентів їм може надаватися план-карта приміщень університету.

Мета цього напрямку супроводу — створення в освітньому середовищі рівних умов та взаємодопомоги, виявлення і аналіз соціальних проблем студентства, налагодження зв'язків із

органами соціального захисту людей з інвалідністю, подолання соціальної ізоляції студентів.

Дуже важливою складовою соціального супроводу є залучення студентів з інвалідністю до активної участі в громадському житті університету, визнання їх рівними серед рівних, зокрема обрання студентів з інвалідністю до органів студентського самоврядування, профспілкового комітету, залучення старшокурсників до тьюторської діяльності.

Залучення до системної позааудиторної роботи органів студентського самоврядування сприяє самоактивізації студентів з інвалідністю.

Студентське самоврядування як самостійна громадська діяльність студентів з реалізації функцій управління ЗВО, допомагає максимально виявити і реалізувати творчі здібності студентів, формує моральні якості, підвищує ініціативу кожного та відповідальність за себе і результати своєї праці.

Залучення першокурсників, у тому числі — з особливими освітніми потребами до роботи органів студентського самоврядування навіть на рівні академічної групи істотно прискорює формування у всіх членів студентського активу таких особистісних якостей, як відповідальність, самостійність, вимогливість до себе, повага один до одного, толерантність, відданість своїй справі, захопленість нею, креативність, потреба в самопізнанні та самовдосконаленні, орієнтація на правову самоосвіту.

Фізкультурно-спортивний супровід долучає студентів до активних занять фізичною культурою та окремими видами спорту, участі в змаганнях різного рівня та параолімпійському русі, зміцнює мотивацію до здорового способу життя, передбачає поліпшення психофізичного стану студентів і підвищення їх інтелектуальної працездатності.

У межах даного виду супроводу необхідно зважати на індивідуальні особливості студентів, відповідно до нозологій. Так, нечуючим студентам рекомендуються такі види спорту як: аеробіка, плавання, волейбол, баскетбол, бадмінтон, теніс, футбол, хокей, боротьба вільна і греко-римська, дзюдо, шашки, шахи. Студентам із порушеннями зору пропонується: аеробіка, плавання, дзюдо, боротьба вільна і греко-римська, легка атлетика, шашки, шахи. Студенти з ушкодженнями опорно-рухового апарату можуть займатися бадмінтоном, баскетболом (на візках),

волейболом (сидячи), тенісом, аеробікою, плаванням, шашками, шахами.

У результаті вивчення дисципліни «Фізичне виховання» студенти з інвалідністю повинні знати:

- критерії оцінки стану здоров'я;
- загальні закономірності впливу фізичних навантажень на організм людини, на окремі органи та функціональні системи;
- механізми адаптації організму до фізичних навантажень, компенсаторні та пристосувальні реакції організму;
- ефективні засоби фізичної підготовки для конкретної нозології;
- основи методики самостійних занять фізичними вправами з урахуванням особливостей нозологій;
- основи організації змагань з окремих видів спорту та видів спорту, що входять до програм Паралімпійських та Дефлімпійських ігор.

Студенти з інвалідністю повинні вміти:

- використовувати оздоровчі технології в особистому житті;
- користуватися засобами фізичного виховання в профілактиці власних захворювань та поліпшенні здоров'я;
- оцінювати рівні фізичного здоров'я, фізичного розвитку, фізичної та функціональної підготовленості;
- виконувати комплекси фізичних вправ професійно-прикладної спрямованості;
- проводити фізкультурно-оздоровчі заходи та спортивні змагання з окремих видів спорту.

На початку навчального року для проведення практичних занять із фізичного виховання у ЗВО здійснюється розподіл студентів з інвалідністю та з обмеженими можливостями здоров'я за такими учбовими відділеннями: теоретичної підготовки — студенти з різними нозологіями, які не можуть займатися фізичними вправами самостійно (за станом здоров'я звільнені лікарем від практичних занять фізичного виховання); ЛФК — студенти з різними нозологіями, які узмозжили виконувати найпростіші фізичні вправи або системи фізичних вправ, спрямованих на покращення стану здоров'я (за станом здоров'я лікарем рекомендовано заняття ЛФК) під керівництвом викладача. Кількість студентів у групі на одного викладача повинна складати: 1–3 студенти; ЗФП (загальна фізична

підготовка) — студенти з різними нозологіями, які можуть виконувати вимоги навчальної програми з фізичного виховання під керівництвом викладача. Кількість студентів у групі на одного викладача збільшується і становить 5–12 студентів з обмеженими можливостями здоров'я.

Під час занять зі студентами з інвалідністю враховуються нозології студентів, рівень їх підготовки та рекомендації лікарів. Для оцінювання якості навчання враховується кількість відвідуваних занять студентом.

Професійна адаптація та реабілітація — може здійснюватися шляхом надання студентам з інвалідністю спеціальності в рамках професійної підготовки; залучення до роботи в студентських навчально-науково-виробничих підрозділах, студентському науковому товаристві, наукових гуртках; проходження виробничої практики; навчання студентів в центрі розвитку кар'єри та підприємництва; надання таким студентам допомоги у працевлаштуванні.

Гарною практикою є робота в парах незрячих або нечуючих студентів із нормотиповими студентами, які вивчають той же курс. Після цього студент з інвалідністю працює самостійно, отримуючи необхідну консультацію викладача. За цією системою долаються труднощі в навчанні студентів з важкими захворюваннями (неможливість тримати книгу, гортати сторінки чи тримати прямо голову).

Обов'язковим компонентом у реалізації незалежного навчання виступає підготовка викладачів до роботи зі студентами з інвалідністю. Її здійснюють шляхом проведення семінарів з обговоренням особливостей нозологій і можливих форм допомоги в навчанні. Для отримання нових технологій у сфері технічної підтримки студентів з інвалідністю рекомендовано широке використання джерел в Інтернеті, серед яких найбільш інформативним вважають DSSHE (Допомога студентам з інвалідністю, які здобувають вищу освіту). Це джерело надає свіжі дані про нові технології і пропонує поради з вирішення конкретних проблем.

Напрями соціально-педагогічної роботи в сфері розвитку соціальної компетентності студентів із інвалідністю:

1. *Діяльність науково-викладацького складу і кураторів академічних груп з розвитку соціальної компетентності сту-*

дентів з інвалідністю (розробка викладачами циклу завдань з профільних предметів, спрямованих на розвиток соціальної компетентності студентів, ведення особового журналу студента з інвалідністю, організація кураторами виховної роботи, яка забезпечуватиме налагодження взаємодії між нормотиповими студентами та студентами з інвалідністю).

2. *Робота зі студентською академічною групою* (робота з розвитку толерантності серед нормотипових студентів та залучення їх до спільної роботи зі студентами з інвалідністю. Студентська академічна група є першим й основним осередком, де формується особистість майбутнього фахівця).

3. *Робота зі студентами з інвалідністю* (організація роботи із розвитку соціальної компетентності, налагодження взаємодії з нормотиповими студентами, залучення до активної волонтерської роботи).

4. *Робота із батьками студентів з інвалідністю* над формуванням у батьків суб'єктної позиції у вихованні дітей, що забезпечує додатковий організований вплив на особистість.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З БАТЬКАМИ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ (ООП)

Однією з ключових умов ефективності інклюзивного навчання є батьківська компетентність, яка є динамічною сукупністю особистих якостей, знань, умінь та навичок, необхідних для вирішення проблем, що виникають під час виконання батьківської функції, а також психофізіологічною здатністю цю функцію виконувати та отримувати соціально схвальний результат.

- забезпечення можливості спілкування у різних формах та за зручним графіком;
- постійний контакт та спільні рішення;
- повага, некритичне ставлення, замість жалості;
- залучення батьків до команди фахівців;
- зосередження уваги на особистості дитини та її індивідуальному прогресі;
- організація партнерських відносин між батьками дітей з ООП;
- використання зрозумілої мови у спілкуванні з батьками.

ПРАВИЛА УСПІШНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГІВ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ З ООП

Особливо важливою є роль батьків в успішному навчанні, вихованні та абілітації дітей з особливими освітніми потребами. В той же час існує суперечність між високим рівнем вимог до сім'ї у вихованні дитини, особливо в контексті інклюзивного навчання, та нездатністю молодих батьків усвідомлювати значущість їхнього впливу на розвиток особистості дитини. Батькам дітей та молоді з ООП властиві:

- гостре переживання ситуації унеможливлення постійної опіки (контролю) за дитиною;
- страх відторгнення, ізоляції учня/студента з інвалідністю;
- прагнення постійного контакту з викладачами, кураторами;

- «вимагання» певного особливого ставлення, завищених оцінок, більшої уваги;
- недостатність часу або бажання для співпраці з фахівцями;
- намагання надати самостійні оцінки шкільним/університетським формам роботи з учнями/студентами з особливими освітніми потребами.

Освітні програми можуть впливати і на поведінку батьків, змінювати їхні сподівання щодо своїх дітей.

Часто працівники ЗВО вважають, що студенти це вже дорослі люди і робота з батьками відходить на задній план. Проте у зв'язку з необхідністю наскрізності в організації інклюзивного освітнього та соціального простору, необхідним є залучення батьків студентів з ОПП та нормотипових студентів до взаємодії за допомогою фахівців у цьому просторі. Це може відбуватись через Центр інклюзивних технологій навчання, через проведення батьківських зборів (особливо для студентів першого курсу) та через індивідуальні консультації з фахівцями, викладачами та адміністративним персоналом університету.

ПЕРСОНАЛЬНИЙ АСИСТЕНТ СТУДЕНТА З ІНВАЛІДНІСТЮ

(експериментальне впровадження послуги)

Один з проєктів, спрямований саме на вирішення завдання супроводу студентів з особливими освітніми потребами, це започаткований у вересні 2020 року проєкт «Персональний асистент студента з інвалідністю», ініційований Київським міським центром для дітей, сім'ї та молоді та проводиться на базі Університету «Україна» за методичної підтримки Лабораторії психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Робота асистентів в проєкті тісно пов'язана з освітнім та соціальним середовищем, у якому живе та навчається студент з інвалідністю. Проєкт реалізується з дотриманням концепцій «соціальної інклюзії» стосовно осіб з інвалідністю: цінування, визнання і повага; розвиток людини; причетність та участь. Основна увага зосереджується на концепції «незалежного життя», яка на нашу думку: наближує людину до стану гарного самопочуття, комфортного існування, нових відчуттів; формує почуття впевненості у собі, внутрішню гармонію; сприяє конструктивному міжособистісному спілкуванню; самоактуалізації в професійній сфері; створює соціальний статус і систему цінностей, що дозволяють знайти своє місце у суспільстві і визнання. Ця концепція дозволяє осмислити своє життя та призначення.

Участь у проєкті була запропонована киянам-студентам з інвалідністю та учням коледжу «Освіта» від 18 до 35 років з фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, а також з комплексними порушеннями, які проживають в родині і не можуть самостійно пересуватись, спілкуватись, обслуговувати себе, брати участь у соціальному житті.

Актуальність проєкту обумовлена тим фактом, що потреба особи з інвалідністю у спеціалізованому супроводі відповідно до її особливих запитів не закінчується із випуском з загальноосвітнього закладу, або зі вступом до закладу фахової передвищої освіти, також потреба залишається й після здобуття повноліття. Відповідно, непоодинокими є випадки, коли у ЗВО чи коледжі ми зустрічаємо вже дорослих студентів з інвалідністю у постійному супроводі когось із батьків. Навіть якщо допомога такому студенту потрібна ситуативна, батьки не ма-

ють можливості нікому доручити ці функції. Тож, на нашу думку, супровід студентів з інвалідністю у різних сферах життя повинен стати частиною соціальної політики держави в царині формуванні інклюзивного освітнього простору навчальних закладів незалежно від форми власності.

У процесі підготовки до реалізації проєкту велика увага була приділена роботі з родиною: анкетування батьків стосовно можливостей їх дитини (студентів-учасників проєкту) згідно МКФ, бесіди та уточнюючі розмови. Саме ця інформація, доповнюючи висновки фахівців Центру інклюзивних технологій навчання університету та висновки ІРЦ надала можливість врахувати можливі проблеми в роботі асистента, при побудові програми, в комунікаційно-інформаційній роботі з викладачами. Формування особистості студента відбувалося в родині та навчальному закладі і тепер, вже в університеті з'явився наступний перспективний напрям — навчитися й отримавши спеціальність прийти до незалежного життя.

І це прагнення не завжди комфортне для батьків, а тим більше дітей з інвалідністю. Тому професійна психологічна підтримка батьків в процесі можливого відокремлення дитини складається з комунікативного процесу, який надає батькам вчасну інформацію, яка знімає упереджене, або навіть іноді негативне ставлення та залучає їх до співпраці та покращення взаємин з дитиною. Низький рівень інформування призводить до дій, які можуть перешкоджати дитині на шляху до незалежного життя і тому важливо забезпечувати батькам інформаційний потік, що знизить тривожність та надасть відчуття безпечного перебування їхньої дитини в інклюзивному суспільстві. З цією метою на початку проєкту була проведена інформаційна зустріч з батьками.

Учасниками експерименту стали 6 асистентів-студентів спеціальностей «Соціальна робота», «Фізична терапія, ерготерапія», «Психологія» та «Спеціальна освіта» та 6 студентів з інвалідністю, з них: 1 нечуючий студент, 3 студенти на кріслах колісних, 2 — студенти з РАС.

На нашу думку методичною та практичною базою навчання та супроводу таких персональних асистентів можуть стати Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, методичною базою — ІРЦ, фінансування повинне надаватися з бюджетів ОТГ, асистенти можуть набиратися та працювати у проєкті

в межах практики, а також відповідно до концепції дуальної освіти (наприклад, студенти спеціальності «Соціальна робота» в межах курсу «Практикум з соціальної роботи», спеціальності «Спеціальна освіта» в межах курсів «Комплексний супровід осіб із загальним психічним недорозвиненням», «Соціально-педагогічна робота з дітьми з інвалідністю»).

АЛГОРИТМ ВПРОВАДЖЕННЯ ДАНОЇ ПОСЛУГИ ПЕРЕДБАЧАВ:

1. Інформаційний блок (серпень-вересень):	<ul style="list-style-type: none"> – Оголошення про відкриття програми. – Інформаційні зустрічі та презентації програми.
2. Оцінка та підготовка кандидатів на «персонального асистента» (вересень):	<ul style="list-style-type: none"> – Наставочна зустріч з кандидатами у персональні асистенти. – Загальна підготовка персональних асистентів за спеціальною програмою. – Взаємодобір «персональний асистент — студент з інвалідністю», що завершується процедурою психологічного контракту. – Спеціальна підготовка персональних асистентів згідно запитів за результатами взаємодобору. – Індивідуальне консультування персональних асистентів щодо взаємодобору та психологічного контракту.
3. Підбір та підготовка учасників (молоді з інвалідністю) (вересень):	<ul style="list-style-type: none"> – Анкетування потенційних клієнтів (щодо оцінки потреб та рівня незалежності із мотиваційним листом). – Аналіз результатів анкетувань та звуження кола учасників. – Написання клієнтами власних історій.
4. Надання послуги (жовтень-грудень)	<ul style="list-style-type: none"> – Підписання 3-х стороннього договору про надання послуги. – Зустріч з батьками студентів з інвалідністю. – Індивідуальні консультації для асистентів за трьома напрямками: соціальна робота, освітній процес, психологічні запити. – Щотижневі супервізії для асистентів.
5. Моніторинг та оцінка якості надання послуги, якості життя	

ЗАВДАННЯ ПЕРСОНАЛЬНОГО АСИСТЕНТА СТУДЕНТА З ІНВАЛІДНІСТЮ:

<i>ПЕРСОНАЛЬНІ ЗАВДАННЯ</i>
– допомога у побуті, відповіді на телефонні дзвінки; ведення запитів; перевертання сторінок тощо;
<i>ЗАВДАННЯ З СУПРОВОДУ</i>
– супровід вдома, в місцях загального користування, на вулиці, у транспорті; допомога у виконанні розпорядку дня та маршруту; допомога у кризових ситуаціях (напад, збудження, травмування тощо);
<i>ДОПОМОГА ПРИ ПЕРЕСУВАННІ/МОВІЛЬНІСТЬ</i>
<i>ЗАВДАННЯ КОМУНІКАЦІЇ</i>
– допомога при альтернативних методах комунікації;
<i>ЗАВДАННЯ КООРДИНАЦІЇ</i>
– планування дня; допомога у прийнятті рішень;
<i>ВИНЯТКОВІ ЗАВДАННЯ</i>
– завдання, які можуть бути викликані особистою кризою людини (фізичною або психологічною); дії відповідно інструкції, розробленої для таких випадків самим користувачем послуги та членами його сім'ї;
<i>СПЕЦІАЛЬНІ ЗАВДАННЯ</i>
– розвиває самостійність особи з інвалідністю при виконанні всіх завдань асистування; підтримка під час фізичних занять і занять спортом; підтримка під час проходження програм реабілітації та інше.

ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

За результатами практичних спостережень за особливостями розвитку дітей та молоді з особливими освітніми потребами в умовах ізоляції (109 дітей з особливими освітніми потребами школи №168 м. Києва та студенти кафедри фізичної терапії, ерготерапії та фізичного виховання Університету «Україна») було встановлено особливості дистанційного навчання для дітей та молоді за основними категоріями ООП.

Загалом, варто зазначити, що нікому достеменно невідомо, чи зможе інклюзія в довготерміновій перспективі співіснувати з дистанційним навчанням.

Онлайн-навчання спричинює значні обмеження у соціальному житті — у спілкуванні з однолітками, прогулянках, залицяннях, — які спричиняють проблеми у сфері ідентифікації себе з групою та проблеми визнання.

Обмеження у соціальній сфері можуть призвести до сильного стресу і значно погіршити ефективність навчальної діяльності, іноді це навіть змушує студента припинити навчання. До способів зменшення емоційної напруги від соціальної ізоляції ми відносимо: неформальні вправи, групові ігри, обговорення у малих групах, парну взаємодію, дискусії на суперечливі теми. Корисним є спільне обговорення студентів із викладачами викликів та проблем дистанційного навчання. Це дозволяє студентам відчувати, що вони не самотні у своїх проблемах, пов'язаних з дистанційним навчанням та допомагає вирішити проблемні питання через взаємодопомогу, залучення один одного в освітній процес.

Окремою проблемою в сфері інклюзії в Університеті «Україна» є дидактичні методи та прийоми, спрямовані на задоволення особливих освітніх потреб студентів. Їх корекція починається з розробки та коригування розкладу та практичних заходів відповідно до особливих освітніх потреб студентів. Таким чином, на вимогу студента з інвалідністю може бути розроблений індивідуальний навчальний план (вільний графік відвідування, відвідування лише основних курсів; індивідуальне, дистанційне та змішане навчання).

Особливості дистанційного навчання для дітей з особливими освітніми потребами

Категорії дітей з ООП	Ризики очного навчання	Ризики дистанційного навчання	Виклики
<p>1</p> <p>Особливості розвитку опорно-рухового апарату та нервової системи (із достатнім рівнем інтелекту) Пр. ДЦП, spina bifida, міопатія Дюшена</p>	<p>2</p> <p>Коронавірусна інфекція (ураження клітин головного мозку, порушення центру терморегуляції, коагулопатії з тромбозами) може викликати погіршення функціонування всіх систем</p>	<p>3</p> <p>Гіподинамія, відсутність мотивації для проведення та навчальної корекційної роботи, недостатність соціальної взаємодії</p>	<p>4</p> <p>Відсутність алгоритмів взаємодії вчителя/фахівців мультидисциплінарної корекційної групи — асистента вчителя — батьків/асистента дитини</p>
<p>Розлади аутичного спектру із достатнім рівнем інтелекту</p>	<p>Ризики аналогічні з ризиками нормотипових однолітків</p>	<p>Недостатність тактильної, візуальної підтримки призводить до порушень взаємодії в мікросоціальних групах. При переході з дистанційного на очне навчання бачимо виражену недостатність в кількості взаємодій і несприйняття необхідності соціального дистанціювання в умовах школи</p>	<p>Необхідність створення малих груп з метою очної взаємодії з використанням всіх засобів загальноприйнятого захисту. Але в цьому випадку (при ізоляції нормотипових однолітків) ми відходимо від позитивних моментів інклюзивного навчання</p>

1	2	3	4
Студенти з високо функціональним аутизмом	Ризики аналогічні з ризиками нормотипових однолітків.	Дистанційне навчання не утруднене	Відповідно до розвитку дистанційного навчання. Великим плюсом дистанційного навчання є можливість роботи із студентами з різних куточків країни без відриву від їх робочих місць
Студенти з епілептичною активністю	Ураження коронавірусом клітин головного мозку, підвищення температури може призвести до інтенсифікації нападів	Дистанційне навчання не утруднене	Для таких студентів дистанційне навчання може бути формою вибору поза епідемією ковід
Студенти з особливостями функціонування зорового апарату	Ризики аналогічні з ризиками нормотипових однолітків	Акцент на аудіальний супровід. Нажаль, кінетична складова в навчанні відсутня, що призводить до погіршення якості передачі навчального матеріалу	Використання програм з озвучення текстів, необхідність асистенції при підключенні до он-лайн зв'язку
Студенти з особливостями функціонування слухового апарату	Ризики аналогічні з ризиками для нормотипових однолітків	Акцент на візуальний супровід, матеріали в текстовому форматі	Необхідність дублюжу всіх матеріалів для змішаних груп навчання. Без асистента це навантаження покладається на викладача

В умовах дистанційного навчання, особливо важливим постає Універсальний Дизайн матеріалів навчання. В основі цього підходу знаходиться студент, з його здібностями, навичками, потребами та інтересами. Модель Універсального Дизайну в Освіті / UDL Центру Прикладної Спеціальної Технології (Centre for Applied Special Technology — CAST), заснована дослідниками: Rose, Gravel, and Gordon у 2014 році.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ СТУДЕНТІВ З ІНВАЛІДНІСТЮ ВІДПОВІДНО ДО НОЗОЛОГІЙ

Завданням Універсального Дизайну в Освіті є створення цілей, завдань, навчальних матеріалів, тестів тощо, відповідно до індивідуальних потреб та навчальних стилів студента.

До основних принципів Універсального дизайну в освіті відносять:

1. Зацікавлення (афективна складова, яка формується через роз'яснення студентам мети вивчення конкретної дисципліни чи матеріалу, мотивування до навчання, стимулювання інтересу. Саме зацікавленість студента і зв'язок даного навчального контексту із баченням мабутньої професійної діяльності формує цілеспрямованість, вмотивованість та наполегливість студентів у навчанні).

Дотримання цього принципу викладачем дозволяє студентам:

- зрозуміти, що однолітки можуть по-різному сприймати матеріал, і, відповідно, з повагою ставитись до індивідуального підбору методів навчання викладачем для різних студентів;

- домовлятись із викладачем про різні способи та механізми зворотнього зв'язку;

- зрозуміти мету кожного виду навчальної діяльності;

- тестувати знання на практиці;

- обирати форми та види навчальних завдань індивідуально.

Окремо необхідно акцентувати увагу на вимозі доступності контенту навчального курсу для людей з інвалідністю. Цей аспект представлений у Рекомендаціях з Доступності Веб-Контенту Консорціуму Всесвітньої павутини (World Wide Web Consortium, W3C). Потрібно враховувати, що серед користувачів дистанційних курсів, певний і досить високий відсоток складають люди з інвалідністю. Отже, в ході створення курсів необхідно враховувати, наприклад, правила написання посилань, для їх коректного читання електронними дикторами. Необхідно враховувати розмір шрифту і можливості його читання людьми з порушеннями зору. При побудові матеріалу враховувати особливості людей, які можуть користуватись тільки клавіатурою тощо.

2. Презентація (складова розпізнавання, яка формується через надання можливості студентам презентації інформації різними способами та формування розуміння, що саме потрібно вивчати).

Дотримання цього принципу викладачем дозволяє студентам:

– розуміти логіку викладу навчального матеріалу на онлайн-платформі, послідовність навчальних завдань та вимоги до них.

Студентам з ООП необхідно відчувати керівництво викладача протягом усього часу навчання на курсі. Тому, на платформі мають бути обов'язково включені елементи інтерактивної діяльності, щоб викладач мав можливість корегувати, координувати, контролювати та оцінювати діяльність студента.

3. Дія і втілення (стратегічна складова, яка формується через розуміння методів навчання та розвиток у студентів вміння демонструвати свої знання різними способами. Це робить студентів цілеспрямованими та розвиває їх стратегічне мислення).

Дотримання цього принципу викладачем дозволяє студентам:

– отримувати доступ до всіх видів навчальних активностей (без спеціальних паролей) за умови дотримання встановлених термінів виконання;

– проявляти творчість у навчанні, шляхом виконання завдань найбільш цікавим для студента способом;

– поетапно заглиблюватись у навчальну дисципліну, долаючи завдання різних рівнів складності.

Три принципи Універсального дизайну в освіті

Перший принцип Універсального дизайну в освіті допомагає студентам:

– ідентифікувати себе із обраним професійним шляхом, із своєю групою;

– формувати соціальні зв'язки та дружні відносини;

– отримувати зовнішню оцінку;

– відчувати впевненість та безпеку в онлайн-навчанні;

– розуміти рівень відповідності навчальної діяльності власним навчальним цілям;

– відчувати свободу вибору в ході виконання завдань;

– підвищувати особистісну мотивацію до навчання.

Другий принцип Універсального дизайну в освіті допомагає студентам:

– зменшувати напруження у процесі пошуку навчального матеріалу та таке, що пов’язане із нерозумінням послідовності навчальних завдань.

Третій принцип Універсального дизайну в освіті допомагає студентам:

- підтримувати увагу та концентрацію;
- успішно демонструвати свої знання і інтереси;
- бути уважним до навчальних матеріалів і засобів;
- самостійно обирати рівень складності завдань;
- іноді перевищувати очікування викладачів, виходити за межі курсу, поєднувати знання з різних сфер для вирішення навчальних завдань.

Універсальний дизайн в освіті визнає, що кожен учень унікальний і обробляє інформацію по-різному. Універсальний дизайн в освіті забезпечує основу для створення та реалізації курсів, у нашому випадку онлайн, із гнучкими цілями, методами, матеріалами та оцінками, які підтримують навчання всіх студентів.

Використання кольору у дизайні навчального матеріалу, значно спрощує і сприяє засвоєнню навчального матеріалу студентами. Сірий неоформлений текст вивчати не тільки незручно,

але й неприємно, це може бути одним з факторів зниження мотивації навчання:

– колір використовується для підкреслення певної частини матеріалу, його візуального виділення, структурування матеріалу, відділення навчального матеріалу від завдань; для виділення прикладів тощо. Якщо викладач не використовує кольорове оформлення теоретичного матеріалу, Ви можете самі, при опрацюванні конспекту лекцій, робити для себе кольорові позначки;

– іноді кольорові позначення можуть викликати напруження та роздратування студентів під час опрацювання матеріалів та їх сприйняття. Кольові позначки у тексті не повинні бути надмірно яскравими, оскільки це відволікає увагу від основного тексту. Потрібно враховувати співвіднесеність кольорів та ступінь їх привертання уваги;

– значно спрощує сприйняття кольорових фрагментів у тексті той факт, якщо вони співвідносяться зі стандартними кольорними позначеннями мережі Інтернет.

Важливим дидактичним, і в той же час виховним моментом є етап діагностики знань. Основною відмінністю, яку демонструють особи з інвалідністю порівняно з нормотиповими студентами, є швидкість відтворення знань та їх змістовно-структурна специфіка.

Ефективним мультимедійним засобом для розуміння теоретичних курсів студентами з інвалідністю є розробка та впровадження інфографіки на кожному етапі компонування матеріалу. Цей метод дозволяє компенсувати дефіцит абстрактного мислення демонстративно-графічним.

Основною ланкою навчального процесу ЗВО вважається лекція. Лекція закладає основи наукових знань, підводить теоретичну базу під досліджувану науку, знайомить студентів з методологією дослідження, служить відправним пунктом і вказує напрямок роботи студентів по всіх інших видах навчальних занять. Лекція не тільки озброює слухачів знаннями по цій дисципліні, але й вчить учитися. Вона відіграє велику роль у створенні основи самостійної роботи студентів.

Із запровадженням у інтегрований навчальний процес інтерактивних технологій лекція з пасивної форми навчання перетворюється на активну.

Одночасно з активізацією лекцій повинна відбуватися активізація всіх інших видів роботи студентів у ЗВО — практичних і лабораторних занять, навчально-дослідницьких робіт самостійної роботи студентів навчального проектування тощо.

Інтерактивні технології навчання посідають важливе місце серед інноваційних технологій підготовки студентів з особливими освітніми потребами.

Крім інтерактивних лекцій, необхідно запроваджувати у навчальний процес різні види семінарських, практичних занять, які стимулюють розумову працездатність студентів, стають мотивом підвищення рівня розумової праці, спонукають якісніше сприймати і переробляти, запам'ятовувати інформацію, вони передбачають активну співпрацю викладача та студента.

Процес розуміння та відтворення знань студентами, які не мають ментальних чи психічних порушень (особи з порушеннями зору, слуху та опорно-рухового апарату), відрізняється від нормотипових студентів, як правило, лише кількістю витраченого часу та формою фіксації-відтворення знань.

Зрештою, викладачам, які проводять лекції в інклюзивній групі, потрібно контролювати залучення студентів з особливими освітніми потребами до процесу сприйняття кожні 10–15 хвилин. У випадках, якщо студенти незадоволені структурою занять та їх ефективністю, вони можуть надати письмові рекомендації групам підтримки або адміністрації навчального закладу, що будуть максимально можливою мірою враховані у майбутньому.

Інтерактивні види практичних занять:

**МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ПІДХОДУ
В СИСТЕМУ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ**

Неоголошення оцінок на загал (на вимогу студента);

Уникнення надмірного акцентування уваги на інвалідності;

Диференційований підхід для усіх студентів до засобів перевірки знань

(усно, письмово, у друкованому вигляді, у вигляді комп'ютерних тестів, зокрема із синтезатором мови; збільшення часу на складання екзамену на 50–100% чи необмежено; дозвіл споживати їжу чи користуватись туалетом під час екзамену, надання послуг помічника з написання або читання, надання можливості працювати в звукоізольованому кабінеті, користуватись під час екзамену додатковими пристроїми чи спеціальними програмами);

Індивідуальний графік навчання

(частина предметів дистанційно, частина — очно; можливе часткове перенесення навчального навантаження з одного семестру у інший; гнучкий графік виконання завдань);

Диференційований підхід до вибору видів завдань, наприклад студентам із психічною та ментальною інвалідністю варто замінювати усне відтворення знань виконанням орієнтованих на практику завдань (есе, конспекти, практичне застосування знань);

Тьюторські послуги

(додаткові заняття із засвоєння предметів, послуги спеціалістів з розвитку навичок читання, письма, здачі тестів та ін.).

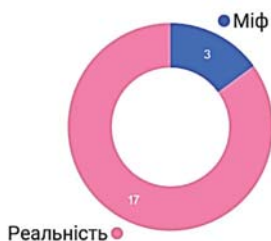
Поточний та підсумковий контроль проводиться в найбільш оптимальній формі з урахуванням сенсорних та функціональних можливостей студентів та особливостей освітніх потреб: тести, опитування, письмові опитування, комп'ютерна діагностика тощо.

Наразі проблема оцінювання знань студентів з інвалідністю зазнала суттєвого реформування та набула більшої об'єктивності. Раніше існувала неформальна традиція присуджувати вищі оцінки студентам з інвалідністю «з симпатією», зараз, коли студенти почуваються рівноцінними людьми, така необхідність і традиція пішли назавжди. Студенти з інвалідністю свідомо відмовляються від будь-яких привілеїв під час оцінювання знань. Більшість із них, демонструють навіть вищі знання, ніж нормотипові студенти.

Проте за результатами опитування освітян-учасників конференції, ми побачили ось таку картину:

Спокуса вчителя (викладача) підвищити оцінку дитині (студенту) з інвалідністю це

id Mentimeter

Аналізуючи можемо визначити:

- ця ситуація цілком реальна;
- викладач, розуміючи, що навантаження на студента з інвалідністю часто не відповідають його можливостям, або ж темпу засвоєння інформації, йде на поступки;
- викладач відчуває жалість, яка формує співзалежну поведінку у студента, закріплює моделі поведінки на маніпуляції своєю інвалідністю. Жалість позбавляє якості майбутнього життя та самостійності;
- неприйняття або нерозуміння викладачем інвалідності тощо.

З досвіду організації інклюзивної освіти в Університеті «Україна» ми вважаємо, що необхідно окреслити особливості адміністрування занять в інклюзивних групах. Основною проблемою

в цьому напрямку є організація занять, які залишались би якісними та ефективними, і в той же час були б доступними для розуміння особам з особливими освітніми потребами. Наразі існує стереотип, що присутність осіб з інвалідністю у загальній популяції студентів (курсу чи групи) «гальмує» хід занять, створює перешкоди для рівної участі нормотипових студентів та студентів з інвалідністю, які є учасниками освітнього процесу. З іншого боку, додаткові мультимедійні засоби для студентів із порушеннями слуху та зору можуть також допомогти нормотиповим студентам краще структурувати та осмислювати навчальний матеріал.

Згадані особливості насамперед визначаються медичними чинниками, а вже потім психологічними та соціальними. Під час вивчення європейського досвіду ми узагальнили, що існує декілька категорій студентів з інвалідністю, особливості яких можуть впливати на дидактичну складову освітнього процесу.

Так, наприклад, *студенти з порушеннями опорно-рухового апарату* не відрізняються від нормотипових студентів за сприйняттям та розумінням матеріалу, і часто, завдяки концентрації, наполегливості та зосередженості, перевершують інших. Для забезпечення інклюзивного освітнього середовища для студентів з порушеннями опорно-рухового апарату, необхідно розуміти їх індивідуальні особливості, а також особливості залежно від засобів пересування: студенти, які мають невеликі фізичні ушкодження та відповідно незначні обмеження можливостей самостійного пересування та навчання і не потребують допоміжних засобів; студенти, які застосовують милиці, опорні ціпки чи рухомі опори; студенти, які користуються кріслом колісним.

Проблеми доступності навчання студентів із порушенням опорно-рухового апарату, переважно, пов'язані з бар'єрністю навколишнього середовища, а також труднощами комунікації, конспектування та виконання письмових робіт.

Проблеми студентів із ДЦП у процесі навчання пов'язані з їх руховими особливостями: некоординованістю рухів, підвищеним тонусом м'язів, спазмами кінцівок, які ускладнюють або й унеможливають конспектування лекцій, виконання письмових чи лабораторних завдань, складання письмових іспитів тощо. Нечіткість вимови та специфіка артикуляції заважають їх вільному спілкуванню з іншими студентами та викладачами. Тому для полегшення навчання студентів із ДЦП необхідне

впровадження у навчальний процес сучасних комп'ютерних технологій і технічних засобів, а саме застосування засобів запису навчальних занять; виконання практичних завдань і складання іспитів через комп'ютерні засоби; забезпечення студентів дидактичними матеріалами; користування медіатекою.

Важливе значення в процесі надання технічного супроводу навчання студентам з інвалідністю належить індивідуальному (тьюторському) супроводу, як індивідуальній формі підтримки навчання студентів з інвалідністю. Тьютори допомагають студентам з інвалідністю при користуванні технічними засобами навчання, трансформують навчально-методичні матеріали в адаптовану форму залежно від нозології та групи інвалідності студента. Наразі це напрям, який необхідно розвивати для дітей, які закінчивши загальноосвітню школу, або ж навчання на дому, вступили до закладу фахової передвищої чи вищої освіти.

Для проведення лекційних занять студентам з ДЦП від лектора вимагається додаткова увага. Зокрема, шляхом індивідуальної чи групової роботи, що влітається в структуру лекції, наявності опорного конспекту лекції в друкованому чи електронному вигляді. Для студентів, що мають обмежені можливості запису інформації через порушення опорно-рухового апарату організовується курсова підготовка зі швидкісного друку. Окрім надання студентам опорних конспектів, обов'язково визначається матеріал, який має бути занотований студентом саме під час лекції, адже процес написання конспекту дозволяє сконцентрувати увагу саме на об'єкті лекції і не розсіювати увагу.

Практичні заняття є важливою формою навчальної діяльності та активізації розвитку розумової працездатності студентів з порушеннями опорно-рухового апарату. У активізації самостійної роботи студентів провідну роль займають практичні заняття. З метою ефективності засвоєння матеріалу такими студентами на практичних заняттях з дисциплін використовуються: індивідуальні завдання, демонстраційний експеримент, групові і парні завдання, ділові ігри, задачі професійного моделювання. У групових і парних завданнях використовуються елементи мікрОВикладання як ефективний спосіб адаптивного навчання студентів з порушеннями опорно-рухового апарату.

Окрім лекційних, практичних та семінарських занять необхідним є проведення консультацій (1 година на 1 кредит дисцип-

ліни). Консультації є важливим засобом контролю за самостійною роботою студентів з порушенням опорно-рухового апарату протягом усього навчального семестру. Консультації призначені викладачем для певних студентів, які не відвідували заняття чи погано відповідали на запитання на практичних заняттях, називаються активними. Так студент, який не відвідував заняття, найближчим часом викликається на консультацію до викладача. Окрім контролю за роботою, такі консультації сприяють закріпленню контакту викладача зі студентами, надають можливість своєчасно виявити найбільш слабких студентів для подальшого надання їм систематичних консультацій. Доцільним є проведення таких видів консультацій студентам з інвалідністю, як: групові, методичні, установчі або тематичні консультації, перед практичними заняттями, заліками, іспитами або після теми, якщо вона включає питання, які потребують пояснення, з метою мотивації до якісної підготовки до занять та ефективною розумовою працездатності під час занять.

Використання віртуально-тренінгової технології, яка стає особливо актуальною у часи карантинних обмежень, цінне тим, що дозволяє доступно і ефективно донести знання до студентів, дає свободу студенту з інвалідністю у проведенні самостійної роботи. Інтернет-комунікації виступають одним із способів соціокультурної реабілітації, що дозволяє студентам з інвалідністю включатися до багатьох сфер життєдіяльності разом з усіма.

Значне місце в реабілітації студентів з інвалідністю, зокрема й з порушеннями опорно-рухового апарату повинно бути відведене працетерапії. Для студентів з ДЦП — з порушенням моторики м'язів верхніх кінцівок — ми практикуємо заняття у гуртку рукоділля, де вони займаються макраме, вишиванням, аплікаціями тощо. Програма занять спрямована на вдосконалення роботи м'язів кисті і координації рухів. Такі заняття сприяють розвитку дрібної моторики, а отже, збільшують фізичні можливості студентів в самообслуговуванні та навчальній діяльності.

Студенти з *сенсорними порушеннями (зору, слуху)* потребують додаткових каналів розуміння та відтворення знань. Використання технічних засобів, що компенсують дефіцит сенсорних каналів інформації (електронні синтезатори мови, аудіокниги, комп'ютерні навчальні системи тощо) у поєднанні з диферен-

ціальним підходом, що включає елементи індивідуального навчання, сприяють розвитку відповідного та поглибленого рівня знань у таких студентів.

Розглядаючи особливості *студентів з інвалідністю по зору*, необхідно зважати на час настання сліпоти. Також психічний розвиток сліпої чи слабозорої особи має свої особливості. Головна відмінність слабозорих від незрячих: зоровий аналізатор залишається основним джерелом сприйняття інформації про навколишній світ і може використовуватися як провідний у навчальній, професійній та інших видах діяльності. Незрячі особи не можуть безпосередньо сприймати візуальні й просторові ознаки об'єктів і явищ навколишньої дійсності, що серйозно збіднює їх чуттєвий досвід, ускладнює орієнтування в просторі, перешкоджає образному мисленню. Це також негативно впливає на формування моторно-рухової сфери людини.

У разі слабозорості, пов'язаної із захворюванням центральної нервової системи, серед додаткових порушень розумового розвитку спостерігається зниження рівня логічної пам'яті, страждає усвідомлене запам'ятовування.

Найбільш значущою проблемою для даної категорії є обмеження здібності до орієнтації — здібності орієнтуватися в часі і просторі. Це виявляється в порушеннях точності рухів, їх цілеспрямованості, координації. Часто таким людям властива нерішучість, страх, залежність від близьких. а також: принциповість, справедливість, високий рівень моральних вимог до себе й оточуючих. Незрячим людям характерні загострена чутливість до зауважень, посилена незадоволеність собою, своїм зовнішнім виглядом.

На розвитку вищих форм пізнавальної діяльності (логічного мислення, мови, довільного запам'ятовування, цілеспрямованої уваги) сліпота, по суті, не відображається. Іноді спостерігається деяке відставання у розумінні слів з конкретним значенням.

У Центрі інклюзивних технологій навчання Університету «Україна» працюють курси комп'ютерної грамотності для незрячих студентів за методикою комп'ютерної школи «Вікно у світ». Навчання студентів із вадами зору користування адаптивними технічними засобами та офісною технікою включає теоретичні та практичні заняття, на яких студенти знайомляться

із принципами роботи з відповідними пристроями, правилами їх використання, набувають практичних навичок самостійної роботи.

Щодо *студентів з інвалідністю по слуху*. Слух відіграє важливу роль у розвитку людини. Людина, позбавлена слуху, не спроможна сприймати звукові сигнали, необхідні для повноцінного пізнання навколишнього світу, не здатна контролювати вимову різних звуків, унаслідок чого обмежуються можливості її спілкування з людьми. Відсутність або недорозвинення функції мовлення, в свою чергу, призводить до порушень у розвитку інших пізнавальних процесів і, головним чином, словесно-логічного мислення.

Аналізуючи особливості студентів з порушенням слуху, необхідно розрізняти види порушень. Так, при туговухості виникають труднощі в сприйнятті мови, проте сприйняття мови в спеціальних умовах (посилення голосу, наближення мовця безпосередньо до вуха, використання звукопідсилюючих приладів і т. ін.), все ж можливо. При глухоті сприйняття мови на слух неможливе взагалі.

Провідним обмеженням осіб з порушеннями слуху є обмеження здатності до повноцінного спілкування, тому становлення міжособистісних відносин для даної категорії осіб набуває особливого значення. Проблеми соціально-психологічної адаптації осіб з інвалідністю по слуху до оточуючого середовища, можуть спричинити появу вторинних дефектів, що призводить до появи у них таких особистісних рис: ригідність, егоцентризм, відсутність внутрішнього контролю, імпульсивність, сугестивність, більш високий рівень агресивності в поведінці, незначне прагнення до співпраці, емоційна незрілість.

Студенти з порушеннями слуху часто вразливі, з підвищеною тривожністю, підозрілі, сором'язливі, намагаються сховати свій дефект.

Незважаючи на серйозний та різний негативний вплив глухоти й туговухості на розвиток дитини, при збереженому інтелекті, можливості всебічного розвитку особистості студентів із порушеннями слуху необмежені. У формуванні повноцінної, всебічно розвиненої особистості з порушеннями слуху важливе значення набуває позитивний вплив соціальних факторів протягом життя.

Традиційні засоби навчання: плакати, таблиці, слайди — здебільшого є малоефективними для студентів з порушеннями зору та іншими сенсорними вадами. Слабозорим студентам пропонуються тексти великим шрифтом, азбукою Брайля або на електронних носіях, що забезпечує гнучкість — студент може сам вибрати розмір шрифту або використати звуковий формат файлу. Враховуючи той факт, що значна частина студентів з сенсорними вадами відчують труднощі під час конспектування лекцій, їм рекомендується користуватися диктофонами. Нечуючим та слабочуючим студентам надаються послуги перекладачів жестової мови.

Для самостійної роботи студентів з інвалідністю, відповідно до індивідуальних потреб, використовуються аудіо- і відеоматеріали та програмне забезпечення, зокрема для слабозорих студентів — тифлопрограми. Проводиться активна робота по формуванню загальноуніверситетського фонду адаптованої навчально-методичної літератури для забезпечення навчального процесу студентів з різними нозологіями. Створена повнотекстова база даних електронних підручників.

Студентам надається технічна, інформаційна та консультативна підтримка, зокрема, надання допомоги у подоланні труднощів, що виникають під час навчання, надання інформації щодо сучасних технологій та технічних засобів навчання студентів із інвалідністю.

Слід вказати, що для нечуючих і слабочуючих студентів характерним є особливий стиль спілкування, власна субкультура, які пов'язані із характером мовного середовища на попередніх етапах розвитку, наявністю перекладача жестової мови, умінням «читати за губами». Особливо важливим є і психологічна готовність педагога до роботи в інклюзивному середовищі зі здобувачами освіти з порушеннями слуху. Для таких студентів дуже важливим є зорове сприйняття, оскільки саме зоровий аналізатор відіграє провідну роль в процесі оволодіння знаннями. Щоб процес навчання проходив краще, необхідно забезпечити належні умови, серед яких: зручне розташування в аудиторії (бажано за першою партою навпроти дошки, для підтримки зорового контакту з викладачем); необхідність записувати на дошці ключові слова, терміни, прізвища авторів та науковців, домашні завдання; викладення короткого змісту

лекцій в електронному варіанті на сайті відповідного викладача з доступом тільки для студентів цього ЗВО. Важливу роль в інтеграції студента з порушеннями слуху в освітній простір відіграють його власні риси характеру, мотивація до навчання, самосвідомість, рівень домагань, адекватна самооцінка студента з порушеннями слуху, його локус контролю та інші психологічні характеристики, які не будуть підвищувати тривожність і провокувати емоційні зриви.

Для успішної інтеграції студента з порушенням слуху суттєвими є його ставлення до своєї інвалідності та досвід попереднього навчання.

Нові можливості для студентів з порушеннями слуху дає дистанційне навчання, пов'язане з карантином, з використанням різних освітніх платформ. Особливо привабливою для студентів з порушеннями слуху стала освітня платформа Google Meet, яка регулює якість зображення на екрані та має можливість підключення субтитрів. Важливим є те, що студент з порушенням слуху бачить всі обличчя осіб, які беруть участь у відеоконференції, а пряме підключення слухових апаратів до мобільного телефону, з якого ведеться конференція, дає можливість краще чути, відсутні фонові шуми, є можливість регулювати гучність. Соціально-психологічні умови у ЗВО впливають на якість інтеграції студента з порушеннями слуху в студентську групу, оскільки це двосторонній процес, який потребує позитивного налаштування на таку взаємодію і нечуючого студента, у якого мають бути добре розвинуті комунікативні навички, і групи. З досвіду Університету «Україна», дуже гарні результати в процесі адаптації студентів з порушенням слуху до освітнього та соціального середовища дає апаратно-програмний комп'ютерний комплекс з корекційно-розвитковою програмою «Живий звук», призначений для використання в корекційно-розвитковому та освітньому процесі в закладах освіти для осіб, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку при індивідуальних та групових заняттях. Комплекс забезпечує формування та розвиток мовлення, слухового сприймання, пам'яті, образного мислення і опанування навчального матеріалу.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ СТУДЕНТІВ ІЗ ВИСОКОФУНКЦІОНАЛЬНИМ АУТИЗМОМ АБО АУТИСТИЧНИМ ФЕНОТИПОМ

Найскладніша категорія студентів — це *особи з психоемоційними порушеннями*, які потребують спрощеного або уповільненого подання матеріалу, додаткових консультацій, конкретних форм навчання, індивідуальної роботи та контролю знань. На наш погляд, для успішного та інклюзивного навчання таких учнів слід: а) включати обмежену кількість студентів з психоемоційними розладами в освітню групу (до 3х осіб); б) відмовитись від прямих методів контролю знань на користь диференційованого підходу; в) акцентувати увагу на дидактичній та виховній співпраці з батьками (заняття із залученням батьків, забезпечення батьків алгоритмами та інформаційними посібниками тощо);

г) організовувати групи взаємодопомоги в рамках академічної групи.

Студенти із соматичними захворюваннями мають обмежену стійкість до впливу факторів навколишнього середовища та знижену активність, що викликано хронічними (довготривалими) захворюваннями, такими як епілепсія, або гострими (короткотривалими) захворюваннями, такими як пневмонія, проблемами зі здоров'ям, які можуть негативно впливати на процес їх навчання. До найпоширеніших соматичних захворювань належать: серцево-судинні захворювання, епілепсія, цукровий діабет та рак. У деяких студентів періоди зниження працездатності й уваги можуть чергуватися з періодами без нападів. Основна інформація, яку повинен знати кожен викладач, котрий працює з такими студентами, полягає в уточненні характеру нападів і коматозних станів, що є характерними ознаками цих хвороб.

Порушення, які відбуваються в результаті розвитку соматичної хвороби, супроводжуються змінами нервової церебральної рівноваги, що складає фізіологічний механізм відхилень в психічній діяльності. Реакція особистості на соматичну хворобу може проявлятися психічно адекватним сприйняттям захворювання або носити психопатологічний характер.

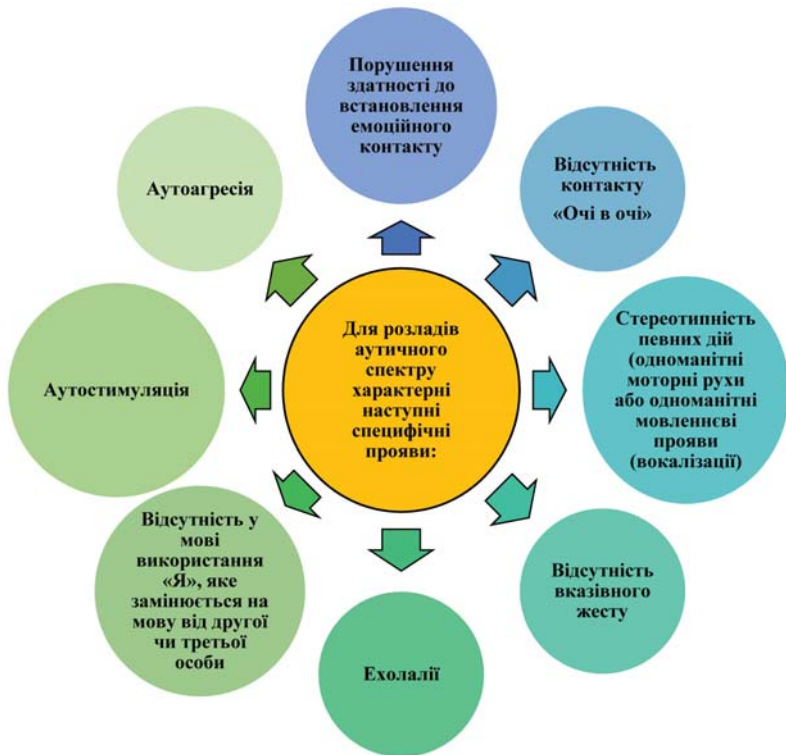
Реакція хворої людини на свою хворобу залежить від: гостроти, важкості захворювання, матеріального стану, характеру особистості, ставлення до хворого його родичів та медичних працівників. Психічні розлади при соматичних хворобах відображаються на емоціях, настрої, поведінці. Але при цілій низці захворювань можливі розлади свідомості, сприйняття, уявлення, мислення, пам'яті, інтелекту. Однією з важливих характеристик внутрішнього потенціалу студентів з особливими освітніми потребами, що визначають їх стосунки з викладачами і здоровими студентами, є самооцінка. М. Чайковський зауважує, що в певній категорії студентів може бути завищений рівень фрустрації як форми психологічного стресу, коли вони гостро переживають невдачі, неможливість задовольнити актуальні потреби через об'єктивні перешкоди. Спостерігається також егоцентричність, яка характеризується: переоцінкою власних здібностей та можливостей, надмірним честолюбством, необґрунтованими очікуваннями щодо інших, емоційною холодністю, байдужістю. В цих випадках характерною є нестабільна самооцінка. Тож, на нашу думку, необхідно будувати освітній процес з урахуванням названих індивідуально-психологічних особливостей особистості.

Соціальна адаптація студентів з інвалідністю буде ефективною за умови врахування їхніх соціально-психологічних особливостей, серед яких виокремлюють такі, що пов'язані з їхнім соціальним статусом (високий освітній рівень, пізнавальна мотивація, соціальна активність, гармонійне поєднання інтелектуальної та соціальної зрілості), індивідуально-психологічними властивостями особистості (характер, темперамент, здібності) та етимологією інвалідності (вимога особливої уваги до себе, ригідність, егоцентризм, імпульсивність, сугестивність, емоційна незрілість, тривожність, підвищена агресія й аутоагресія, девіантність поведінки, завищений рівень фрустрації).

На даний момент особливо актуальною в контексті залучення осіб з інвалідністю в суспільство є проблематика впровадження концепції інклюзивного навчання у закладах вищої освіти для осіб з особливими освітніми потребами, зокрема студентів із високофункціональним аутизмом або аутистичним фенотипом, що в свою чергу потребує формування політики

інклюзії, толерантності у спільноті закладу освіти та відповідної соціалізації даної категорії студентів.

Розлади аутичного спектру (РАС) проявляються стійким дефіцитом у соціальній комунікативній взаємодії, а також мають специфічні прояви поведінки, які повторюються. Ці зміни присутні з раннього дитинства та призводять до клінічно значущих функціональних порушень соціальної життєдіяльності.

Високофункціональний аутизм постає перед нами не як активний захист, а як труднощі в організації взаємодії. У таких дітей практично відсутні прояви аутистимуляції, для самозадоволення їм достатні нормальні способи підтримки, такі як підбадьорення та схвалення від оточуючих. Вони намагаються вступити в діалог зі світом і людьми за допомогою активних дій та мовлення, але мають труднощі в його організації.

Відмічаються деякі особливості, які дитина використовує у побудові взаємовідносин з оточуючим світом. Аутистимуляція трансформується у необхідність постійного емоційно-позитивного донорства від дорослих. Дитина потребує безперервної емоційної підтримки. Відповідно, така дитина особливо чутлива до порушення контакту, до негативних оцінок зі сторони дорослого. При втраті зв'язку з емоційним донором, який виступає у ролі «транслятора смислів», така дитина зупиняється у своєму розвитку, що призводить до регресу навичок.

АДАПТАЦІЯ

adapto (лат.) — пристосовую

Зміна форми або змісту психічних реакцій на зовнішні чи внутрішні подразники

Зумовлена здатністю взаємодії індивіда та середовища

Має прояви у соціальній сфері

Пов'язана із розвиненістю соціальних навичок індивіда

ІНКЛЮЗІЯ

inclusion (англ.) — включення

Процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі

Зумовлена здатністю взаємодії середовища та індивіда

Формується у соціальній сфері

Пов'язана із розвиненістю толерантності суспільства

Розглянемо інтеграцію як два взаємопов'язаних процеси: адаптацію та інклюзію.

Люди з ООП, зокрема з високофункціональним аутизмом, потребують інклюзії і адаптації до інклюзивного середовища. Інклюзія передбачає підлаштування середовища під особу, адаптація — процес, коли особа вчиться взаємодії з оточуючим середовищем. Ці 2 процеси складаються в ідею інтеграційного процесу.

З досвіду, одним з чинників успішного впровадження соціальної інклюзії в ЗВО, є широке залучення до оновлення освітнього процесу викладачів, та значущі зусилля, спрямовані на розвиток толерантності в першу чергу у студентській спільноті.

Модель інтеграції осіб з ООП

ІНТЕГРАЦІЯ ОСІБ З ООП

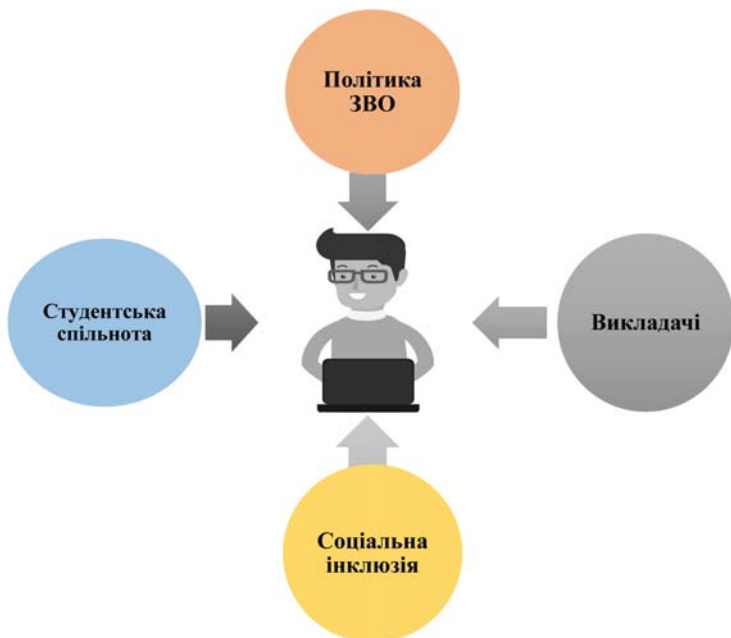

Проблеми адаптації до освітнього процесу осіб з високофункціональним аутизмом (або Синдромом Асперберга) та аутистичним фенотипом полягають у особливих освітніх потребах і, відповідно, такі студенти потребують психологічного супроводу та роботи над профілактикою ризиків. Навчання у ЗВО вимагає певного рівня розвитку знань і вмінь, необхідних для здобуття певного фаху. Не всіх людей з ментальною інвалідністю можна прийняти до ЗВО. І тут надзвичайно важливим постає врахування висновків та взаємодія з ІРЦ (отримання висновків за МКФ), а також застосування додаткового діагностичного інструментарію спецпідрозділом ЗВО (наприклад, Центр Інклюзивних технологій навчання, в Університеті «Україна»).

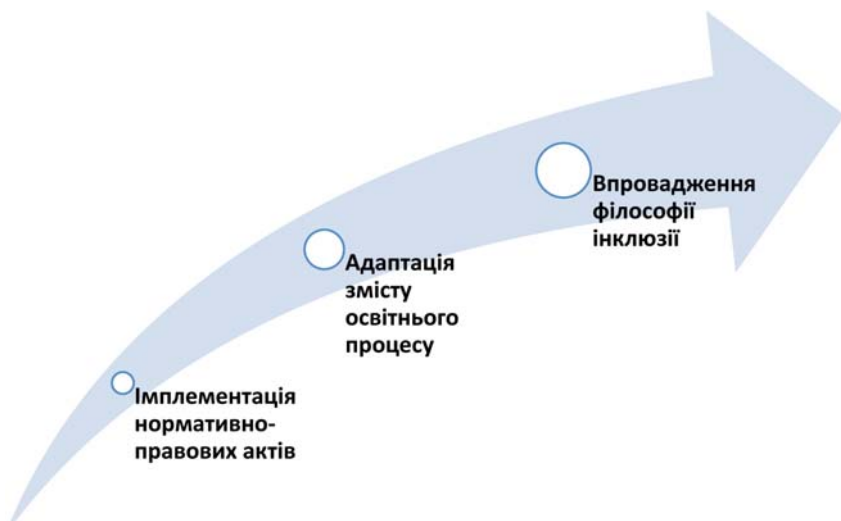
Форми навчання у закладах вищої освіти мають відмінності від форм та методів навчання у загальноосвітніх закладах. Індивідуальні особливості студентів із високофункціональним аутизмом або аутистичним фенотипом суттєво впливають на їх здатність до адаптації до освітнього процесу. Навчання в університеті передбачає збільшення частки групових форм роботи, де є потреба у розвинених навичках взаємодії з групою, мікросоціумом. Рівень розвиненості навичок взаємодії підсилює або зменшує здатність до адаптації особи з високофункціональним аутизмом або аутистичним фенотипом до освітнього процесу у ЗВО. Також на її здатність до адаптації впливають когнітивний, оціночний і поведінковий компоненти Я-концепції та рівень розвитку соціальної уяви.

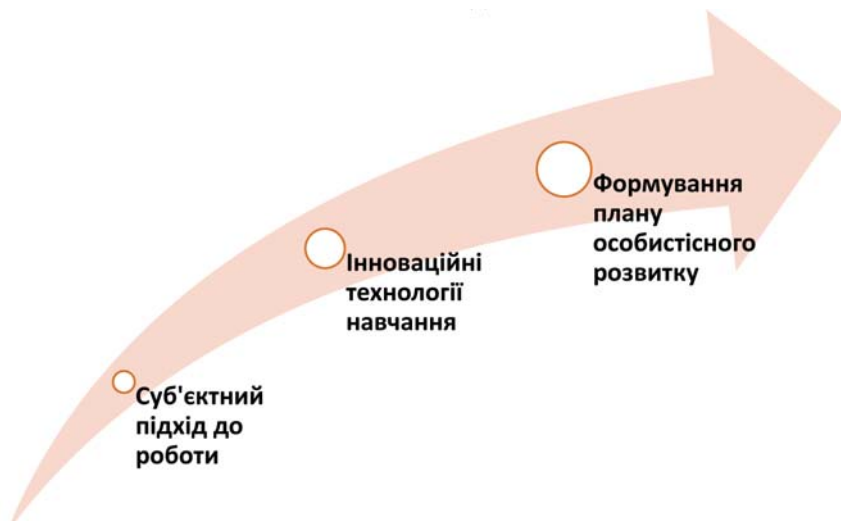
ЧИННИКИ УСПІШНОЇ ІНКЛЮЗІЇ

ПОЛІТИКА ЗВО

ВИКЛАДАЧІ

СТУДЕНТСЬКА СПІЛЬНОТА

ЧИННИКИ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ

ОСОБЛИВОСТІ СТУДЕНТІВ ІЗ РАС

ЧИННИКИ ДЕЗАДАПТАЦІЇ РОБОТИ У ГРУПІ

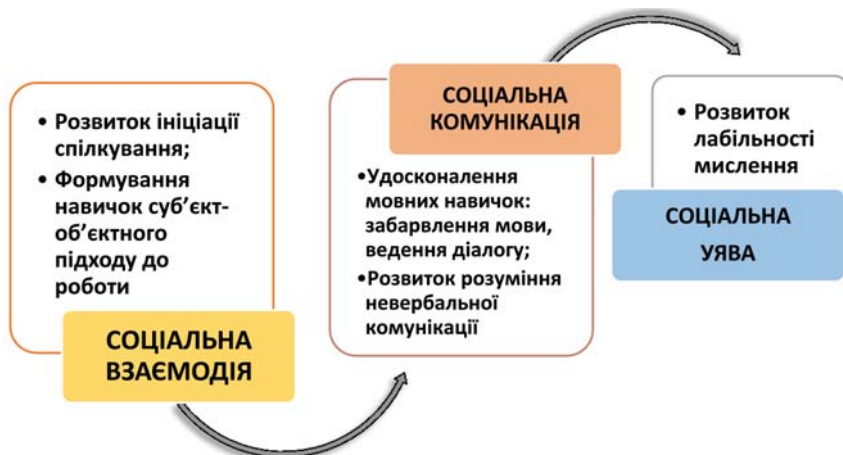

СКЛАДНИКИ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ

Взаємини з батьками, зокрема, зависокі очікування батьків, які дуже часто зустрічаються, особливо у випадку якщо у дитини синдром Аспергера є суттєвою перепоною на шляху до адаптації такого студента до соціального середовища. Часто дитина, яка приходить донавчального закладу не демонструє високі досягнення, які очікують батьки. У таких випадках інклюзія не відбувається, і ми можемо говорити про значні перешкоди до її інтегрування.

СОЦІАЛЬНИЙ СКЛАДНИК СУПРОВОДУ

ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОЦЕСІВ АДАПТАЦІЇ ДО ЗВО

Аналіз сучасних наукових досліджень та досвіду роботи Психологічної служби КНУ ім. Шевченка дозволив визначити детермінанти, від яких залежить успішність адаптації до навчання у ЗВО вищезазначеної категорії студентів. Нові форми навчання мають потребувати опанування студентами нових

навичок роботи у освітньому процесі, зокрема навичок створення есе, рефератів тощо. Нові форми контролю якості знань мають передбачати роботу із урізноманітнення, чітку регламентацію та активне впровадження інноваційних форм. Особливо актуальними вони стають при дистанційному навчанні, наприклад, не через витягування білетів, а в ігровій формі. Спрямованість середовища на конкуренцію — актуальна проблема сучасності, яка залежить від соціальних тенденцій, що спостерігаються у суспільстві. Оновлення сенсів та мотивів безпосередньо пов'язане з усвідомленням перспективи майбутнього, формування якої має бути розпочато у старшій школі. Спрямованість середовища на конкуренцію (може впливати позитивно і негативно), оновлення сенсів та мотивів навчання (опікується викладач у школі, у ЗВО — не опікується окремим студентом, до цього треба пристосуватись).

ОСОБИСТІСНІ ТА КОМПЕТЕНТНІСНІ SKILLS

Більш раннє визначення наявних здібностей, ресурсних для подальшої професійної діяльності, та розвиненість соціальної уяви особистості суттєво впливають на якість сенсоутворення та, як наслідок, й динаміку процесу адаптації.

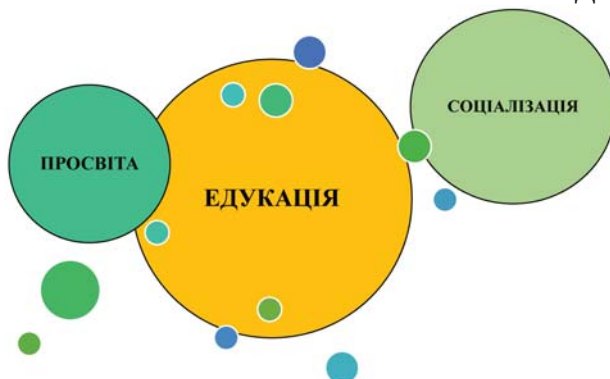
СКЛАДНИКИ УСПІШНОЇ АДАПТАЦІЇ ДО ЗВО

Передумовою успішної адаптації студентів з високофункціональним аутизмом або аутистичним фенотипом до освітнього процесу у ЗВО є збалансоване поєднання діагностичного, психологічного, соціального та освітнього складників інтеграційного процесу.

Діагностичний складник поєднує співпрацю різних установ та є результатом колаборативної взаємодії фахівців різних галузей у сфері ментального здоров'я з метою визначення змісту та переліку індивідуальних особливих потреб.

ОБЛАСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Психологічний складник передбачає розвиток особистісних та компетентісних skills, опанування нових навичок, в той час як соціальний складник має бути спрямований на удосконалення соціальних skills, тобто на розширення кола застосування навичок, що вже існують.

Освітній складник передбачає впровадження новітніх методів та технологій навчання, залежить від удосконалення процесу навчання та використання сучасних інформаційних технологій.

Підсумовуючи, можна визначити три магістральні напрями психологічного супроводу інтеграції студентів з високофункціональним аутизмом або аутистичним фенотипом до освітнього процесу у ЗВО: *просвіта (інформаційна робота)*, яка передбачає поширення знань щодо ментального здоров'я та розладів психіки. На думку психологів: «Якщо я цього не знаю, я цього не бачу», «Якщо я цього не знаю і не бачу, це мене лякає», «Я про це буду знати, я буду це бачити — це мене не буде лякати, я зможу з цим взаємодіяти»; *едукація*, що передбачає навчання спілкуванню та взаємодії із особами, що мають особливості розвитку психіки та/або розлади, зокрема студенти з високофункціональним аутизмом або аутистичним фенотипом; та *соціалізація* студентів з високофункціональним аутизмом або аутистичним фенотипом до освітнього процесу

У даному контексті необхідно визначити чинники успішної інклюзії, серед яких виділяємо:

- студентську спільноту (має бути толерантною до інаковості);
- викладачі (окрім майстерності викладання повинні поділяти ідею толерантного ставлення до інаковості і мають впроваджувати цю ідею у студентську спільноту, розвиваючи інклюзивне навчання і толерантне ставлення);
- соціальна інклюзія (має бути у суспільстві, адже в окремій установі дуже важко впроваджувати її);
- студентська спільнота (формування толерантності; розвиток ненасильницького спілкування; розвиток соціальної взаємодії).

Особливістю адаптаційного процесу у ЗВО є обмежений час, адже у ЗОШ дитина перебуває всередньому 11 років і, отже, процес адаптації триває довго, а у ЗВО період навчання становить всього 4–6 років і за цей період потрібно не лише адаптувати людину, а й навчити професії.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧАСНИКІВ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Такий педагогічний супровід можуть здійснювати фахівці, у яких сформована *інклюзивна компетентність викладача вищої школи* — це інтегративне особистісне утворення, що обумовлює здатність здійснювати освітні функції в процесі інклюзивного навчання, враховуючи освітні потреби студентів з інвалідністю, забезпечувати їхню соціально-педагогічну адаптацію у навчально-виховному середовищі, створювати всі умови для їхнього повноцінного розвитку та саморозвитку.

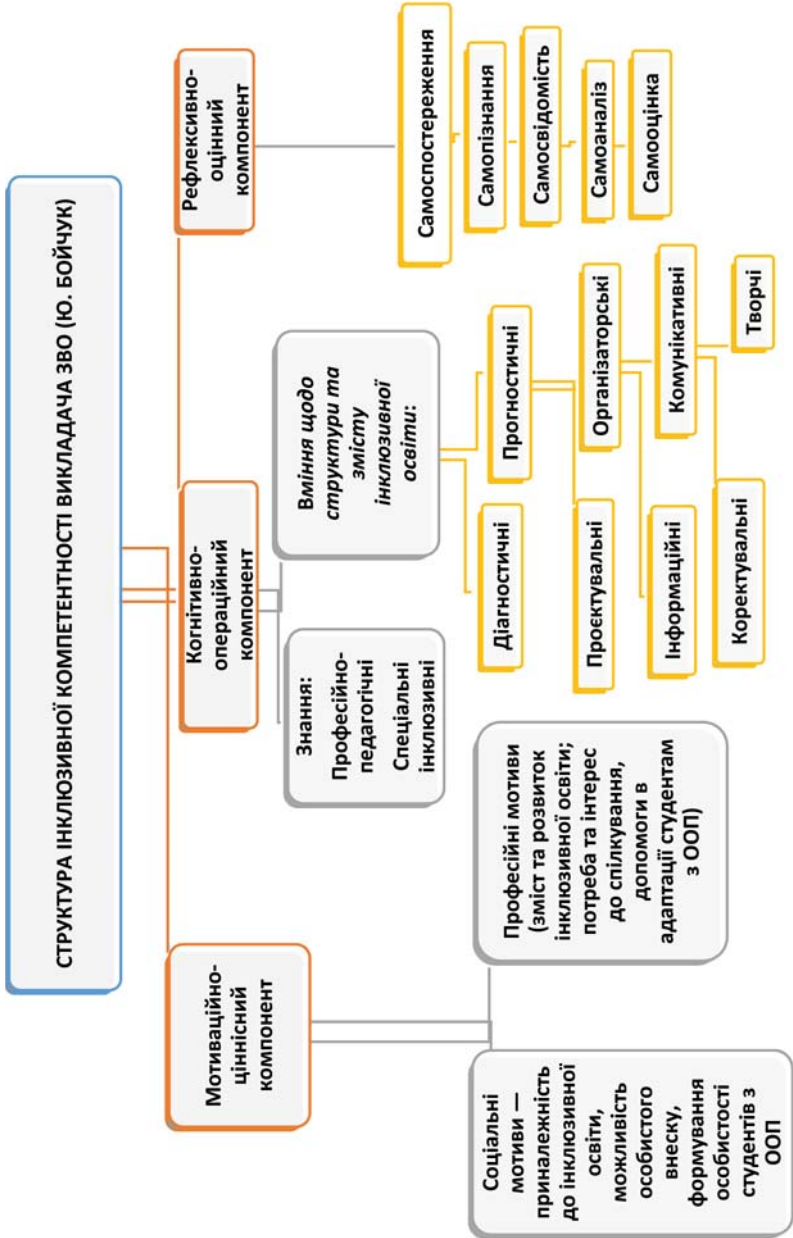
Діагностичні уміння: здатність здійснювати педагогічне спостереження за студентом з інвалідністю, динамікою його входження в освітній простір ЗВО; адекватне сприйняття і розуміння психічних особливостей таких студентів; уміння діагностувати рівень готовності до тих або інших видів інклюзивної діяльності.

Орієнтаційно-прогностичні вміння: здатність прогнозувати процес соціально-педагогічної адаптації студентів з інвалідністю до освітнього простору університету, проектування індивідуальної траєкторії розвитку студентів, змісту соціально-педагогічної роботи з урахуванням індивідуальних особливостей кожного студента; вміння передбачати наслідки тих або інших педагогічних ситуацій; прогнозувати шляхи виправлення недоліків, пов'язаних із впровадженням системи інклюзивної освіти.

Конструктивно-проектувальні вміння: планування соціально-педагогічної роботи із врахуванням потреб студентів з інвалідністю; добір адекватних засобів навчання; проектування власної соціально-педагогічної діяльності; реалізація поставленої мети та завдань відповідно до специфіки інклюзивної освіти; моделювання ситуацій, які можуть виникнути в процесі соціально-педагогічної взаємодії.

Організаторські вміння: організація освітнього процесу в умовах переходу та становлення інклюзивної моделі навчання; розробка навчально-методичного та соціально-педагогічного забезпечення роботи в умовах інклюзивного навчання; управління поведінкою та діяльністю студентів з інвалідністю та нормотипових студентів з метою встановлення сприятливого мікроклімату.

Структура інклюзивної компетентності викладача ЗВО (Ю. Бойчук)

Інформаційно-пояснювальні вміння: вміння відбирати та інтерпретувати навчальний матеріал відповідно до вимог інклюзивної освіти; використовувати сучасні інформаційні технології навчання для ефективного засвоєння знань студентами; забезпечувати доступ до позанавчальної, загальнонаукової та суспільно-політичної інформації з метою формування світоглядних основ особистості студентів.

Комунікативні вміння: встановлення педагогічно доцільних стосунків зі студентами з інвалідністю на основі довіри та поваги; стимулювання до активної позанавчальної діяльності; формування інтересів до громадської роботи, спорту, творчості.

Аналітико-корегувальні вміння: вміння аналізувати педагогічні ситуації, які виникають в інклюзивному середовищі, роботу колег, власну діяльність у сфері інклюзивної освіти з погляду навчальної діяльності і соціально-педагогічної роботи; вміння вносити необхідну корекцію у взаємостосунки зі студентами, враховувати їхні інтереси у реалізації громадської роботи; визначати оптимальні шляхи удосконалення соціально-педагогічного супроводу та підтримки студентів з інвалідністю.

Дослідницько-творчі вміння: вміння творчо актуалізувати професійні знання; накопичувати та узагальнювати передовий педагогічний досвід інклюзивної освіти в цілому та соціально-педагогічної роботи зі студентами з інвалідністю зокрема; проводити експериментальну роботу з пошуку та розробки нових соціально-педагогічних технологій та методичних рекомендацій для викладачів та кураторів груп, які працюють зі студентами з інвалідністю.

Організація спільних спортивних, культурних, творчих та наукових заходів для осіб різних вікових груп (учнів та студентів) створює мікросередовище інклюзивного освітнього середовища.

На прикладі Університету «Україна» такими заходами є: фестиваль творчості студентів з інвалідністю «Сяйво надій», Спартакіади, конкурси студентських наукових робіт, участь студентів з інвалідністю в роботі студентських наукових формувань університету, позанавчальна діяльність, участь у діяльності громадських організацій (зокрема, студентами створено Всеукраїнську молодіжну громадську організацію (ВМГОСІ) «Гаудеамус», з осередками у всіх підрозділах університету), діяльності студентського самоврядування тощо.

Студентський фестиваль творчості «Сяйво надій» проводиться з метою соціальної адаптації та інтеграції в суспільство студентської молоді з інвалідністю, розкриття та розвитку її творчого потенціалу вже 18 років. Для кожного студента з інвалідністю участь у Фестивалі — це ще один спосіб довести свою неповторність, здатність творити прекрасне, показати власні уміння. Місією фестивалю є створення інклюзивного суспільства та інформування про наявність рівних прав у кожного для самовираження і самореалізації. Результатом є зняття бар'єрів для творчої молоді з інвалідністю для самореалізації у суспільстві. Фестиваль є відкритим заходом, до участі у якому запрошуються всі бажаючі з різних закладів фахової передвищої та вищої освіти.

Серед освітніх інститутів, які відіграють важливу роль у супроводі дітей та молоді з інвалідністю, створенні інклюзивного освітнього середовища, сприятливого для творчої самореалізації усіх учнів, важлива роль належить *неформальній освіті*.

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА

Міжнародний контекст

Неформальна освіта для європейців є частиною *концепції безперервної освіти (long life education)*, що дозволяє молодим людям і дорослим набувати і підтримувати на належному рівні вміння та компетенції, необхідні для адаптації в постійно змінному середовищі.

Насамперед, варто звернути увагу на тлумачення неформальної освіти. У світі використовуються різна термінологія, зокрема: неформальна освіта («non-formal education»), інформальне навчання («informal learning»), «позашкільна освіта», «програми вільного часу» та інші.

Глосарій ЮНЕСКО (UNESCO Glossary) тлумачить терміни таким чином:

Інформальне навчання — форми навчання, які є навмисними чи обдуманими, але не є інституціоналізованими. Вони менш організовані та структуровані, ніж формальна чи неформальна освіта. Інформальне навчання може включати навчальні заходи, які відбуваються в сім'ї, на робочому місці, у місцевій громаді та у повсякденному житті на основі самостійного, сімейного чи соціального спрямування.

Неформальна освіта — освіта, яка інституціоналізована, навмисна та запланована освітнім закладом. Визначальною характеристикою неформальної освіти є те, що вона є альтернативою та/або доповненням до формальної освіти в процесі навчання людей *протягом усього життя*. Це часто пропонується для гарантування права доступу до *освіти для всіх*. Вона обслуговує людей різного віку, але не обов'язково застосовує безперервну структуру шляху; вона може бути короткою за тривалістю та/або низькою інтенсивністю, і, як правило, вона надається у формі коротких курсів, семінарів або семінарів. Неформальна освіта здебільшого призводить до кваліфікацій, які не визнаються відповідними національними освітніми органами як формальні кваліфікації, або взагалі не мають кваліфікації. Неформальна освіта може охоплювати програми, що сприяють грамотності та освіті дорослих та молоді для дітей, які не навчаються, а також програми з життєвих навичок, трудових навичок та соціального чи культурного розвитку.

Неформальна освіта є частиною *концепції безперервної освіти (long life education)*, що дозволяє молодим людям і дорослим набувати і підтримувати на належному рівні вміння та компетенції, необхідні для адаптації в постійно змінному середовищі.

Концептуальні основи *навчання протягом життя*, визначені такими міжнародними документами, як Резолюція Ради (ЄС) від 27 червня 2002 року «Про навчання протягом усього життя»; Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року та іншими, що підкреслюють: навчання протягом усього життя має включати навчання від дошкільного віку до післяпенсійного.

Концепція *навчання протягом життя* є актуальною для освіти України, зокрема, Концепцією «Нова українська школа» (2016) визначено перелік компетентностей, яких набуватимуть учні, що створено з урахуванням Рекомендацій 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя».

Неформальна освіта дітей та молоді є частиною неформальної освіти у Європейських країнах.

У такому контексті доцільно звернутися до Європейської асоціації установ неформальної освіти дітей і молоді (*European Association of Institutions of Non-formal Education of Children and Youth, EAICY*).

EAICY — це некомерційна організація, *заснована на принципах демократії та гуманітаризму, свободи та рівності*. Її статут, серед іншого, посилається на ідеї та цінності, зареєстровані в текстах ООН, ЮНЕСКО, Декларації про права дитини (1959), Конвенції про права дитини (1989) тощо. EAICY прагне забезпечити просування ідеалів та принципів, які захищає Рада Європи, зокрема, *демократичний, соціальний та культурний розвиток, боротьба з расизмом, ксенофобією та насильством, участь дітей та молоді у суспільному житті, захист спадщини та навколишнього середовища*.

Установи неформальної освіти дітей та молоді різних країн мають значні відмінності, розвиваються у різних економічних, соціокультурних умовах. Утім, переважно мають подібні *цілі і цінності*. На думку Clarijs (2008), ключовими словами для неформальної освіти є «компетенції» і «навики». Прикладами

«навиків» неформальної освіти є *лідерство, спілкування, вивчення мов, робота в команді, засвоєння соціальних ролей, вирішення конфліктів, критичне мислення, самосвідомість і усвідомлення оточуючих, відповідальність тощо.*

Український контекст

В українському освітньому полі поняття «неформальна освіта» є актуальним, водночас застосовується термін «позашкільна освіта», діють різноманітні заклади позашкільної освіти.

Позашкільна освіта розглядається як найбільш сприятливе середовище для підтримки і розвитку обдарованих учнів; значним є потенціал цієї ланки освіти щодо профілактики соціальних проблем; вагомим на сьогодні є досвід створення інклюзивного освітнього середовища, залучення до позашкільної освіти дітей та молоді з особливими освітніми потребами тощо.

Зокрема, Законом України «Про позашкільну освіту» (2000) *розвиток інклюзивного освітнього середовища* визначено одним із завдань позашкільної освіти. Також визначено поняття «індивідуальна програма розвитку», «інклюзивне навчання» та інші; передбачено, що «заклади позашкільної освіти утворюють інклюзивні та/або спеціальні групи та інші організаційні форми для навчання осіб із особливими освітніми потребами» тощо. Затверджено Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти (2019).

Кращі практики (Україна)

У закладах позашкільної освіти для дітей та молоді з інвалідністю створюються спеціальні та інклюзивні групи, клуби, інші творчі об'єднання, а також клуби для батьків, реалізуються різноманітні проекти.

Наприклад, у Рівненському міському Палаці дітей та молоді існує багаторічна традиція проводити *Благодійний марафон «З вірою в майбутнє»*. Впродовж декількох днів відбуваються різноманітні заходи за організації та участі колективів ПДМ (концерти, флеш моби, творчі звіти художніх колективів та клубних підрозділів, екологічні акції тощо). Традиційно вичернені кошти використовуються для фінансової підтримки учасників марафону, які потребують допомоги. Обирають «Обличчя Марафону», зокрема у 2019 році у Марафону колективне

обличчя — *Театр особливих акторів «Намисто»*, що діє у Рівненському міському Палаці дітей та молоді.

За організації Рівненського міського Палацу дітей та молоді, театральної лабораторії «Відсутність» ПДМ, Театру особливих акторів «Намисто» ПДМ відбувається *Міжнародний фестиваль театрів особливих акторів «Крила»*. Унікальність події полягає в тому, що фестиваль проводиться серед аматорських юнацьких та молодіжних колективів, в яких є учасники з особливими потребами.

У Київському Палаці дітей та юнацтва діє *проект «Інклюзія в Палаці»*, у межах якого працює *Інклюзивний ресурсний центр КПДЮ*, а також *Родинний клуб для сімей із дітьми з інвалідністю «Дружні долони»* — простір творчості, спілкування, розвитку, можливостей та гарного настрою. Заняття відбуваються за принципом мультидисциплінарного підходу: логоритміка, пісочна анімація, робота з іграшками Монтессорі, художня творчість, аплікація, майстер-класи з використанням природного матеріалу, тематичні лекторії для батьків, ігрові програми, цікаві зустрічі тощо. Заняття проводять досвідчені психологи та керівники гуртків Палацу.

Отже, система освіта за межами навчального закладу в Україні має значні надбання і цікаві практики супроводу дітей та молоді з інвалідністю, створення інклюзивного освітнього середовища, що сприяє розвитку, навчанню, професійному самовизначенню, соціалізації та самореалізації усіх учнів.

ПІДТРИМАНЕ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

У контексті незалежного життя після закінчення фахового коледжу чи ЗВО надзвичайно важливою постає проблема працевлаштування випускників. З метою якомога більш ефективного профвідбору студентів з інвалідністю, під час зарахування до освітнього закладу проводиться медико-психологічне обстеження вступників, що дає можливість проаналізувати психо-фізичний стан організму студентів та врахувати ці особливості під час планування освітнього процесу. За результатами психологічного тестування з вступниками проводиться бесіда з метою остаточного з'ясування професійного вибору та позитивного налаштування на вступне тестування. Як правило, на такі бесіди запрошуються й батьки абітурієнтів. На цьому етапі з'ясовуються також потреби вступника у спеціальних технічних засобах та тьюторській підтримці для складання вступних випробувань та в подальшому навчанні. За потреби фахівці проводять тестування абітурієнтів, під час якого використовуються методики для діагностики профпридатності, індивідуальних особливостей особистості, інтелекту, міжособистісних відносин і психічного стану абітурієнтів («Методика багатofакторного дослідження особистості Р. Кеттелла», «Дослідження суб'єктивного контролю Дж. Роттера», «Визначення типології особистості та привабливого професійного середовища за Дж. Холландом», «Методика діагностики міжособистісних стосунків Т. Лірі», «Методика дослідження самооцінки особистості С. Буддасі», «Методика дослідження фрустраційних реакцій С. Розенцвейга»; творчі завдання: «Моя організація», «Орієнтаційна анкета»; експрес-діагностики рівня соціальної ізолюваності особистості (Д. Рассел, М. Фергюссон), рівня соціальної фрустрованості (Л. Вассерман) та ін.

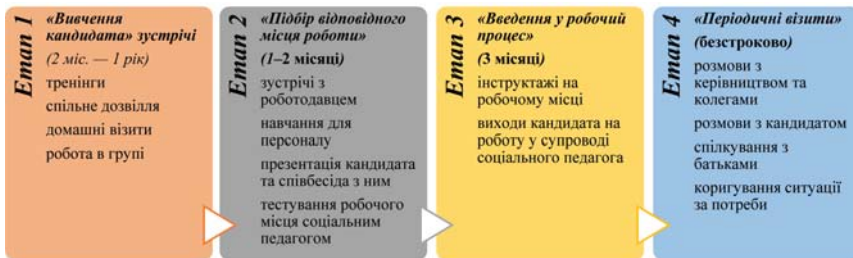
Результати обстеження разом із матеріалами ІРЦ та ЛКК (МСЕК) записуються до індивідуальної карти абітурієнта, яка передається у відповідний підрозділ для розробки програми супроводу студента під час навчання.

Пропонуємо до Вашої уваги один з найбільш відомих кейсів з підтриманого працевлаштування молоді з синдромом Дауна, який в межах нашої конференції презентувала випускниця кафедри соціальної роботи та педагогіки Університету «Україна», а нині експертка з підтриманого працевлаштування та соці-

альної адаптації людей з інвалідністю у проекті «Підтримане працевлаштування ВБО Даун Синдром» Світлана Маркуця. Даний досвід може бути використаний та адаптований при працевлаштуванні людей з інвалідністю й інших нозологій.

Підтримане працевлаштування — це отримання людиною з інвалідністю оплачуваної роботи на відкритому ринку праці в інтеграційному робочому середовищі та з постійною підтримкою (*введення в робочий процес та супервізія під час роботи спеціально навченого соціального педагога/працівника. З плином часу цю функцію перебирає на себе внутрішній наставник працедавця*). Під оплачуваною роботою розуміється рівна оплата за однакову працю (*Всесвітня організація спеціалістів з підтриманого працевлаштування у 2013 р.*).

Алгоритм процесу підтриманого працевлаштування

Учасники процесу підтриманого працевлаштування

**Виклики, з якими зустрілися сторони
процесу працевлаштування**

Кандидати на працевлаштування	<ul style="list-style-type: none"> – підбір робочого місця за вподобанням кандидата; – усвідомлення правди про себе (у мене синдром Дауна, що я можу і чого я не можу?); – складнощі під час комунікації з клієнтом через почуття невпевненості в собі; – переоцінка себе (самовпевненість і як наслідок — прагнення бути самостійним від соціального педагога раніше, ніж це можливо); – нав’язлива дружба (нав’язування своєї дружби співробітникам)
Спеціалісти	<ul style="list-style-type: none"> – комунікація з представниками працедавця; – територіальне розташування робочих місць молодих людей; – поведінкові проблеми молодих людей; – постійна зміна обставин, жодна історія не схожа на попередню; – невелика кількість кандидатів, що реально зможуть працювати на відкритому ринку праці; – фінансування послуг «соціальна адаптація» та «супровід при працевлаштуванні на робочому місці»
Батьки	<ul style="list-style-type: none"> – оформлення документів (проходження МСЕК) – зміни в сімейних стосунках (зміна звичок, встановлених правил) – зменшення рівня опіки над донькою/сином – прищеплення та формування нових навичок у доньки/сина, необхідних для працевлаштування – необхідність возити доньку/сина на роботу та очікувати їх протягом робочого часу
Працедавець	<ul style="list-style-type: none"> – переоцінка себе; – замовчування проблеми; – недооцінення ролі соціального педагога; – надмірна тривога

Загальним алгоритмом дій людей з інвалідністю у напрямку працевлаштування передбачено:

- дізнатися телефон центру зайнятості населення за місцем проживання;
- зателефонувати в центр зайнятості населення, узгодити дату і час відвідин,
- уточнити, які документи необхідно буде надати (для громадян, які вперше шукають роботу, достатньо надати паспорт, документ про освіту та (або) про кваліфікацію, а також індивідуальну програму реабілітації або абілітації інваліда, а для громадян, які раніше працювали, додатково: трудову книжку, документи про професійну кваліфікацію і довідку про середній зарібок за останні три місяці, за останнім місцем роботи);
- звернутися в центр зайнятості населення в призначений день і час;
- заповнити заяву про надання адміністративної послуги сприяння громадянам у пошуку підходящої роботи;
- представити документи фахівцю центру зайнятості населення, який зареєструє з метою пошуку підходящої роботи і почне пошук відповідних вакансій з урахуванням рекомендацій ППР.

Якщо всі ці умови виконані, а служба зайнятості протягом 10-ти днів з дня реєстрації не може запропонувати відповідну роботу, клієнт визнається безробітним з першого дня пред'явлення документів для реєстрації, з призначенням допомоги по безробіттю.

До прикладу, у Київському міському центрі соціальної, професійної та трудової реабілітації інвалідів діє онлайн-проект «Школа соціальної ефективності», який допомагає людям з інвалідністю адаптуватися до реалій сучасного працевлаштування. За допомогою фахівців і психологів центру всі бажаючі отримують навички самостійного, активного пошуку нового робочого місця; дізнаються секрети складання резюме, самопрезентації, вчать веденню ділових переговорів з роботодавцями, подоланню наслідків тривалого безробіття.

**АЛГОРИТМ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗВО
ДО ПРИЙНЯТТЯ НА НАВЧАННЯ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ:**

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНА КОМАНДА ЦЕНТРУ ІНКЛЮЗИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ

Основним підрозділом, який координує і здійснює супровід навчання студентів з ООП в Університеті «Україна» є Центр інклюзивних технологій навчання, перед яким ставляться такі завдання:

- забезпечення рівних прав студентів з інвалідністю на якісну освіту шляхом інклюзії в освітнє середовище університету;
- формування інклюзивного освітнього середовища для студентів з інвалідністю шляхом запровадження комплексної системи супроводу навчання;
- забезпечення архітектурної, інформаційної, освітньої та соціальної доступності освітнього середовища;
- здійснення інституційних змін в університеті для забезпечення інклюзивного навчання;
- створення матеріально-технічної бази, адаптованої до потреб студентів;
- удосконалення системи підвищення кваліфікації викладачів та підготовки науково-педагогічних кадрів до роботи в умовах інклюзивного навчання;
- запровадження особистісно орієнтованих та інноваційних освітніх технологій;
- забезпечення психологічного комфорту для всіх учасників навчально-виховного процесу;
- створення умов для соціальної, фізичної та фізкультурно-спортивної реабілітації студентів з інвалідністю;
- залучення родин студентів з інвалідністю до участі у навчально-виховному та соціально-реабілітаційному процесах;
- досягнення реальних позитивних змін у ставленні суспільства до людей з інвалідністю.

Умовою успішної діяльності Центру ІТН є мультидисциплінарний підхід до психолого-педагогічного супроводу дітей та молоді з інвалідністю, коли кожен член команди вивчає особливості студента та має свою роль у вирішенні завдань.

Функції учасників команди Центру

Медична сестра:

– заповнює індивідуальну реабілітаційну картку та вносить особисті дані про вступника в журнал реєстрації вступників з інвалідністю (П.І.Б., група інвалідності, основне захворювання, домашня адреса) та робить у ньому помітку про видачу вступнику довідки-висновку щодо можливості навчання в у ЗВО.

Психолог:

– проводить індивідуальну консультацію зі вступником для визначення ступеня сформованості професійної орієнтації, вмотивованості та усвідомленості вибору професії, допомагає визначитись із майбутньою професією і визначає відповідність її вимог психофізіологічним особливостям вступника;

– проводить комплексне тестування вступника, що включає в себе три діагностичні методики (скорочений варіант ММРІ «Міні-мульти», методики ТОБОЛ, методики діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса і Даймонда) на визначення особистісних рис та властивостей поведінки, за результатами якого формується психологічна характеристика вступника;

– застосовує профорієнтаційну методику ДДО, результати якої разом із рекомендаціями психолога вносяться в картку індивідуально-психологічної профконсультації вступника, а також у журнал реєстрації вступників з інвалідністю;

– у разі необхідності проводить додаткове дослідження когнітивної та афективної сфери особистості вступника за методиками Дж. Равена «Прогресивні матриці Равена» і визначення рівня агресії Баса-Даркі;

– на основі співбесіди та результатів тестування вступника надає рекомендації щодо майбутньої спеціальності, можливості навчання у ЗВО, які зазначає у довідці-висновку і підкріплює своїм підписом;

– вносить результати тестування в комп'ютерну базу студентів;

– заповнює індивідуальну реабілітаційну картку (ІРК), вносить особисті дані в журнал реєстрації вступників з інвалідністю (П.І.Б., група інвалідності, основне захворювання, домашня адреса) та робить у ньому помітку про видачу вступнику довідки-висновку щодо можливості навчання у ЗВО;

– проводить за потребою студентів з інвалідністю індивідуальні заняття та консультації відповідно до індивідуальних програм реабілітації, які коригуються кожен семестр;

– постійно працює з викладачами, персоналом та нормотиповими студентами щодо підвищення готовності до співпраці зі студентами з інвалідністю та формування необхідних компетенцій; проводить консультативну роботу з викладачами інклюзивних груп у вигляді методичних семінарів, бесід та круглих столів за напрямками: забезпечення інтеграції студентської молоді з інвалідністю в освітнє середовище, створення безбар'єрного середовища, включення студентів у інклюзивне середовище, забезпечення рівних прав та можливостей людей з інвалідністю; працює у напрямку запобігання синдрому професійного вигорання у викладачів та кураторів, надання послуг психологічного розвантаження, супервізії;

– консультує кураторів груп індивідуально та організовує навчання щодо врахування особливостей навчання студентів з інвалідністю відповідно до нозологій (висвітлення основних проявів захворювання, можливих ускладнень у процесі навчальної діяльності, визначення впливу захворювання на успішність,

особливості надання долікарської невідкладної допомоги при найбільш вразливих групах хвороб, визначення необхідних послуг у навчанні студентам з інвалідністю);

- формує позитивне мислення у студентів з інвалідністю, яке захищає особистість від стресу адаптації і забезпечує змогу конструктивно сприймати незвичні риси нового середовища (через консультування (емоційна підтримка, формування внутрішнього характеру мотивації до навчання) і групову роботу;

- проводить тренінг соціальної адаптації студентів до умов навчання у ЗВО (зі студентами першого курсу у першій семестр навчання, коли проблема вже актуалізується, окрім вересня);

- пише звіти про результати надання психологічних послуг студентам з інвалідністю із зазначенням динаміки їх соціального розвитку.

Соціальний працівник:

- спільно зі вступником заповнює «Соціальний портрет вступника», з'ясовує соціальні особливості вступника та його сім'ї і визначає обсяг потрібної допомоги, надає рекомендації щодо соціального супроводу;

- заповнює такі форми: форму дозволу на поширення інформації, у разі необхідності — картку потреб студента у супроводі навчання та рекомендаційний лист щодо потреб студента у супроводі навчання;

- робить відповідний запис у довідці-висновку щодо можливості навчання в Університеті «Україна», підкріплюючи його підписом;

- заповнює індивідуальну реабілітаційну картку (ІРК) та вносить особисті дані в журнал реєстрації вступників з інвалідністю (П.І.Б., група інвалідності, основне захворювання, домашня адреса) та робить у ньому помітку про видачу вступнику довідки-висновку щодо можливості навчання у ЗВО;

- виявляє соціальні питання, які потребують негайного вирішення, за потреби, направляє до відповідних фахівців з метою отримання допомоги;

- вивчає соціальні запити родини;

- планує і реалізує завдання соціалізації, адаптації студентів у новому колективі і соціальному середовищі, надає допомогу дітям і сім'ям, що потребують посиленої педагогічної уваги;

– проводить індивідуальну роботу з студентською молоддю з інвалідністю із залучення їх до додаткових програм, майстер-класів тощо;

– захищає права студентів з інвалідністю, представляє їхні інтереси в організаціях.

Приймаючи на навчання людей з інвалідністю, Університет «Україна» вирішує низку організаційних, технічних, психолого-педагогічних, методичних, соціальних та інших проблем, зокрема: створення безбар'єрного архітектурного середовища та спеціалізованої матеріально-технічної бази; упровадження спеціальних інформаційних і навчальних технологій; формування у викладачів та студентів інклюзивної компетентності; підготовка спеціалізованого навчально-методичного забезпечення; урахування в навчальному процесі індивідуальних потреб студентів з інвалідністю; організація соціальної та психолого-педагогічної підтримки; формування в колективі толерантного ставлення до людей з інвалідністю, розуміння їхніх проблем; організація медико-реабілітаційної допомоги тощо.

Варто зауважити, що виконання навчального плану кожним студентом є обов'язковим, незалежно від нозології захворювання. Для цього під час вступу студентів з інвалідністю на основі документації та додаткового діагностичного інструментарію, мультидисциплінарна команда фахівців Центру інклюзивних технологій навчання приймає рішення, що вони можуть навчатися за обраною спеціальністю та працювати за відповідним фахом.

Основною метою інклюзивного освітнього середовища в Університеті «Україна» є можливість незалежного життя молоді з інвалідністю. З цієї метою колектив ЗВО докладає значних зусиль для розвитку особистостей студентів у різних сферах життєдіяльності, які можна розвивати протягом навчання.

На наше глибоке переконання, цей досвід, а також досвід партнерів, з якими ми робимо спільну справу, допоможе усім зацікавленим в створенні інклюзивного освітнього простору закладам різних рівнів. Ця книга буде корисною державним службовцям, вчителям і адміністрації загальноосвітніх шкіл, фахівцям команди супроводу, фахівцям ІРЦ, викладачам і адміністрації закладів фахової передвищої та вищої освіти, а також студентам та випускникам, які хочуть пов'язати своє професійне життя із створенням інклюзивного освітнього і соціального середовища в Україні.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

(на основі аналізу багаторічних напрацювань
колективу Університету «Україна»)

Монографії

Адирхаєв С. Г. Організаційно-педагогічні основи фізичного виховання і спорту студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі [Текст] : монографія / С. Г. Адирхаєв. — Київ : Ун-т «Україна», 2013. — 380 с. : іл. — Бібліогр. : с. 242–282.

2. Бойко Г. М. Психолого-педагогічний супровід спортивної діяльності осіб із порушеннями психофізичного розвитку в паралімпійському спорті [Текст] : монографія / Г. М. Бойко. — Полтава : АСМІ, 2012. — 360 с.

3. Давиденко Г. В. Інклюзія у вищих навчальних закладах Європейського Союзу [Текст] : монографія / Г. В. Давиденко. — Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. — 314 с.

4. Давиденко Г. В. Інклюзивне навчання осіб з інвалідністю у системі вищої освіти України [Текст] : [монографія] / Г. В. Давиденко. — Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. — 140 с.

5. Дікова-Фаворська О. М. Інклюзія в освіті: повсякденні практики та процедура оцінювання [Текст] : монографія / О. М. Дікова-Фаворська, С. Г. Здрагат. — Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. — 416 с. — Бібліогр.: с. 391–416.

6. Дікова-Фаворська О. М. Особа з функціональними обмеженнями в колі проблем: здоров'я — навчання — працевлаштування [Текст] : монографія / О. М. Дікова-Фаворська, Д. М. Дікова-Фаворська, Г. В. Бурова. — Житомир : Полісся, 2009. — 364 с.

7. Дікова-Фаворська О. М. Специфічні групи осіб з обмеженими можливостями здоров'я у фокусі соціології [Текст] : монографія / О. М. Дікова-Фаворська. — Житомир : Полісся, 2009. — 488 с. : рис., табл. — Бібліогр.: с. 440–470.

8. Дубчак Г. М. Психологічні основи професійної стресостійкості майбутніх фахівців [Текст] : монографія / Г. М. Дубчак. — Київ : Талком, 2017. — 321 с.

9. Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження [Текст] : кол. монографія / заг. ред. Ю. Д. Бойчука. — Харків : Рожко С. Г., 2017. — 488 с.

10. Інклюзивна освіта: досвід і перспективи [Текст] : кол. монографія / Колектив авторів ; відп. ред. Г. В. Давиденко. — Вінниця, Нілан-ЛТД, 2016. — 242 с.

11. Інклюзія в школі в оптичному дискурсі сьогодення [Текст] : кол. монографія / за наук. ред. Н. В. Барна, С. Г. Адирхаєв. — Київ : Ун-т «Україна», 2019. — 499 с.

12. Комплексна соціальна реабілітація інвалідів дитинства [Текст] : монографія / І. М. Азарський [та ін.]. — Київ : Ун-т «Україна», 2008. — 314 с. : іл.

13. Кравчук Л. С. Корекція розумової працездатності студентів з дитячим церебральним паралічем у навчальній діяльності : монографія / Л. С. Кравчук ; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна» [та ін.]. — Київ : Талком, 2018. — 169 с.

14. Лазуренко С. І. Психофізіологія установок в регуляції моторики людини [Текст] : монографія / С. І. Лазуренко. — Київ : Ун-т «Україна», 2011. — 406 с.

15. Лучко Ю. І. Соціальна адаптація студентів з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного освітнього простору [Текст] : монографія / Ю. І. Лучко. — Київ : Талком, 2019. — 244 с.

16. Никоненко Ю. В. Становлення соціальних здібностей студентів з функціональними обмеженнями [Текст] : монографія / Ю. В. Никоненко. — Біла Церква : Освіта, 2012. — 191 с.

17. Професійний розвиток особистості в Євроінтеграційному просторі [Текст] : монографія / А. М. Старєва [та ін.]. — Миколаїв : Іліон, 2018. — 242 с.

18. Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю в контексті освітньої діяльності ВНЗ [Текст] : монографія / М. В. Півторак [та ін.] ; за заг. ред. Я. В. Новака. — Біла Церква : Білоцерків-друк, 2018. — 208 с.

19. Соціально-психологічні особливості інтеграції осіб з особливими можливостями в умовах розвитку сучасного українського суспільства [Текст] : монографія / В. Й. Бочелюк [та ін.]. — Запоріжжя : Просвіта, 2015. — 338 с.

20. Ставицький О. О. Психологія гандикапізму [Текст] : монографія / О. О. Ставицький. — Рівне : [б. в.], 2011. — 376 с.

21. Теоретико-методологічні засади впровадження інклюзії в закладах освіти [Текст] : монографія / за наук. ред. М. Є. Чай-

ковського ; М-во освіти і науки України [та ін.]. — Київ : Ун-т «Україна», 2018. — 460 с.

22. Теоретико-методологічні засади та технології інклюзії у ЗВО. Досвід Університету «Україна» [Текст] : кол. моногр. / Таланчук П. М., Чайковський М. С. [та ін.] ; за наук. ред. П. М. Таланчука. — Київ : Ун-т «Україна», 2018. — 481 с.

23. Томчук М. І. Психологія адаптації до навчання студентів з особливими потребами [Текст] : монографія / М. І. Томчук, Т. О. Комар, В. А. Скрипник. — Вінниця : Глобус-Прес, 2005. — 226 с.

24. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі [Текст] : монографія / М. Є. Чайковський ; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», Хмельниц. ін-т соц. технологій Ун-ту «Україна», Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — Київ : Ун-т «Україна», 2015. — 435 с. — Бібліогр.: с. 385–435.

25. Чопей В. С. Соціологічний портрет студента: тенденція змін у трансформаційному суспільстві [Текст] : монографія / В. С. Чопей. — Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2013. — 215 с.

26. Шамич О. М. Психологічні основи самореалізації паралімпійців [Текст] : монографія / О. М. Шамич. — Київ : Талком, 2019. — 309 с.

27. Development prospects of the system of vocational rehabilitation of people with disabilities: experience of Lithuania and Ukraine [Text] : [coll. monogr.] / L. Adyrhaieva [et al]. — Šiauliai : Šiauliai university, 2015. — 156 p.

Підручники. Навчальні та навчально-методичні посібники

1. Адирхаєва Л. В. Здоровий спосіб життя як чинник, що забезпечує розвиток рухової активності студентської молоді [Текст] : навч. посіб. / Л. В. Адирхаєва, С. Г. Адирхаєв, У. В. Корнійко. — Київ : КиМУ, 2011. — 160 с. : рис., табл. — Бібліогр.: с. 158–159.

2. Барна Н.В., Коротеева А.В. Інклюзивно-реабілітаційний туризм [Текст] : посібник / Н. В. Барна, А. В. Коротеева. — Київ, 2020. — 124 с.

3. Бацман О. С. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Соціальна робота з ЛФО (людьми з функціональними обмеженнями)» [Текст] / О. С. Бацман. — Полтава : Полтав. ін-т економіки і права, 2017. — 156 с.

4. Бойко Г. М. Контроль за динамікою працездатності осіб з синдромом Дауна в процесі занять фізичною культурою і спортом [Текст] : метод. посіб. / Г. М. Бойко, Т. П. Вісковатова. — Полтава : [б. в.], 2001. — 52 с.

5. Бойко Г. М. Особливості проведення корекційної роботи з підлітками із синдромом Дауна з використанням засобів фізичної культури і спорту [Текст] : метод. посіб. / Г. М. Бойко. — Полтава : [б. в.], 2007. — 49 с.

6. Бойко Г. М. Реабілітаційна психологія [Текст] : посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Г. М. Бойко. — Полтава : АСМІ, 2007. — 340 с.

7. Давиденко Г. В. Умови впровадження інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах Європейського Союзу (психолого-ментальний, соціальний та організаційний аспекти) [Текст] : навч. посіб. / Г. В. Давиденко. — Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. — 102 с. — Бібліогр.: с. 77–97.

8. Добровіцька О. О. З дисципліни «Основи інформатики та комп'ютерної техніки» для студентів з вадами зору [Текст] : метод. посіб. / О. О. Добровіцька ; Хмельниц. ін-т соц. технологій Ун-ту «Україна». — Хмельницький : ХІСТ Ун-ту «Україна», 2007. — 84 с.

9. Добровіцька О. О. Інформаційні технології : навч.-метод. посіб. для студентів із вадами зору [Текст] / О. О. Добровіцька. — Київ : Талком, 2018. — 152 с.

10. Іванова І. Б. Методи соціальної роботи (на основі державних стандартів соціальних послуг) [Текст] : навч. посіб. / І. Б. Іванова. — Київ : Ун-т «Україна», 2018. — 301 с.

11. Іванова І. Б. Практична підготовка студентів спеціальності «Соціальна робота» [Текст] : навч.-метод. посіб. / І. Б. Іванова, А. К. Базиленко, В. А. Дика. — Київ : Ун-т «Україна», 2017. — 72 с.

12. Іванова І. Б. Соціальна робота з людьми з особливими потребами [Текст] : навч. посіб. / І. Б. Іванова. — Київ : За друга, 2011. — 416 с.

13. Іванченко А. В. Соціалізація і соціальне виховання [Текст] : навч. посіб. / А. В. Іванченко, А. А. Сбруєва, О. М. Дікова-Фаворська ; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», Житомир. екон.-гуманітар. ін-т. — Житомир : Полісся, 2006. — 216 с. — Бібліогр.: с. 211–214.

14. Кольченко К. О. Забезпечення рівних можливостей для навчання студентів з інвалідністю [Текст] : метод. посіб. для викладачів щодо роботи в інтегрованих групах / К. О. Кольченко [та ін.]. — Київ : Ун-т «Україна», 2005. — 76 с.

15. Кольченко К. О. Освіта осіб з інвалідністю в Україні : можливості та особливості навчання людей з інвалідністю у вищих навчальних закладах [Текст] : метод. посіб. / К. О. Кольченко, Г. Ф. Нікуліна, Н. Я. Козліковська. — Київ : Ун-т «Україна», 2007. — 41 с.

16. Кравчук Л. С. Особливості психолого-фізичної реабілітації для осіб з порушеннями опорно-рухового апарату [Текст] : навч.-метод. посіб. / Л. С. Кравчук. — Хмельницький : ХІСТ Ун-ту «Україна», 2013. — 156 с.

17. Нікуліна Г. Ф. Освіта осіб з інвалідністю: можливості та особливості навчання людей з інвалідністю у вищих навчальних закладах [Текст] : метод. посіб. для абітурієнтів та студентів з інвалідністю / Г. Ф. Нікуліна, К. О. Кольченко, Н. Я. Козліковська. — Київ : Ун-т «Україна», 2007. — 41 с.

18. Оверчук В. А. Реабілітаційна психологія [Текст] : навч. посіб. / В. А. Оверчук. — Вінниця : ВСЕІ Ун-ту «Україна», 2007. — 295 с.

19. Організація навчального процесу студентів з інвалідністю [Текст] : метод. посіб. / В. В. Чижик [та ін.]. — Луцьк : Твердиня, 2011. — 75 с.

20. Панченко Т. Л. Організація психологічного і соціального супроводу учнів з обмеженими фізичними можливостями в умовах інклюзивного навчання. Фаховий модуль. Психологія [Текст] : навч. посіб. / Т. Л. Панченко. — Біла Церква : Акад. неперерв. освіти, 2017. — 120 с.

21. Пасічник Н. С. Соціальне становлення молоді з інвалідністю [Текст] : посіб.-практикум / Н. С. Пасічник, Н. Є. Трофименко., О. О. Карпова ; за заг. ред. Я. В. Новака. — Біла Церква : Білоцерківдрук, 2018. — 180 с.

22. Складання реабілітаційних програм [Текст] / В. І. Пономаренко [та ін.]. — Мелітополь : Мелітопол. ін-т екології та соц. технологій, 2016. — 529 с.

23. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання : навч. посіб. / [А. В. Гета та ін.]; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. — Полтава : ПУЕТ, 2018. — 261 с.

24. Таланчук П. М., Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому середовищі. — Київ : Соцінформ, 2004. — 128 с.

25. Тюття Л. Т. Соціальна робота з людьми з особливими потребами [Текст] : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Л. Т. Тюття, І. Б. Іванова [та ін.]. — Київ : Задруга, 2011. — 416 с.

26. Хорошуха М. Ф. Функціональна діагностика [Текст] : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / М. Ф. Хорошуха [та ін.]; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». — Київ : Ун-т «Україна», 2007. — 308 с. : рис., табл. — Бібліогр.: с. 301–307.

27. Чайковський М. Є. Основи реабілітології [Текст] : навч.-метод. посіб. / М. Є. Чайковський; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», ХІСТ Ун-ту «Україна». — Київ : Ун-т «Україна», 2015. — 172 с. : рис., табл. — Бібліогр.: с. 158–162.

28. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з інвалідністю в інклюзивному освітньому просторі : навч.-метод. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / М. Є. Чайковський, О. О. Добровіцька. — Київ : Ун-т «Україна», 2018. — 272 с.

29. Чайковський М. Є. Особливості впровадження інклюзії у вищому навчальному закладі [Текст] : навч. посіб. / М. Є. Чайковський. — Київ : Ун-т «Україна», 2015. — 152 с. : іл. — Бібліогр.: с. 138–146.

30. Чайковський М. Є. Сучасні технології і соціально-педагогічні умови реабілітації молоді з особливими потребами : навч. посіб. / М. Є. Чайковський. — Київ : ХІСТ Ун-ту «Україна», 2007. — 160 с.

ДОДАТКИ

Центр інклюзивних технологій навчання

Center for Inclusive Learning Technologies

1. Центр інклюзивних технологій навчання

Університет «Україна» — це поки єдиний в Україні вищий навчальний заклад, який з початку свого заснування розвиває інклюзію, метою якої є забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти всім членам суспільства, зокрема людям з інвалідністю.

Контингент студентів з особливими освітніми потребами Університету «Україна» становить щорічно від 500 до 2000 студентів із різними нозологіями та групами інвалідності, що складає близько 6% від загальної чисельності студентів в Україні. За 20 років існування нашого університету, близько 10 000 студентів з ООП отримали вищу освіту та стали фахівцями в різних галузях, таких як: журналістика, право, харчові технології, комп'ютерні технології, дизайн, соціальна робота, туристична діяльність, фізична реабілітація тощо.

Для ефективного впровадження інклюзії, в Університеті «Україна» працює Центр інклюзивних технологій навчання, який забезпечує підтримку студентів, а саме:

1. Педагогічну

Передбачає оптимізацію викладання навчального матеріалу різним у максимально прийнятній для них формі, упровадження сучасних педагогічних технологій навчання, забезпечення навчально-методичними матеріалами. Цей блок повністю залежить від підготовленості викладачів до інклюзивного викладання.

2. Психологічну

У разі виникнення міжособистісних проблем та при необхідності студенти направляються на консультацію до психолога.

Кожний окремий випадок є унікальним і потребує особливої уваги. Керуючись цим принципом, психолог:

- Надає індивідуальні консультації студентам і абітурієнтам з приводу особистісних та міжособистісних проблем.

- Розробляє і проводять групові психологічні тренінги для студентів, метою яких є розвинування навичок адаптації, впевненої поведінки, ефективного спілкування і побудови стосунків, стресостійкості, уникнення конфліктів та багато іншого.

- Проводить психологічні тести з абітурієнтами, тощо.

3. Медико-реабілітаційну

З перших днів навчання в університеті кожен студент охоплюється процесом медичної підтримки. Кожен студент може звернутися до фахівця медичного кабінету з метою консультації при виборі спортивної секції, розподілі по групам з фізичного виховання, отриманні рекомендації щодо стану здоров'я перед фізкультурно-масовими заходами, отриманні довідок після перенесених захворювань.

4. Соціальну

Соціальний супровід студентів з ООП розпочинається на етапі вступу до ВНЗ, звертанням студента до Центру ІТН, де під час співбесіди із соціальним педагогом складається соціальний портрет абітурієнта та картка потреб. Тоді й з'ясовується стан підготовленості до навчання студента, потреби і особливості майбутнього студента, складається програма соціального патронату і визначаються її виконавці.

5. Технічну

У Центрі ІТН створено Центр самостійної роботи, де є обладнані робочі місця для студентів з інвалідністю по зору, слуху, опорно-рухового апарату, організовано доступ до Інтернету.

Центр самостійного роботи пропонує такі послуги:

- Консультації фахівця щодо роботи на комп'ютері та використання комп'ютерної техніки та спеціалізованого обладнання.

- Навчання студентів з інвалідністю по зору роботі на комп'ютері за допомогою спеціальної програми мовного доступу.

– Навчання студентів з інвалідністю по слуху і мовленню за допомогою програми «Живий звук».

– Надання доступу до офісного та адаптивного технічного обладнання для сканування навчальної літератури та її переведення в електронний вигляд, прослуховування аудіозаписів лекцій, виконання самостійних практичних завдань.

– Використання електронної бібліотеки навчальних матеріалів, яка постійно поповнюється та охоплює такі галузі науки, як: історія, філософія та релігієзнавство, економіка та право, психологія, педагогіка та соціологія, українська та зарубіжна література, біологія та медицина, спорт та багато іншого.

6. Фізкультурно-спортивну

Основною метою фізкультурно-спортивної підтримки є формування фізичної культури молоді з інвалідністю, поліпшення стану їхнього фізичного і психічного здоров'я, фізичної підготовленості, підвищення мотивації до самовдосконалення, ведення здорового способу життя. Виховним моментом такої підтримки є формування у студентів з ООП свідомого ставлення до власного здоров'я і прагнення до систематичних самостійних занять фізкультурою і спортом. Впровадження системи фізкультурно-спортивної підтримки створює умови для включення студента в активну і ефективну рухову діяльність за індивідуальною програмою, яка передбачає консультування, корекції, контролю і самоконтролю. Завдяки цьому до студентів повертається відчуття повноцінного життя, яке було втрачене в результаті травми або хвороби.

7. Сприяння працевлаштуванню студентів та випускників

Важливими напрямками роботи Центру є пошук інформації про вакансії тимчасової та постійної роботи, проведення анкетувань студентів з метою вивчення потреб у працевлаштуванні, організація зустрічей студентів з роботодавцями, встановлення та підтримка зв'язків з випускниками університету, моніторинг їхньої кар'єри.

Ми прагнемо до того, щоб вища освіта стала доступною, актуальною та цікавою для всіх студентів, адже інклюзія — це право, а не привілей для обраних!

2. Абітурієнтам з інвалідністю

Якщо Ви бажаєте вступити до Університету «України» і потребуєте інклюзії, вам необхідно зробити декілька кроків:

1. Прийти до Центру інклюзивних технологій навчання (3 корпус, к. 100)

При собі вступник повинен мати (якщо є інвалідність):

- довідку МСЕК або висновок ЛКК (оригінал та копію);
- індивідуальну програму реабілітації (ІПР).

2. У Центрі абітурієнт, який потребує інклюзії, має поспілкуватись з соціальним педагогом, який сформує картку потреб, а також з психологом, для визначення емоційного стану вступника.

3. Після отримання довідки-висновку у Центрі ІТН, вступник звертається до вступної комісії відповідного інституту, факультету чи коледжу.

4. До вступної комісії інституту, факультету чи коледжу вступники особисто подають заяву про вступ до університету. До заяви вступник додає:

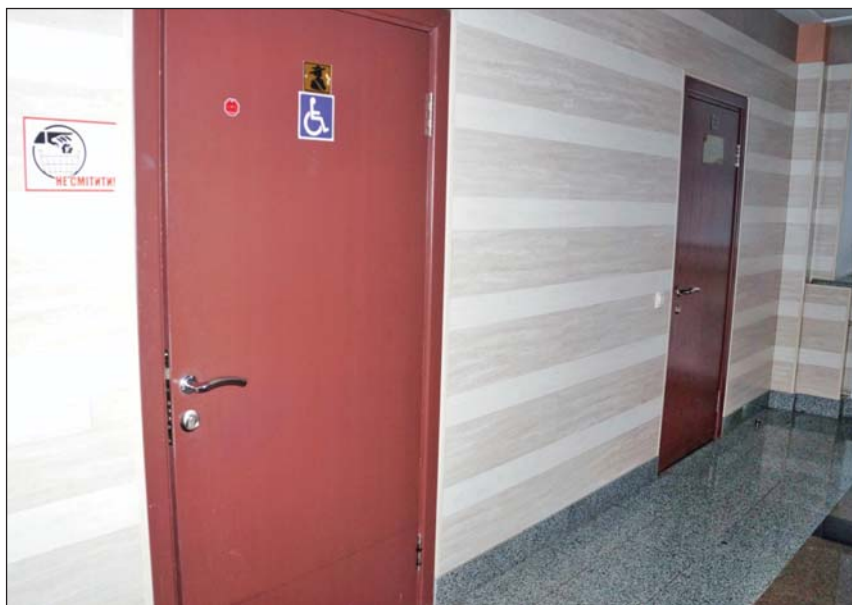
- документ державного зразка про освітній (освітньо-кваліфікаційний) рівень;
- сертифікат ЗНО або довідку про звільнення від ЗНО;
- паспорт громадянина України (паспорт громадянина України для виїзду за кордон, військовий квиток або приписне свідоцтво, свідоцтво про народження — для осіб, які не мають за віком паспорта, або інший документ, який засвідчує особу і громадянство), ксерокопію 1, 2 та 11 сторінок;
- копію ідентифікаційного коду;
- чотири кольорових фотокарток розміром 3x4 см;
- копію довідки МСЕК (ЛКК) та індивідуальну програму реабілітації;
- довідку-висновок від Центру ІТН.

3. Доступність та універсальний дизайн

Університет «Україна» є архітектурно доступним та намагається постійно вдосконалюватись, використовуючи універсальний дизайн в покращенні своїх навчальних приміщень.

4. Інклюзивне викладання

Інформація для викладачів

Визнаючи те, що право на вищу освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості чи інвалідності, а також від інших обставин, Університет «Україна» підтримує та розвиває політику інклюзивності в усіх навчальних процесах. Ці процеси пов'язані не лише з усуненням архітектурних бар'єрів, але й стосуються більш широкого доступу до освітньої програми, викладання, навчання та оцінювання. Тому одним із найперших та головних завдань нашого університету є підготовка викладацького складу до роботи в умовах інклюзивного освітнього простору.

Що таке інклюзивне викладання і для кого воно потрібне?

«Інклюзивне викладання» — це викладання, яке є максимально корисним для найширшого кола студентів із різними фізичними та психічними умовами, різними навичками, енту-

зізмом та культурним фоном, різним стилем навчання, світоглядом тощо.

Розмаїття студентів може класифікуватись за такими ознаками:

1. Рівень освіти (попередній освітній ступінь/освітньо-кваліфікаційний рівень; навички; здатність; знання; освітній досвід; життєвий та трудовий досвід; підходи до навчання).

2. Диспозиційна ідентичність (самооцінка; впевненість; мотивація; прагнення; очікування; переваги; ставлення; припущення; вірування; емоційний інтелект; зрілість; стилі навчання; перспективи; інтереси; самосвідомість; стать; сексуальна орієнтація).

3. Обставини (вік; інвалідність; платне/добровільне працевлаштування; географічне розташування; доступ до ІТ та транспортних послуг; гнучкість; доступний час; права; фінансовий фон і можливості; сімейний стан).

4. Культурна приналежність (мова; значення; культурний капітал; релігія і переконання; країна проживання; етнічність/раса; соціальний фон).

Інклюзивний підхід не зосереджується на конкретних цільових групах або вимірах різноманітності, але прагне до того, щоб вища освіта стала доступною, актуальною та цікавою для всіх студентів. Це пояснюється тим, що студенти не хочуть виділятися як особливі, але хочуть бути визнаними як особистості. Тому будь-який студент може потребувати більш комфортної для нього методики викладання та навчання.

Що потрібно знати викладачу

Ключовим критерієм інклюзивного викладання є доступність поданого матеріалу з урахуванням різних вимог студентів для більш якісного засвоєння інформації.

Проведення інклюзивних лекцій:

– Якщо ви зробили нотатки на дошці, залиште їх до кінця заняття, щоб студенти мали можливість скопіювати їх або сфотографувати, використовуючи мобільні телефони.

– Не говоріть занадто швидко.

– Утримуйте увагу учнів, перемикаючи фокус обговорення кожні 15 хвилин. Це допоможе не лише студентам із низькою концентрацією, але також і багатьом іншим студентам.

– При використанні нової або незвичайної термінології запишіть її на дошці.

– Використовуйте різні методи подання інформації (відео, зображення тощо), щоб використати відмінності між студентами у «стилях навчання».

– Якщо студент ставить питання на лекції, переконайтесь, що ви повторили його (щоб усі інші могли його почути) перед вашою відповіддю.

– Говоріть чітко (не надто швидко) і звертайтеся до аудиторії (це допоможе читати по губах); використовуйте мікрофон, якщо він доступний.

– Не говоріть, коли ви повертаєтесь спиною, щоб писати на дошці. Не рухайтесь по кімнаті занадто багато — деяким студентам може бути важко стежити за вами. Якщо ви пригашуєте світло, щоб показати слайди або відео, переконайтесь, що ваше обличчя видно, коли ви коментуєте показ.

– Дайте зрозуміти студентам, як саме вони повинні брати участь у лекції. Чи потрібно їм робити записи, або їм достатньо додаткових матеріалів (роздаткові матеріали, онлайн ресурси тощо), щоб просто слухати? Якщо ви хочете, щоб вони робили нотатки, робіть паузи, щоб дати достатньо часу, аби зробити це правильно.

– Дозвольте студентам записувати лекцію на аудіо або відео, якщо вони цього хочуть.

– Намагайтесь переконатися, що студенти, які читають по губах, розташовані достатньо близько до вас.

Поради щодо інклюзивного підходу в позааудиторному навчанні:

– Для легкого доступу переконайтесь, що навчальні матеріали є доступними в електронному вигляді, адже студенти з різними можливостями зможуть підлаштовувати їх відповідно до вимог, змінюючи текст, розмір, колір і контрастність або використовуючи цифрові інформації для озвучування чи шрифтів Брайля. Також не забувайте поширювати копії, адже деякі студенти можуть не використовувати комп'ютер.

– Деякі студенти не зможуть читати звичайні книги і будуть використовувати інші засоби масової інформації: електронні книги, онлайн текст, аудіокниги або підкасти. Обговоріть це

питання зі студентами, які працюють у такий спосіб, і допоможіть їм знайти найкраще рішення.

– Зберігайте тексти для завантаження у форматі «rich text» (.rtf), а не у вигляді Word (.doc) чи PDF (.pdf), адже такий формат є найбільш доступним для зчитування його озвучувальними програмами.

– Використовуйте шрифт Arial або Verdana, уникайте курсиву, підкреслення та тексту, написаного лише заголовними літерами. Вирівнюйте текст ліворуч. Переконайтесь, що наданий матеріал чітко структурований і його користь очевидна для студентів.

Вимоги до створення доступної презентації — <http://ud.org.ua/statti/355-presentatsiya-power-point-dostupna-ta-zruchna-dlya-vsikh?fbclid=IwAR3ebMndVTFb30dvogUWCiBO-DaP5gcj4XJH6Y2esZYaaLwbd6VNFgjSouzk>

Використані матеріали:

1. Inclusive Teaching. A Guide for Higher Education English — https://www.heacademy.ac.uk/system/files/seedguide_inclusive.pdf.

2. Inclusive Learning and Teaching in Higher Education — https://www.heacademy.ac.uk/system/files/inclusivelearningandteaching_finalreport.pdf.

5. Пам'ятка інклюзії

Правила комунікації в інклюзивному просторі:

✓ Приймайте відмінності один одного, адже прийняття сприяє взаємній повазі і запобігає виникненню конфліктів.

✓ Не нав'язуйте свої культурні, духовні і політичні переконання іншим щоб запобігти виникненню суперечок.

✓ Запитайте людину про найкращий спосіб спілкування, якщо ви не впевнені.

✓ Розмовляйте безпосередньо з людиною, навіть якщо ця людина користується допомогою супроводжуючого.

✓ Запропонуйте свою допомогу, в разі потреби, але будьте готові й до того, що людина може відмовитись і впоратись самостійно, яким би складним це не здавалось.

✓ Допомагаючи, перш за все, запитайте як це краще зробити, аби не зашкодити.

- ✓ Подивіться на людину, коли звертаєтеся до неї.
- ✓ Протягніть руку, щоб потиснути, коли зустрічаєте когось.
- ✓ Будьте терплячими.
- ✓ Посміхайтесь.

Інклюзивні терміни:

Коректні	Некоректні
Людина з інвалідністю	Інвалід
Людина, яка має ДЦП	ДЦПешник
Людина з інтелектуальною інвалідністю	Розумовідсталый
Нечуюча людина	Глухий
Слабочуюча людина	Вади слуху
Людина, яка не бачить	Сліпий
Слабозора людина	Вади зору
Людина з синдромом Дауна	Даун
Людина зі спектром аутизму	Аутист
Звичайна людина	Нормальна людина
Успішний, продуктивний	Мужній, надихаючий

Важливі поняття:

Інклюзія — включення усіх людей без виключення в соціум. Це поняття, яке говорить про те, що кожна людина має рівні права, доступ і вибір.

Різноманітність — розуміння того, що кожна людина є унікальною і визнає наші індивідуальні відмінності.

Інвалідність — результат взаємодії людей з інвалідністю та перешкодами у стосунках та навколишньому середовищі, які заважають їхній повній і дієвій участі у житті суспільства на рівні з усіма.

6. Контакти

Центр інклюзивних технологій навчання знаходиться в 3-му корпусі Університету «Україна», за адресою: вул. Львівська, 23, к. 100, к. 106.

E-mail: centreitn@gmail.com.

Пам'ятка з інклюзії

- ✓ Приймайте відмінності один одного, адже прийняття сприяє взаємній повазі та запобігає виникненню конфліктів.
- ✓ Не нав'язуйте свої культурні, духовні та політичні переконання іншим, щоб запобігти виникненню суперечок.

- ✓ Запитайте людину про найкращий спосіб спілкування, якщо ви не впевнені.
- ✓ Розмовляйте безпосередньо з людиною, навіть якщо вона користується допомогою супроводжувачого.

- ✓ Запропонуйте свою допомогу в разі потреби але будьте готові й до того, що людина може відмовитись і впоратись самостійно, яким би складним це не здавалось.

- ✓ Допомагаючи, перш за все запитайте, як це краще зробити, аби не зашкодити.
- ✓ Дивіться на людину, коли звертаєтесь до неї.

- ✓ Протягніть руку, щоб потиснути, коли зустрічаєте когось.
- ✓ Будьте терплячими.
- ✓ Посміхайтесь.

Інклюзивні терміни

Коректні

Людина з інвалідністю
Людина, яка має ДЦП
Людина з інтелектуальною інвалідністю
Нечуюча людина
Слабочуюча людина
Людина, яка не бачить
Слабозора людина
Людина з синдромом Дауна
Людина зі спектром аутизму
Звичайна людина
Успішний, продуктивний

Некоректні

Інвалід
ДЦПешник
Розумово відсталий
Глухий
Вади слуху
Сліпий
Вади зору
Даун
Аутист
Нормальна людина
Мужній, надихаючий

Важливі поняття:

Інклюзія – включення усіх людей без винятку в соціум. Це поняття, яке відображає про те, що кожна людина має рівні права, доступ і вибір.

Розмаїття - розуміння того, що кожна людина є унікальною і визнає наші індивідуальні відмінності.

Гендерна ідентичність - сприйняття людиною своєї статі, яка може відповідати або не відповідати її статі.

ВПО – внутрішньо переміщені особи, котрі були змушені покинути своє місце проживання у результаті збройного конфлікту або окупації на частині території країни.

Інвалідність – результат взаємодії людей з інвалідністю та перешкодами у стосунках і навколишньому середовищі, які заважають їхній повній і дієвій участі у житті суспільства на рівні з усіма.

Універсальний дизайн – це дизайн усіх речей, у центрі уваги якого знаходиться людина і який враховує потреби кожної особистості.

LGBTQIA - різноманітні групи із самовизначенням статевої приналежності чи сексуальної орієнтації.

Центр інклюзивних технологій навчання
кім. 100-3, вул. Львівська 23, м. Київ
Картка потреб студента у супроводі навчання

П.І.Б. студента _____

Дата заповнення _____

Послуги наукового відділу СТН та Центру ІТН:

- _____ допомога в копіюванні друкованих та аудіоматеріалів
_____ допомога в опануванні комп'ютером
_____ надання допомоги при пересуванні
_____ допомога психолога _____
_____ допомога соціального працівника _____

Додаткові послуги при написанні контрольних та екзаменаційних робіт:

- _____ збільшення часу написання роботи (не більше ніж у два рази)
_____ можливість написання роботи у приміщенні Центру самостійної роботи студентів з інвалідністю
_____ можливість написання роботи за допомогою альтернативних засобів використання альтернативної перевірки засвоєння навчального матеріалу: диктування на аудіокасету
_____ можливість користування словником під час написання роботи
_____ надання надрукованих завдань у збільшеному форматі

Додаткові послуги при відвідуванні навчальних занять:

- _____ дозвіл на аудіо запис лекцій
_____ можливість вибирати зручні місця в аудиторії
_____ потреба у додатковому консультуванні щодо пропущеного навчального матеріалу
_____ надання більшої кількості часу на виконання навчальних завдань
_____ надання більшої кількості часу на опрацювання навчальної літератури
_____ послуги сурдоперекладача
_____ завчасне забезпечення студента опорним конспектом лекцій

Додаткові умови:

- _____ не змушувати студента читати вголос в аудиторії
_____ ігнорувати орфографічні помилки в роботах, написаних в аудиторії

Студент _____ “ ” _____ 20__

Представник центру ІТН _____ “ ” _____ 20__

Представник сім'ї _____ “ ” _____ 20__

УНІВЕРСИТЕТ «УКРАЇНА»
Центр інклюзивних технологій навчання
Форма дозволу на поширення інформації

Я, _____,

(П.І.Б. студента)

дозволю центру соціальної адаптації та реабілітації і науковому відділу спеціальних технологій навчання повідомити надану мною інформацію, необхідну для організації вступу та супроводу мого навчання в університеті, таким особам:

– батькам чи родичам _____

– уповноваженим представникам адміністрації _____

– викладачам _____

– іншим посадовим особам (зазначити) _____

за умови збереження її конфіденційності.

_____
(Підпис студента)

_____
(Дата)

**Довідка-висновок
щодо можливості навчання в Університеті «Україна»**

Вступник _____

Дата народження _____

За станом здоров'я та довідкою МСЕК, ЛКК навчання за спеціальностями _____

За формою навчання: денна/заочна/дистанційна
Інститут/факультет/коледж/відділ курсового навчання.
не протипоказано / протипоказано / неможливо з'ясувати.
Начальник Центру ІТН _____ (_____) Дата _____

2. За результатами профорієнтаційної співбесіди рекомендовано навчання за спеціальностями:

За формою навчання: денна/заочна/дистанційна
Інститут/факультет/коледж/відділ курсового навчання.
не протипоказано/протипоказано/неможливо з'ясувати.
Психолог _____ (_____) Дата _____

3. Співбесіду з соціальним педагогом пройдено.
Соціальний педагог _____ (_____) Дата _____

4. Психологічне тестування пройшов/ не пройшов
Психолог _____ (_____) Дата _____

5. Зі специфікою організації навчального процесу за спеціальністю _____
ознайомлений та рекомендований/не рекомендований до навчання.

Зав. кафедри _____ (_____) Дата _____

6. Рекомендований до навчання за спеціальністю

Форма навчання: денна/заочна/дистанційна
Інститут/факультет/коледж/відділ курсового навчання.

**Начальник Центру
інклюзивних технологій навчання** _____ (_____) _____

Індивідуально-психологічна картка
Дата заповнення: _____ 2020 р.

П.І.П.: _____
Дата народження: _____
Основне захворювання: _____
Супутні захворювання: _____
Нозологія: _____
Група інвалідності: _____
Домашня адреса: _____
Телефон: _____
П.І.Б. батьків, тел.: _____
Електронна адреса: _____
Освіта навч. заклад: _____
Досвід роботи: _____
Улюблені заняття, захоплення: _____
Мотиви вибору професії: _____
Вибрана професія: _____
Рекомендації спеціальність: _____
Форма навчання: _____
Дозвіл на поширення інформації: _____
Комплексний психологічний тест _____
Довідка висновок: видана. _____
Примітки: _____
Дата: _____

АЛГОРИТМ ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗАХОДУ

Крок	Зміст кроку	Види допомоги	Результат
1	2	3	4
1	Вибір місця проведення презентації	Місцезнаходження в межах транспортної доступності; відповідність принципам універсального дизайну; супровід осіб на кріслах колісних	Формування в учасників почуття зручності, поваги, впевненості, готовності до діалогу
2	Підбір учасників інклюзивного заходу	Використання альтернативних форм проведення презентації (відео-чат, інтернет-конференція); участь за потреби перекладача жестової мови	Залучення всіх передбачених представників зацікавлених сторін
3	Підготовка документних інформаційних матеріалів	Використання, за потреби, шрифту Брайля, великих та насичених шрифтів, контрастних кольорів; послуг перекладача жестової мови; викладення матеріалу легкою мовою	Надання інформації найбільш ефективним способом
4	Планування заходу	Вибір модератора події; визначення кола питань для обговорення; призначення фасилітаторів, якщо передбачена робота в малих групах	Досягнення зростання результативності, фіксація пропозицій та рішень
5	Організація кава-брейків та обідів	Анкетування учасників щодо переваг або обмежень в їжі на етапі планування; використання послуг кейтерингових компаній, якщо кафе не доступне	Забезпечення харчування учасників
6	Транспортування учасників	Вибір оптимальних логістичних рішень; оцінка та вибір доступних видів транспорту	Забезпечення участі у заході всіх запланованих представників

1	2	3	4
7	Організація індивідуального супроводу	За потреби передбачення участі у заході асистента особи з інвалідністю або перекладача жестової мови, чи волонтера для допомоги особі на кріслі колісному	Включення учасників заходу до дискусії без обмежень; перелік видів необхідної підтримки у подорожах
8	Забезпечення комунікативних потреб	Дотримання вимог універсального дизайну в інформаційно-комунікаційній сфері (зрозуміла мова, без абрєвіатур, технічних скорочень та професійного сленгу); ведення діалогу ввічливо, толерантно	Відсутність соціальної ізоляції, створення атмосфери поваги та гідності
9	Використання допомоги волонтерів	За умов відсутності серед організаторів заходу осіб, що мають навички супроводу маломобільних, незрячих або нечуючих учасників, знайти суб'єктів волонтерських послуг	Зростання ефекту співучасті
10	Спільне вирішення суперечливих проблем	За участі осіб з інвалідністю виявити альтернативні підходи щодо оптимальності перебугу регламенту події та різного ритму прийняття рішень	Отримання результатів обговорення та компромісних підходів до досягнення мети заходу

**Складові навчально-реабілітаційного паспорту студента,
(за А.Г. Шевцов):**

1. Основні дані про студента:

- 1.1. Прізвище.
- 1.2. Ім'я.
- 1.3. По батькові.
- 1.4. Дата народження.
- 1.5. Місце народження.
- 1.6. Стать.
- 1.7. ЗВО.
- 1.8. Інститут (факультет).
- 1.9. Спеціальність.
- 1.10. Курс.
- 1.11. Форма навчання.
- 1.12. Форма оплати навчання.

Шевцов А. Г. Розділ 2 119

- 1.13. Робота під час навчання.

2. Соціальний анамнез:

- 2.1. Склад сім'ї.
- 2.2. Соціальне походження (інформація про батьків).
- 2.3. Сімейний стан.
- 2.4. Стосунки в сім'ї.
- 2.5. Матеріальне становище сім'ї.
- 2.6. Умови проживання.

3. Медична інформація:

3.1.1. Нозологія (ураження ОРА, ураження центральної та периферичної нервової системи, ураження органів слуху, ураження органів зору, внутрішнє захворювання, онкозахворювання).

- 3.1.2. Захворювання.
- 3.2. Група інвалідності (1, 2, 3, дитина-інвалід).
- 3.3. Час встановлення інвалідності.
- 3.4. Скарги.
- 3.5. Мобільність.
- 3.6. Дієта
- 3.7. Показання до адаптивного фізичного виховання, санаторно-курортного лікування, медикаментозного та фізіотерапевтичного супроводження.

3.8. Професійно залежні перешкоди та шкідливості.

**4. Діагностичний блок психолого-андрагогічного обстеження
(відповідно до структури особистості):**

4.1. Діагностика підструктур соціально-індивідуального виміру відповідно діяльнісного виміру.

4.1.1. Здатність до спілкування:

- 4.1.1.1. Потреби і мотиви спілкування (афіліація).
- 4.1.1.2. Обмін інформацією (комунікація: вербальна, невербальна).
- 4.1.1.3. Розуміння партнера за спілкуванням (перцепція).
- 4.1.1.4. Міжособистісна взаємодія (інтеракція).

- 4.1.1.5. Емоційно-почуттєві компоненти спілкування (атракція).
- 4.1.2. Спрямованість:
  - 4.1.2.1. Основні бажання і мотиви поведінки.
  - 4.1.2.2. Головні пізнавальні інтереси.
  - 4.1.2.3. Ідеали і переконання, цілі.
  - 4.1.2.4. Прагнення й воля в досягненні мети (цілей і результатів).
  - 4.1.2.5. Емоційна основа спрямованості.
- 4.1.3. Характер:
  - 4.1.3.1. Мотиваційні риси характеру.
  - 4.1.3.2. Інформаційно-пізнавальні риси характеру.
  - 4.1.3.3. Риси цілеспрямованості характеру.
  - 4.1.3.4. Риси продуктивності характеру.
  - 4.1.3.5. Емоційно-почуттєві риси характеру.
- 4.1.4. Самосвідомість:
  - 4.1.4.1. Потреба в самоусвідомленні власної особистості.
  - 4.1.4.2. Самопізнання та самооцінка особистості.
  - 4.1.4.3. Саморегуляція та самоконтроль.
  - 4.1.4.4. Самореалізація та самовдосконалення.
  - 4.1.4.5. Емоційно-почуттєві компоненти самосвідомості.
- 4.1.5. Досвід (компетентність):
  - 4.1.5.1. Мотиваційний досвід.
  - 4.1.5.2. Система знань, картина світу.
  - 4.1.5.3. Система вмінь.
  - 4.1.5.4. Система звичок і навичок.
  - 4.1.5.5. Емоційно-почуттєвий досвід.
- 4.1.6. Інтелект:
  - 4.1.6.1. Атенційні настанови.
  - 4.1.6.2. Обсяг і переключення уваги.
  - 4.1.6.3. Спрямованість і концентрація уваги.
  - 4.1.6.4. Розподіл уваги:
  - 4.1.6.5. Атенційні емоції (здивування).
  - 4.1.6.6. Інтелектуальні настанови.
  - 4.1.6.7. Сенсорно-перцептивні процеси.
  - 4.1.6.8. Мислительні й імажинативні процеси.
  - 4.1.6.9. Сенсомоторні, перцептивно-рухові, мислительно-дійові операції.
  - 4.1.6.10. Інтелектуальні емоції (сумніву, натхнення).
  - 4.1.6.11. Мнемічні настановлення.
  - 4.1.6.12. Образна і понятійно-логічна пам'ять.
  - 4.1.6.13. Пам'ять у футурогенній функції.
  - 4.1.6.14. Рухова пам'ять.
  - 4.1.6.15. Емоційна пам'ять.
- 4.1.7. Психологічні якості особистості (типологічні властивості вищої нервової діяльності, темперамент):
  - 4.1.7.1. Психофізіологічні настанови.
  - 4.1.7.2. Сензитивність, ергічність нервової системи.
  - 4.1.7.3. Рухомість, темп, пластичність нервової системи.

- 4.1.7.4. Працездатність нервової системи.
- 4.1.7.5. Емоційність.
- 4.2. Діагностика міжособистісних відносин:
  - 4.2.1. Діагностика відносин в академічній групі.
  - 4.2.2. Діагностика відносин із викладачами.
  - 4.2.3. Діагностика відносин поза навчальним процесом (гуртожиток).
  - 4.2.4. Міжстатеві стосунки.
- 4.3. Соціально-культурна діагностика:
  - 4.3.1. Дозвілля.
  - 4.3.2. Культурні переваги.
- 5. Навчальна інформація:**
  - 5.1. Рік здобуття середньої освіти.
  - 5.2. Форми та умови здобуття середньої освіти (*денна, вечірня, надомна, інтернат*).
  - 5.3. Середній бал атестату.
  - 5.4. Результати ЗНО.
  - 5.5. Попередня професійна освіта (вища, професійно-технічна, курсова).
  - 5.6. Успішність студента в закладі вищої освіти (середні бали за кожен курс навчання).
  - 5.7. Суб'єктивна оцінка навчальних дисциплін:
    - 5.7.1. Найулюбленіші.
    - 5.7.2. Найлегші.
    - 5.7.3. Найскладніші.
  - 5.8. Найбільш прийнятна форма отримання навчальної інформації від викладача.
    - 5.8.1. Через усне мовлення.
    - 5.8.2. Через тексти на аудіоносіях.
    - 5.8.3. Через переклад жестовою мовою глухих.
    - 5.8.4. Через переклад у формі калькованого жестового мовлення.
    - 5.8.5. Через друкований текст.
    - 5.8.6. Через друкований текст шрифтом Брайля.
    - 5.8.7. Через мультимедійні файли.
  - 5.9. Чи конспектує студент навчальний матеріал? Якщо так, то в якій формі?
    - 5.9.1. Письмовий конспект.
    - 5.9.2. Запис на аудіо носій.
    - 5.9.3. Друк шрифтом Брайля.
    - 5.9.4. Друк за допомогою комп'ютера.
  - 5.10. Які джерела навчальної інформації є найбільш зручними в користуванні?
    - 5.10.1. Інтернет-ресурси.
    - 5.10.2. Електронні видання (підручники, посібники, енциклопедії, довідники тощо).
    - 5.10.3. Друковані видання (підручники, посібники, словники, довідники, журнали, газети тощо).

- 5.10.4. Видання, надруковані шрифтом Брайля.
- 5.10.5. Аудіо посібники.
- 5.10.6. Відеофільми.
- 5.11. Які форми навчальної діяльності є найбільш прийнятними?
  - 5.11.1. Лекції.
  - 5.11.2. Семінарські / практичні заняття.
  - 5.11.3. Лабораторні заняття.
  - 5.11.4. Виробнича практика.
  - 5.11.5. Написання рефератів, курсових, дипломних, магістерських робіт.
  - 5.11.6. Студентська наукова діяльність.
- 5.12. Які форми оцінювання знань є найбільш прийнятними?
  - 5.12.1. Письмові (контрольна робота, самостійна робота, тест).
  - 5.12.2. Усні (екзамен, опитування, доповідь).
- 5.13. Якими індивідуальними технічними засоби навчання користується студент (слуховий апарат, збільшувальні пристрої тощо)?
- 5.14. Якими індивідуальними технічними засобами навчання студент вміє (або може) користуватися?
  - 5.15. Труднощі, які виникли в процесі навчання:
    - 5.15.1. Труднощі пересування.
    - 5.15.2. Проблеми в освоєнні інформації через сенсорну депривацію.
    - 5.15.3. Низький темп освоєння матеріалу.
    - 5.15.4. Низький темп читання.
    - 5.15.5. Низький темп письма.
    - 5.15.6. Невміння працювати з текстом.
    - 5.15.7. Невміння працювати з ПК.
    - 5.15.8. Складні стосунки в студентській групі.
    - 5.15.9. Складні стосунки з викладачами.
    - 5.15.10. Брак підручників.
    - 5.15.11. Брак комп'ютерної техніки (вдома, в аудиторії).
    - 5.15.12. Матеріальні труднощі.

6. Потребнісний блок:

- 6.1. Потреби студента в спеціальних технічних засобах навчання та технічних засобах реабілітації.
- 6.2. Потреби студента в спеціальних умовах і формах організації навчального процесу, спеціальних освітніх технологіях.
- 6.3. Потреби студента в спеціальному медичному, психологічному, соціальному, фізкультурно-спортивному, валеологічному, корекційному андрагогічному та асистентському супроводі.
- 6.4. Потреби студента в організації спеціальних соціально-побутових та соціально-середовищних умов життєдіяльності (безбар'єрний архітектурний дизайн, спеціальні гігієнічні умови, технічне забезпечення життєдіяльності тощо).
- 6.5. Прогноз потреб майбутнього спеціаліста з інвалідністю щодо працевлаштування і професійної адаптації на робочому місці.

Навчальне видання

Анастасія Костянтинівна Базиленко,
Ірина Володимирівна Таланчук,
Ганна Віталіївна Давиденко, та ін.

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ:
КРАЩІ ПРАКТИКИ**

Методичний посібник

Друкується в авторській редакції

Комп'ютерне верстання — *Думанецька С. С.*
Дизайн обкладинки — *Бабинець Н. А.*

Підписано до друку 25.12.2020 р.
Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 7,6.
Наклад 300 прим. Зам. № ...

Видавець і виготовлювач ТОВ «Талком».
м. Київ, вул. Львівська, 23,
тел./факс (044) 424-40-69, 424-56-26.
E-mail: ukraine.vdk@email.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 07.05.2013.

Ліцензія Міністерства освіти і науки, України
серія Серія АЕ № 636816 від 19.06.2015 р.

ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»

Запрошуємо на навчання до Університету!

Тут на Вас чекає
взаєморозуміння та підтримка,
індивідуальний підхід
до кожного студента
та великий перелік спеціальностей на будь-який смак.

ІНСТИТУТИ І ФАКУЛЬТЕТ УНІВЕРСИТЕТУ:

- Економіки та менеджменту;
- Права та суспільних відносин;
- Соціальних технологій;
- Філології та масових комунікацій;
- Інженерно-технологічний;
- Комп'ютерних технологій;
- Біомедичних технологій;
- Коледж «ОСВІТА».

Українська абетка жестової мови

А	Б	В	Г	Г
Д	Е	Є	Ж	З
И	І	І	Й	К
Л	М	Н	О	П
Р	С	Т	У	Ф
Х	Ц	Ч	Ш	Ш
Ю	Я	Ь		

Навчання
для людей з інвалідністю
за рахунок коштів ФСЗІ
(БЕЗКОШТОВНО)

ПРИЙМАЛЬНА КОМІСІЯ

адреса: м. Київ (м. «Житомирська»),
вул. Львівська, 23, корпус 2.

Тел: + 380-67-406-53-92;

+ 380-97-739-54-85;

(044) 424-70-08

САЙТ: uu.edu.ua

Ліцензія Міністерства освіти і науки України серія АЕ № 636816 від 19.06.2015 р.

Відкритий міжнародний університет розвитку людини

“Україна”

Президент університету
Таланчук Петро Михайлович

120 спеціальностей різних освітньо- кваліфікаційних рівнів

33 територіально відокремлені підрозділи
14 000 студентів
900 викладачів

Інститути і факультети університету:

- права та суспільних відносин
- інженерно-технологічний
- філології та масових комунікацій
- економіки та менеджменту
- комп'ютерних технологій
- соціальних технологій
- біомедичних технологій

КОЛЕДЖ “ОСВІТА”

- підготовка кваліфікованих робітників
- 12 спеціальностей ОР “фаховий молодший бакалавр”

Центр кар'єрного зростання

- Курси доуніверситетської підготовки
- Вища освіта
- Аспірантура
- Докторантура

Прймальна комісія: м. Київ, вул. Львівська, 23 (м. “Житомирська”)

тел.: (067) 406-53-92, (097) 739-54-85

uu.edu.ua